

T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

MUHAMMED B. ALİ B. AHMED İBN TOLUN ED-DİMEŞKİ'NİN
(953/1546) HAYATI, ESERLERİ VE HZ. PEYGAMBER DÖNEMİ
VESİKALARINA DAİR İ'LÂMU'S-SÂİLİN ÂN KÜTÜBİ SEYYİDİ'L-
MÜRSELİN ADLI ESERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Prof. Dr. Kasım ŞULUL

Hazırlayan
Yusuf DURMAZ

ŞANLIURFA 2012

ONAY SAYFASI

Prof. Dr. Kasım ŞULUL danışmanlığında, Yusuf DURMAZ'ın hazırladığı "Muhammed b. Ali b. Ahmed İbn Tolun ed-Dımeşki'nin (953/1546) Hayatı, Eserleri Ve Hz. Peygamber Dönemi Vesikalarına Dair İlamu's-Sailin An Kütübi Seyyidi'l-Mürselin Adlı Eseri" konulu bu çalışma 26/07/2012 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından İslam Tarihi Ve Sanatları Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. Kasım ŞULUL

Üye : Doç. Dr. Cevher ŞULUL

Üye : Yrd. Doç. Dr. Hüseyin AKPINAR

Bu tezin İslam Tarihi Ve Sanatları Anabilim Dalında Yapıldığını ve Enstitümüz Kurallarına Göre Düzenlendiğini Onaylarım

Prof. Dr.
Enstitü Müdürü

Prof. Dr. Abdurrahman ELMALI
DEKAN

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan alıntıların, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Enstitünüz İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalına bağlı İslam Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisiyim. Hazırlamış olduğum. "Muhammed B. Ali B. Ahmed İbn Tolun Ed-Dımeşki'nin (953/1546) Hayatı, Eserleri Ve Hz. Peygamber Dönemi Vesikalarına Dair İ'lâmu's-Sâilin Ân Kütübi Seyyidi'l-Mürselin Adlı Eseri" konulu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara uygun olarak toplanıp sunulduğunu, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi beyan ederim.

26/07/2012

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

Yusuf DURMAZ

İmzası

YAZIŞMA ADRESİ:

Kengerli Köyü No: 12 Sur/DİYARBAKIR

Tlf. (0.533) 558 40 93

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖNSÖZ	II
ÖZET	V
ABSTRACT	VI
KISALTMALAR.....	VII
ÖNSÖZ.....	VIII
GİRİŞ: İBN TOLUN'UN HAYATI VE ESERLERİ.....	1
A. İbn Tolun'un Yaşadığı Dönemde Siyasi Ve Kültürel Çevre.....	1
1- İbn Tolun Döneminde Yaşanan Şam İsyanı.....	2
2- İbn Tolun'un Karşılaştığı İki Sıkıntı	3
B. İBN TOLUN'UN HAYATI.....	3
1- İbn Tolun'un Hocaları.....	3
2- İbn Tolun'un Ezberlediği Eserler.....	4
3- İbn Tolun'un Aldığı Görevleri.....	5
4- İbn Tolun'un İlmi Şahsiyeti.....	6
C. İBN TOLUN'UN ESERLERİ.....	7
1. İbn Tolun'un Neşredilen Eserleri.....	7
D. İ'LÂMU'S-SÂİLİN'İN KISA BİR TANITIMI.....	9
BİRİNCİ BÖLÜM: HZ. PEYGAMBER (s.a.v.) DEVRİNDE YAZI.....	11
1- Yazının Mekke'ye Girişi.....	11
2- Mekke'de Okuryazarlık Durumu.....	11
3- Medine'de Okuryazarlık Durumu.....	12
4- İslam Dönemi.....	12
5- Hz. Peygamber (s.a.v.) Döneminde İbranice Gibi Diğer Dillerin Ve Yazıların Müslümanlar tarafından öğrenilmesi.....	15
6- Hz. Peygamber (s.a.v.) Döneminde Rakş (Noktalama).....	15
7- Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Kendisinin Yazıp Yazmadığı Meselesi.....	16
8- Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Kâtipleri.....	16
1. Vahiy Kâtipleri.....	18
11- Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Sır Kâtipleri.....	19

ııı- Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Hadislerin Yazılmasına İzin Vermesi.....	19
ıv- Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Siyasi Vesika Kâtipleri.....	19
v- Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Diğer Konularla İlgili Kâtipleri.....	20
9- Hz. Peygamber Devri Diplomasinin Genel Özellikleri.....	22
1- Elçilerin Can Ve Mal Emniyeti.....	25
ıı- Elçilerin Din Ve Vicdan Hürriyeti	26
ııı- Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Elçileri Kabulü.....	26
ıv- Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Elçilerin Getirdiği Hediyeleri Kabul Etmesi.....	28
v- Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Yaptığı Antlaşmalara Bağlı Kalması.....	29
E. Hz. Peygamber Devri Siyasi Vesikalarının Genel Özellikleri.....	30
ı- Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Mektuplarına Besmele İle Başlaması.....	31
ıı- Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Mektuplarında Muhâtabına Nasıl Hitâb Ettiği.....	31
ııı- Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Mektupların Sonuna Kâtiplerin Ve Şahitlerin İsimlerini yazdırması.....	33
ıv- Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Mektuplarını Deriye Yazdırması.....	34
v- Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Gönderdiği Mektupların Kapalı Olması.....	35
F. Hz. Peygamber Devri Vesikalarının Tasnifi Ve Muhtevalarının Tahlili.....	35
ı- İbn Sa'd ve İbn Tolun'daki Ortak Vesikalar.....	36
ıı- Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Vesikalarının Muhtevalarının Tahlili.....	36
ııı- 'Ata, İkta' Veya Tahsis Edilen Yerler İle İlgili Mektuplar.....	37
ıv- Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Emannameleri.....	37
v- Hz. Peygamber'in (s.a.v.) İdari İşler Ve Talimatlar İle İlgili.....	38
vı- Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Antlaşmalar İle İlgili Mektupları.....	39
vıı- Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Tehdit İçerikli Mektupları.....	40

İKİNCİ BÖLÜM: *İ'LÂMU'S-SÂİLİN ÂN KUTUBİ SEYYİDİ'L-MÜRSELİN* İN

(RESÛLLERİN EFENDİSİ HZ. MUHAMMED DÖNEMİ VESİKALARINI

ARAŞTIRANLARI BİLGİLENDİRME) TAM ÇEVİRİSİ.....

1- Peygamber'in (s.a.v.) Habeşistan Hükümdarı Necaşi'ye Gönderdiği Mektup.....	41
Tenbih.....	44
2- Peygamber'in (s.a.v.) Münzir b. Sava el-Abdi'ye Gönderdiği Mektup.....	45
3- Peygamber'in (s.a.v.) Kısra'ya Gönderdiği Mektup.....	46
4- Peygamber'in (s.a.v.) Kayser'e Gönderdiği Mektup.....	47

5- Peygamber'in (s.a.v.) Mukavkıs'a Gönderdiği Mektup.....	55
6- Peygamber'in (s.a.v.) Cüheyne'ye Gönderdiği Mektup.....	57
7- Peygamber'in (s.a.v.) Zuheyr b. Ukeyş'e Gönderdiği Mektup.....	58
8- Peygamber'in (s.a.v.) Umeyr Zu Merran'a ve Hemdan'dan Müslüman Olanlara Gönderdiği Mektup.....	59
9- Peygamber'in (s.a.v.) Hayber ahalisine Gönderdiği Mektup.....	59
10- Peygamber'in (s.a.v.) el-Culenda'nın iki oğlu Ceyfer ve Abd'a Gönderdiği Mektup.....	60
Tenbih.....	63
11- Peygamber'in (s.a.v.) Ri'ye es-Süheymi'ye Gönderdiği Mektup.....	64
12- Peygamber'in (s.a.v.) Haris b. Ebi Şemir el-Gassani'ye Gönderdiği Mektup.....	65
13- Peygamber'in (s.a.v.) Hevze b. Ali el-Hanefi'ye Gönderdiği Mektup.....	66
14- Peygamber'in (s.a.v.) Müseylimetü'l-Kezzab'a Gönderdiği Mektup.....	67
15- Peygamber'in (s.a.v.) el-Haris b. Abdi Külal el-Himyeri'ye Gönderdiği Mektup.....	68
16- Peygamber'in (s.a.v.) Kavmine İletmesi İçin Rifa'e'ye Gönderdiği Mektup.....	70
17- Peygamber'in (s.a.v.) Hemdan Heyetine Gönderdiği Mektup.....	71
18- Peygamber'in (s.a.v.) Dumetülcendel Hakimi Ükeydir'e Gönderdiği Mektup.....	71
19- Peygamber'in (s.a.v.) Mutarrif b. Bühsül'e Gönderdiği Mektup.....	72
20- Peygamber'in (s.a.v.) ed-Dehhak b. Süfyan'a Gönderdiği Mektup.....	73
21- Peygamber'in (s.a.v.) İsmi Verilmeyen Bir Adama gönderdiği Mektup.....	73
22- Peygamber'in (s.a.v.) Bekr b. Vail'e Gönderdiği Mektup.....	73
23- Peygamber'in (s.a.v.) Halid b. Velid'e Gönderdiği Mektup.....	74
24- Peygamber'in (s.a.v.) Amr b. Hazm el-Ensari'ye Gönderdiği Mektup.....	74
25- Peygamber'in (s.a.v.) Sümame b. Üsal'e Gönderdiği Mektup.....	76
26- Peygamber'in (s.a.v.) Ebu Basir ve Ebu Cendel'e Gönderdiği Mektup.....	76
27- Ca'fer ed-Deybuli'nin Uydurduğu Peygamber'in Birkaç Mektubu.....	77
Bir Fayda.....	82
Kitabın İsmiyle İlgili Bir Fayda.....	82

SONUÇ	84
KAYNAKLAR	86
EK 1: İ'LÂMU'S-SÂİLİN'İN SENEDLERİ	88

ÖNSÖZ

İslâm dini evrensel bir dindir. İslâm'ın sözle ve yazıyla bütün insanlığa duyurulması ve insanların İslâm'a davet edilmesi temel bir ilkedir.

İnsanlar arasında ırk, renk ve dil farkı gözetilmeden bütün insanlığa risalet vazifesiyle görevlendirilmiş olan Hz. Muhammed (s.a.v.) son peygamberdir. Peygamber Efendimizin (s.a.v.), Allah (c.c.) tarafından risalet vazifesiyle gönderilmesinden vefatına kadar, İslâm'a şifahi olduğu kadar yazılı olarak da davet etmiş; birçok devlet ve kabile başkanlarına İslâm'a dâvet mektupları göndermiştir.

Her dönemin tarihini o dönemin yazılı belgeleri en iyi şekilde yansıttığına göre Hz. Peygamber (s.a.v.) dönemine ait belgeler de İslâm tarihinin bu dönemini aydınlatan en iyi belgeler niteliğindedir.

İbn Sirin, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) mektuplarının önemini şu sözlerle ifade etmektedir. "Bir kitap edinseydim Hz. Peygamber'in (s.a.v.) mektuplarını edinirdim." İbn Tolun'un bu eseri de Hz. Peygamber'in (s.a.v.) mektuplarına tahsis edilmesi hasebiyle önem arz etmektedir.

Hz. Peygamber (s.a.v.) dönemi vesikalarını konu edinen İbn Tolun'un *İ'lâmu's- Sâilin ân Kutubi Seyyidi'l-Mürselîn* adlı eserini konu edinen tezimiz, bir giriş ve iki ana bölümden meydana gelmektedir. Girişte, İbn Tolun'un yaşadığı dönemde siyasi ve kültürel çevre, İbn Tolun'un hayatı, eserlerinin listesi, yayınlanmış olanlar ve İbn Tolun'un *İ'lâmu's- Sâilin* adlı eserinin genel bir tanıtımı ve benzerleriyle mukayesesi gibi konular ele alındı. Birinci bölümde Hz. Peygamber (s.a.v.) devrinde yazı, Hz. Peygamber'in kâtipleri, Hz. Peygamber devri vesikalarının tasnifi ve muhtevalarının tahlili gibi konular ele alındı. İkinci bölümde ise İbn Tolun'un *İ'lâmu's- Sâilin* Türkçe tercümesi yer almaktadır.

Çalışmam boyunca yakın alaka, destek ve tavsiyelerini gördüğüm değerli hocam Prof. Dr. Kasım ŞULUL beye teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca çalışmanın son halini inceleyip gayet önemli katkılarda bulunan Prof. Dr. Murat AKGÜNDÜZ, Prof Dr. Adnan DEMİRCAN ve Yrd. Doç. Dr. Hüseyin AKPINAR hocalarıma teşekkür ederim. Ayrıca *İ'lâmu's-Sâilin'in* tecümesinde yardımlarını benden esirgemeyen Nur Camii İmam/Hatibi Muhammed GÖZÜ ve Dicle Ünivrsitesi Camii İmam/Hatibi Kadri İSMAİLOĞLU kardeşlerime de teşekkür ederim.

Yusuf DURMAZ

2012-Şanlıurfa

ÖZET

“Ebu’l-Fazl Şemseddin Muhammed b. Ali İbn Tolun ed-Dimeşkî (880-953/1475-1546) Ve Hz. Peygamber (s.a.v.) Dönemi Vesikalarına Dair *İ’lamü’s-sailin* ‘An Kütübi Seyyidi’l-Mürselin Adlı Eseri” konulu çalışmamız, giriş, iki bölüm ve bir ekten meydana gelmektedir. Çalışmamızda öncelikle içindekiler kısmı yer almakta daha sonra çalışma süresince kullanılmış kısaltmaların açıklandığı sayfa bulunmakta ve müteakiben bir önsöz yer almaktadır. Daha sonra giriş ve bölümler yer almakta, en sonda ise sonuç yazısı, kaynakça ve ek 1 yer almaktadır.

Giriş kısmında, İbn Tolun’un yaşadığı dönemde siyasi ve kültürel çevre, İbn Tolun’un hayatı, eserlerinin listesi, neşredilmiş eserleri ve *İ’lamu’s-sailin* ‘an Kütübi Seyyidi’l-Mürselin adlı eserinin kısa bir tanıtımı gibi konular ele alındı.

Birinci bölümde: Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde yazı, Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde Arapça dışındaki diğer dillerin ve yazıların Müslümanlar tarafından öğrenilmesi, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) katipleri, Hz. Peygamber (s.a.v.) devri diplomasinin genel özellikleri ve Hz. Peygamber (s.a.v.) devri vesikalarının tasnifi ve muhtevalarının tahlili gibi konular ele alındı.

İkinci bölümde ise: İbn Tolun’un *İ’lamu’s-sailin* ‘an Kütübi Seyyidi’l-Mürselin’in (Resûllerin efendisi Hz. Muhammed dönemi vesikalarını araştıranları bilgilendirme) tam çevirisi ele alındı.

Kaynakça kısmında ise: Çalışma boyunca istifade edilen kaynaklar, müellifleri, varsa neşredenleri, neşir yerleri ve tarihleri belirtmek suretiyle zikredilmiştir.

Ek 1’de ise: *İ’lamu’s-sailin*’in senedleri yer almaktadır.

Anahtar kelimeler: Hz. Peygamber, Yazı, Diplomasi, Katip, Siyasi Vesika, İbn Tolun, *İ’lamu’s-sailin*.

ABSTRACT

"Shamsuddin Muhammad ibn Abu al-Fazl. Ali ibn al-Dımeşkî Tolun (880-953/1475-1546) and Hz. The Prophet (peace be upon him) on the documents of Period İlamü's-Sail 'An Kutub Seyyidi'l-Mursel and His Work " this study about the input, and an addition consists of two parts. The contents of this study are located primarily described in later pages of acronyms used throughout the study, and subsequently there is a pyusuf durmaz yreface. Later chapters are located in and, at the end of the result script, is a bibliography and additional 1yer.

In the Introduction, Ibn Tolun'un political and cultural environment during his lifetime, Ibn Tolun'un life, list of works, on published works and İlamu's-Sail 'moment as a short introduction of his book entitled Kutub Seyyidi'l-Mursel were discussed.

In the first chapter: Hz. The Prophet (s.a.v.) during the writing, Hz. The Prophet (s.a.v.) and writings by Muslims during the learning of languages other than Arabic, Hz. Prophet (s.a.v.) clerks, Hz. The Prophet (s.a.v.) and Hazrat general characteristics of the transfer of diplomacy. The Prophet (s.a.v.) were discussed, such as the transfer vesikalarının classification and analysis of their contents.

In the second chapter: Ibn Tolun'un İlamu's-Sail 'an Kutub Seyyidi'l-Mürselin'in (Acts lord Hz. Muhammad informing researchers of vesikalarını period) were evaluated in a full translation.

References in section: During the study, which benefit from the resources, authors, if any, neşredenleri, cited by indicating locations and dates of publication.

In Annex 1: İlamu's-sailin'in stock is located.

Key words: Hz. The Prophet, Writing, Diplomacy, Secretary, Political, vouchers or Ibn Tolun, İlamu's-Sail.

KISALTMALAR

(a.s.) Aleyhi's-selam

b.: İbn

bkz: Bakınız

c.c.: Celle Celaluhu

Çev: Çeviren

DİA: Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi

Fak: Fakültesi

Hz.: Hazreti

Ktp. Kütüphane

md: Maddesi

(r.a) Radiyallahu anh

(r.anha) : Radiyallah anha

(s.a.v.): Sallallahu Aleyhi Vesellem

Thk.: Tahkik eden

TTK: Türk Tarih Kurumu

Ü.: Üniversite

v.: Vefatı

vb: Ve benzeri

vd: Ve devamı

Y: yayınları

ts: tarihsiz

GİRİŞ

İBN TOLUN'UN HAYATI VE ESERLERİ

A. İbn Tolun'un Yaşadığı Dönemde Siyasi Ve Kültürel Çevre

Ebu'l-Fazl Şemseddin Muhammed b. Ali b. Ahmed (Humâreveyh) İbn Tolun es-Salihi ed-Dımeşki el-Hanefî'nin (880-953/1475-1546) yaşadığı dönemde; yani Miladi 15. asrın son çeyreği ile 16. asrın ilk yarısında, İslâm dünyası siyasi bölünmüşlük içindeydi. Bu bölünmüşlük Abbasilerin 9. yüzyılından itibaren başlayan dağılma sürecinin (Tevaif-i Muluk) devamıydı. Bu dağılma sürecini harekete geçiren pek çok amil vardır. Aynı dönemde Fatih Sultan Mehmet (iktidarı: 1451-1481) vasıtasıyla bir dünya devleti haline gelen Osmanlılar¹ Yavuz Sultan Selim'in (iktidarı: 1512-1520) İslâm dünyasını tek çatı altında toplamayı (ittihad-ı İslâm) en büyük hedef olarak benimsemesi neticesinde,² İslâm dünyasının büyük bölümüne egemen olmuştur. Bu dönem, çağdaş bazı tarihçiler tarafından Osmanlıların yükselme dönemi olarak da adlandırılıyor. Bu dönemde Osmanlı Devleti üç kıtaya yayılmış, Akdeniz ve Karadeniz'e hâkim olarak dünyanın en güçlü devleti durumuna gelerek imparatorluk haline dönüşmüştür.³

Böylece Abbasilerden süre gelen siyasi bölünmüşlük Yavuz Sultan Selim'in faaliyetleri neticesinde büyük oranda giderilmiştir ve İbn Tolun'un yaşadığı Suriye'de Osmanlı hâkimiyetine girmiştir.

İbn Tolun'un uzun seneler yaşadığı ve vefat ettiği Dımeşk'te 1516 yılına kadar Memlûkların Burci kolu (1382-1517) egemendi.⁴

Memlûklar devrindeki Suriyeliler ve Mısırlılar ekonomik refaha, büyük ilim ve sanat gelişmelerine şahit oldular. Özellikle tarih alanında kıymetli eserler meydana geldi, çok verimli gelişmeler oldu.⁵

¹ Kasım Şulul, *Kafiyeci'de Tarih Usulü*, İnsan Yayınları, İstanbul 2003, s. 11.

² Yavuz Sultan Selim'in konuyla ilgili dizeleri şöyledir:

“İhtilafu tefrika endişesi,
Kuşe-i kabrimde hatta bikarar eyler beni
İttihadken savlet-i a'daya çaremiz
İttihad etmezse millet, dağdar eyler beni”.

³ Seyfettin Erşahin, *İslam Tarihi ve Medeniyeti*, Anadolu ve Balkanlarda Kurulan Türk İslâm Devletleri Mad. s.126-127. Ank. Üniv. Uzaktan Eğitim Yayınları 2006.

⁴ Memlûklar, Bahri (1250-1390) ve Burci diye isimlendirilen iki koldan müteşekkildir. Bahrilerin kışlaları, bahr (deniz) olarak isimlendirilen Nil üzerindeki er-Ravza adasında bulunduğundan bu isimle anılmışlardır. Burciler ise: Sultan Kalavun'un muhafızlarının Kahire'deki el-Burc hisarına yetiştirilmesi sebebiyle bu şekilde isimlendirilmişlerdir.

İbn Tolun'un yaşadığı dönemde, yaklaşık kırk bir yaşlarında olan Memlük Sultanı Kansu Gavri yanında Abbasi halifesi olduğu halde, Memlük ordusu 24 Ağustos 1516'da Merc-i Dabık'ta Osmanlı kuvvetlerine yenilmesiyle önce Halep sonra Hama ve Humus ardından da Dımeşk (Şam) Osmanlıların eline geçti. Böylece Yavuz Sultan Selim bütün Suriye'nin hükümdarı olarak Dımeşk'e girdi.⁶

İbn Tolun, Yavuz Sultan Selim'in Ocak 1517'de Mısır'ı Memlüklerin elinden alıp 13 Nisan 1517'de Tamanbay'ı asılmak suretiyle ortadan kaldırılmasına da şahitlik etti.⁷

İbn Tolun, bu büyük olaylara ilaveten İslâm tarihinde bir dönüm noktası olan hilafetin Mısırdan İstanbul'a nakledildikten sonra Yavuz Sultan Selim'e geçmesi ve kendisine Kâbe'nin anahtarları sunulup Hadim-i Haremeyn-i Şerifeyn unvanını almasına da şahitlik etti.⁸

1- İbn Tolun Döneminde Yaşanan Şam İsyanı

Yine İbn Tolun'un yaşadığı dönemde Şam önemli bir isyana sahne oldu. Yavuz Sultan Selim Memlük döneminin son naibi Canbirdi Gazali'yi Şam Beylerbeyliği'ne getirdikten sonra İstanbul'a döndü (22 Şubat 1518).

Canbirdi Gazali, Ekim 1520'de Yavuz Sultan Selim'in vefatını fırsat bilerek isyan etti. Özellikle Memlük beylerinin desteğini alıp Şam'da hâkimiyeti ele geçirdi. Adına hutbe okutup para bastırdı ve Emeviye Camii'nde "el-Melikul-Eşref" unvanıyla bağımsızlığını ilan etti ancak ulemanın, esnafın ve meşayihin desteğini sağlayamadı.

Yaklaşık dört ay sonra Ferhad Paşa komutasındaki Osmanlı Ordusu 1521'de Ocak ayının sonuna doğru Şam'daki isyanı bastırdı.

Bundan sonra Şam Osmanlı dönemi boyunca bölgenin idari, askeri, ilmi, kültürel ve ticari merkezi olma özelliğini sürdürdü.

Mülki ve idari açıdan doğrudan İstanbul'a bağlı kalan Şam dini ve adli teşkilatlandırma Hanefi mezhebi merkezli bir yapıya geçirildi.⁹

İbn Tolun, Kanuni Sultan Süleyman'ın 46 yıllık saltanatının 26 yılına ve Osmanlı imparatorluğunun parlak devrine de tanıklık etti. Bu dönem Osmanlıların Avrupa üzerine yaptıkları seferlerin neticesinde Belgrat, Rodos ve Macaristan'ın zapt edildiği, Viyana'nın ise kuşatıldığı bir dönemdir.

⁵ Carl Brockelmann, *İslâm Ulusları ve Devletleri Tarihi*, Çev. Neşet Çağatay T.T.K.Yayımları Ankara 2002, s.196

⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, T.T.K. Yayınları II, 284

⁷ Carl Brockelmann, s. 238-239.

⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, II, 292-296.

⁹ Şit Tufan Buzpınar, Şam Mad. *DİA*, XXXVIII,315.

2- İbn Tolun'un Karşılaştığı İki Sıkıntı

İbn Tolun hayatında uzun süre etkisinde kaldığı iki sıkıntı ile karşılaştığını söylemiştir. Birinci sıkıntı, Hicretin 922. yılında Osmanlılar Dımeşk'e girdiği zaman, ikinci sıkıntı ise: Canbirdi Gazali'nin isyan edip Dımeşkî ele geçirmesi esnasında idi.

B. İBN TOLUN'UN HAYATI

Tarihçi, muhaddis, fakih, imam Muhammed b. Ali b. Ahmed (Humâreveyh) b. Tolun es-Salihi ed-Dımeşki el-Hanefî'nin, lakabı Şemseddin, Ebu'l-Fazl ise künyesidir.

İbn Tolun, Rebiülevvel 880'de (Temmuz 1475) Dımeşk'in Kasyun dağının eteğindeki Salihye semtindeki¹⁰ eş-Şeyh Ömer Medresesi'nin karşısındaki babasına ait evde doğmuştur. Taundan şehide olarak vefat eden annesi Ezdan er-Rumi, Rumların dilini çok iyi konuşuyordu. Annesi vefat ettiğinde İbn Tolun henüz yürümüyordu ve süt emme çağındaydı.

İbn Tolun, annesinin vefatından sonra, babası, kâdi'l-kudât Daru'l-adli's-Şerif müftüsü olan amcası Cemaleddin Yusuf, dedesi ve anne tarafından kardeşi olan Burhaneddin Kandil Hoca'nın himayesinde yaşadı.¹¹

İbn Tolun, yazı yazmayı evinin yakınındaki Nacibiye mektebinde öğrendi. Kur'ân-ı Kerim'i ise döneminde Mescidu'l-Asakir diye meşhur olan Mescidu'l-Kavaf'ta ezberlemiştir. İbn Tolun, Kur'ân-ı Kerim'i 21 Ramazan 887'de ezberleyip hatmetti ve aynı mescitte imamlık yaptı. Şeyhu'l-İslâm Zeyneddin b. Ayni es-Salihi el-Hanefi, Şeyh Şemseddin Muhammed b. İsa el-Bağdadî el-Hanefi gibi tanınmış şahsiyetler, onun arkasında namaz kılıp ona cemaat olmuşlardır.

İbn Tolun'un dedesi Şemseddin b. Tolun, 887 yılının başlarında Dımeşk'in Kasyun dağının eteğindeki Salihye semtinde vefat etti. Aynı yılın Recep ayında Mekke'deki kardeşi Burhaneddin'in vefat haberi Dımeşk'e ulaştı.¹²

1- İbn Tolun'un Hocaları

İbn Tolun birçok âlimi dinlemiş ve birçoğundan ders almıştır. Bizzat kendisinin açıkladığına göre beş yüz kişiyi bulan değişik düzeylerdeki âlimlerden ders aldığını söylemiştir.¹³ Onlardan bazıları şunlardır: el-Kadi Nasiruddin Ebu'l-Bekai b. Zübeyr, Hatib

¹⁰ Salihye, araştırdığımız birçok kaynağa göre Dımeşk'in (Şam'ın) bir semti/mahallesidir. Ancak İsmail Hakkı Uzunçarşılı ise Salihye'yi Filistin şehirleri arasında zikretmiştir. Bkz. Büyük Osmanlı Tarihi II, 288.

¹¹ İbn Tolun, *el-Fülkü'l-Meşhun Fi Ahvali Muhammed İbn Tolun*, Türki Matbaası Dımeşk, 1348, s. 7.

¹² İbn Tolun, *el-Fülkü'l-Meşhun*, s. 7.

¹³ İbn Tolun, *el-Fülkü'l-Meşhun*, s. 7.

Siracüddin es-Seyrefi, İbnu'l-Mibred diye bilinen Cemal Yusuf b. Abdulhadi, eş-Şeyh Ebu'l-Feth es-Sekenderi el-Mizzi, İbn Nuaymi ve başkaları.

İbn Tolun'un ders aldığı âlimler arasında Nasirüddin İbn Züreyk, Takiyüddin İbn Kadi Aclun, Burhaneddin İbn Avn, Şemseddin İbn Ramazan, Celaleddin ed-Devani, Ebu'l-Feth el-Müzzî, amcası Cemaleddin İbn Tolun İbnu'l-Mibred, Suyuti, Nuaymi de sayılır. Tıp dersleri aldığı Şemseddin İbn Mekkî de İbn Tolun'un ilim tahsil hayatında etkili olmuştur. İbn Tolun, özellikle İbn Züreyk, İbn Abdilhadi ve Nuaymi'den çok etkilenmiştir. İbn Tolun, İbn Züreyk hakkında şu bilgilere yer verir: “Kendilerinden ders aldığım âlimlerden, ilim ve amel yönünden dayanak olarak en büyük olanı, sadece benim değil belki başkalarının da hocası olan araştırmalarından yararlandığım İbn Züreyk diye meşhur olan muhaddis, imam, âllame, cesur ve cömert Nasirüddin Ebu'l-Beka Muhammed b. Ebi Bekr b. Ebi Ömer es-Salihi'dir. Gözlerim değil onun benzerini, ona ilimde yaklaşanı bile görmemiştir. Onun hayatı için özel bir bölüm ayırdım. Ondan yedi yüz bölüme yakın ders aldım: Sahih-i Buhari, Sünen-i Ebu Davud, Sünen-i Tirmizi ve Müsned-i Ahmed'i ondan ders aldım. Sonra İbn Hüsrev'in topladığı Müsned-i Ebu Hanife'yi, Nisaburlu bazı âlimlerin İmam Şafii'den aldıkları Müsnedu's-Şafii'yi, Ka'nebe'nin rivayet ettiği İmam Malik'in Muvatta'sını onda okudum. Ondan anlatılması imkânsız olan şefkat, ilgi, sevgi ve önemseme gördüm”.¹⁴

İbn Tolun, İslâmi ilimler başta olmak üzere tarih, mühendislik, matematik, tıp, kozmografya, astronomi, takvim ve edebiyat gibi ilimler başta olmak üzere kendisinin beyanlarına göre otuz sekiz ilim dalında öğrenim gördü.¹⁵

2. İbn Tolun'un Ezberlediği Eserler

İbn Tolun'un muhtelif hocalaradan ders alarak ezberlediği bazı eserler şunlardır:

Ebu Hanife'nin mezhebinin fıkıh kitabı olan *el-Muhtar* adlı eseri ezberledi ve onu Şeyhu'l-İslâm Zeyneddin b. el-Ayni es-Salihiye sundu.

Sonra Allame Hafizüddin en-Nesefi'nin usul-i fıkıh ile ilgili *Kitabu'l-menar* adlı eserini,

İmam Cemaleddin b. Malik'in nahiv ile ilgili *Kitabu'l-hulasatu'l-elfiye* adlı eserini,

İmam Ebu Abdullah b. Ecrum'un *Mukaddimetu'l-ecrumiyye* adlı eserini,

İmam Ebu Abdullah el-Ebedi'nin *Kitabu'l-hudud* adlı eserini,

¹⁴ İbn Tolun, *el-Fülku'l-Meşhun*, s. 7-10; *İlamu's-Sailin*, Tahkik eden Mahmud el-Arnaut'un ilavesinden, Muessesetü'r-risale İkinci Baskı Beyrut s. 31-32.

¹⁵ Ahmet Kavas, *DİA*, İbn Tolun Mad. XX, 415.

Şeyhu'l-Kurra Şemseddin b. el-Cezeri'nin *el-Mukaddimetu'l-cezeriyye* adlı eserini ezberledi ve bir ulema heyeti huzurunda bu ezberlerini sundu. Huzurlarında sunum yapılan âlimlerden bazıları şunlardır: Hanefilerin Şeyhi İzzeddin b. el-Hamra, Şafiilerin Şeyhi Takiiyuddin b. Aclun, Hanbelîlerin Şeyhi Şihabuddin el-Askeri, Hanefilerin Kadi'l-Kudat'ı Muhibbuddin İbnu'l-Kasif, Şafilerin Kadi'l-Kudat'ı Şihabeddin b. el-Ferfur, Hanbelîlerin Kadi'l-Kudat'ı Necmeddin b. Müflih, Kadi Takiiyuddin b. Kadi Zer ve Kadı Burhaneddin Kutub'dur. Bu âlimlerin her birisi İbn Tolun'u öven birer yazı kaleme alıp ona dua etmişlerdir.

Bütün bu eserlerin yanı sıra Kadi Celeleddin el-Kazvini'nin *Telhisu'l-miftah* adlı eserini, mantıkta Kati'nin *Şemsiye* adlı kitabını, Hafız Zeyneddin el-İraki'nin hadis ilimlerinde *Elfiye* ismiyle meşhur olan *et-Tebisire ve't-tezkire* adlı kitabını, Veliyullah Ebu'l-Kasım eş-Şatibi'nin kıraat-i seb'a/yedi kıraat ile ilgili *Hizu'l-emani ve Vechu't-tehani* adlı eserini ve Şeyhu'l-Kurra Şemseddin b. el-Cezeri'nin yedi kıraati on kıraate tamamlayan üç kıraat ile ilgili *ed-Dürre* adlı eserini ezberleyip bir gurup âlime sundu.

Bu âlimlerden birisi de Muhaddis Cemaletdin İbn Abdulhadi'dir. O da İbn Tolun'u metheden bir yazı kaleme almış ve ona dua etmiştir. İçinde bir gurup Mısırlı ve bir gurup Hicazlıların da bulunduğu bir cemaatin huzurunda Suyuti'den yazılı bir icazet almıştır¹⁶.

İbn Tolun ayrıca Salihîye'de İslâmi ilimlerde âlimlik mertebesine ulaşmış kadınlardan Ümmü Abdurrezzâk Hatice bint Abdülkerim, Ümmü'l-Hasan Fâtıma bint Halil ve Bintü'l-Kadi İmâdüddin Ebu Bekr'in de öğrencisi olmuştur. Onun her hocasından bir veya birkaç icazet aldığı, bunların tamamını bir cilt halinde bir araya getirdiği ve onu Yavuz Sultan Selim'in vefatı üzerine Şam valisi Canbirdi Gazali tarafından çıkarılan isyan sırasında kaybettiği bilinmektedir. Ayrıca İbn Tolun Canbirdi Gazali'nin İsyânını fitne olarak nitelendirmiştir.¹⁷

3- İbn Tolun'un Aldığı Görevler

İbn Tolun erken yaşta görev almaya başladı. On bir yaşında fıkıh ile meşgul oldu on dört yaşında ise ders vermeye başladı¹⁸.

İbn Tolun, Memlûkler (1250-1517) idaresinde bulunan Dımeşk'in pek çok medrese, cami, hankah ve zaviyelerinde görev yapmıştır. Yaptığı görevlerden bazıları şunlardır: İmam hatiplik, müderrislik, Kur'ân-ı Kerîm ve hadis üstadlığı, dörtlükleri ayırmak, fıkıh, kâtib-i adl

¹⁶ İbn Tolun, *el-Fülkü'l-meşhun*, s. 7-10; *İlamu's-Sailin*, Tahkik eden Mahmud el-Arnâvut'un ilavesinden s. 31-32

¹⁷ İbn Tolun, *el-Fülkü'l-meşhun*, s. 18.

¹⁸ İbn Tolun, *el-Fülkü'l-meşhun*, s. 20-25.

(şuhûd ve udûl: Osmanlılarda kâtib-i adl: noterlik), takke ve zaviyelerin gözetmenliği ve şeyhliği, muidlik ve Mısır'daki halife'nin izniyle nikâh akdidir.¹⁹

Osmanlıların bölgeye hâkim olmasından sonra (1516) yeni inşa edilen Selimiye Camii'nde Kur'ân okumakla görevlendirildi ve bu görevini vefatına kadar sürdürdü. 1524 yılında Ömeriyye Medresesinde Hanefi fikhını okutmaya başladı. Ancak daha sonraları teklif edilen Şam Emeviye Camii hatipliğini ve Şam (Dımeşk) Hanefi mezhebi müftülüğünü yaşının ilerlediğini söyleyerek kabul etmedi.²⁰

İbn Tolun hiç evlenmemiştir dolayısıyla kendinden sonra çocuk bırakmamıştır. Bu nedenle araştırmaya yönelik eser yazması için zamanı bol olmuştur.

İbn Tolun 11 cemaziyel evvel 953 / 9 Temmuz 1546 tarihinde yetmiş yaşının üzerinde iken vefat etmiş ve Amcası Kadi Cemaleddin'in Kehf ve Havarizmiye tarafındaki kabrinin yanına defnedilmiştir. Allah geniş rahmetiyle ona rahmet etsin.

4- İbn Tolun'un İلمي Şahsiyeti

İslam ilm tarihinde dünyevi meşru zevk ve lezzetlerden, evlilik gibi meşgalelerden bile kendini ilme vakfeden pek çok ilim adamı bulunmaktadır. Hatta bu âlimlerle ilgi "bekâr âlimler" (ulemaü'l-uzzeb) başlığı altında çalışmalar da yapılmıştır. Hayatını ilmi adayan âlimlerden olan İbn Tolun, Suyuti gibi döneminin büyük âlimlerinden ders almıştır. İbn Tolun ömrünü tedris, te'lif, ibadet ve tebliğ ile geçirmiştir. *el-Fülkü'l-meşhun* adlı eserinde tek tek isimlerini saydığı te'lifatları 700'ü geçmiştir.

İbn Tolun on dört yaşında ders vermeye başladı. Tanınmış âlimlerden bir gurup ondan ders aldı. Bu âlimlerden bazıları Dımeşk'te fetva ve hitabet gibi önemli görevler aldılar. O âlimlerden bazıları şunlardır: Vaizlerin ve muhaddislerin şeyhi Şehabeddin et-Tayyibi, eş-Şeyh İsmail, Hanefi müftüsü eş-Şeyh el-Allame Zeyneddin b. Sultan, Şeyhu'l-İslâm Şemseddin el-'Absavi, Hanbelî müftüsü Şeyhu'l-İslâm Şihabuddin el-Vefai, Kadı Ekmel b. Müflih ve başkaları.²¹

¹⁹ Ahmet Kavas, *DİA*, İbn Tolun Mad. XX, 415.

²⁰ İbn Tolun, *el-Fülkü'l-Meşhun*, s. 3.

²¹ İbn Tolun, *el-Fülkü'l-meşhun*, s. 3.

C. İBN TOLUN'UN ESERLERİ

İslâm tarihinin en velûd (çok eser veren) âlimlerinden biri olan İbn Tolun bu yönüyle hocalarından Sûyûtî'ye benzer. O, dini ilimlerden tıp ve astronomiye kadar öğrenim gördüğü pek çok ilim dalında eser vermiştir. Telifatının çoğunun, asıl temayüz ettiği tarih ve hadis alanlarıyla ilgili olduğu aşikârdır.

İbn Tolun'un *el-Fülkü'l-Meşhun* adlı eserinde 730 kitap ve risalesinin adını tek tek saymaktadır. Bu eserlerinin dokuz kadarını Canbirdi Gazali isyanında kaybetmiştir. İbn Tolun'un eserlerinin çoğu risale mahiyetinde olmakla birlikte tek cilt ve çok ciltli olan eserleri de bir hayli fazladır. Mevcut kitapları arasında özellikle Şam tarihiyle ilgili olanlar İslâm tarihi ve medeniyeti açısından çok önemlidir. Zira İbn Tolun bu eserlerinde o zamanki medrese, cami, hankah ve zaviyeler ile buralarda verilen eğitim-öğretim faaliyetleri konularında geniş açıklamalarda bulunmuştur.

1- İbn Tolun'un Neşredilen Eserleri

İbn Tolun'un tespit ettiğimiz kadarıyla neşredilmiş eserleri şunlardır:

1. *es-Sağrü'l-Bessam Fi Zikri Men Vuilliye Kava'e's-Şam*: Hz. Ömer (r.a.) döneminde fethedilmesinden müellifin zamanına kadar Dımeşk'te kadılık yapan fakihlerin hal tercümelerini içerir. Eseri, Selâhaddin el-Müneccid *Kûdatû Dımeşk* adıyla neşretmiştir. (Dımeşk 1956).

2. *Bestu Semi'i'l-Mesamir Fi Ahbari Mecnun Beni Âmir*: Bu eserin iki neşri bulunmaktadır

3. *Darbu'l-Hüta 'Âlâ Cemi'i'l-Ğüta*: Şam'ın Ğüta bölgesindeki yetmiş köyle buralarda yetişen âlimler hakkında bilgi içermektedir.

4. *el-Erbain Fi Fazli'r-Rahmeti Ve'r-Rahimin*: Seyyid Ebu 'Âmme neşri. Tanta 1992.

5. *Fessü'l-Havatim Fima Kile Fi'l- Vela'im*: Ziyafet adabıyla ilgilidir. Nizâr Abâza neşri. Dımeşk 1997.

6. *el-Efülkü'l-Meşhûn Fi Ahvali Muhammed b. Tolun*: Müellif tahsil hayatını anlatırken devam ettiği medreseler, ders aldığı âlimler ve okuduğu kitaplar hakkında geniş bilgi verdiği için dolayı bu eser aynı zamanda devrindeki eğitim-öğretim kurum ve faaliyetleri konusunda zengin bir kaynak sayılır. İbn Tolun, bu eserinde yazdığı bütün kitap ve risalelerinin isimlerini tek tek saymıştır.

7. *Ğayetü'l-Beyân Fi Tercümeti's-Şeyhi Reslan*: Şeyh Esed b. Yakub'un biyografisidir. Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Esad Efendi, numara:1590) bir yazması bulunan risale Dımeşk'te yayımlanmıştır.

8. *İ'lamu'l-Vera Bimen Vüllıye Nâ'iben Mine'l-Etrak Bi Dımeşki'l-Kübra*: Dımeşk'te görev yapan Memlük ve Osmanlı valilerini tanıtan eser, Suriye'de Osmanlı hâkimiyetinin ilk yılları hakkında Memlüklular döneminde yetişen tarihçiler tarafından yazılmış az sayıdaki kitaptan biri olması itibariyle önemli bir kaynaktır. Eserde valiler tanıtılırken Dımeşk halkı ve kabileleri, önemli olaylar, yerleşim merkezleri, dağlar ve nehirler hakkında bilgi verilmiştir. Eser, Memlükler dönemine kullanılan siyasi ve idari terimleri de ihtiva etmektedir.

9. *Kaydü's-Şerid Min Ahbari Yezid*: Selef ulemasının Yezid b. Muâviye b. Ebi Süfyan hakkındaki görüşlerini ihtiva eder (nşr. Fâtıma Mustafa Âmir, Kahire 1976; Muhammed b. Zeynühum Muhammed Azb, Kahire 1406/1986).

10. *el-Kala'idü'l-Cevheriyye Fi Tarihi's-Salihiyye* (nşr. Muhammed Ahmed Dehman, Dımeşk 1368-1375): İbn Tolun bu çalışmasını hazırlarken Sâlihiyeli iki tarihçi Ziyaeddin el-Makdisi, İbn Abdülhâdi, Abdülkadir en-Nuaymi (*ed-Dâris Fi Tarihi'l- Medâris'de*) ve İbn Receb (*Tabakâtü'l-Hanabile'de*) büyük ölçüde İbn Tolun'un *el-Kala'idü'l-Cevheriyye Fi Tarihi's-Salihiyye* adlı eserinden faydalanmışlardır.

11. *Kurretü'l-Uyun Fi Ahbâri Bâbi Ceyrun*: Süleymaniye Kütüphanesi'nde bir yazması (Reşid Efendi, numara: 640/3, vr,108-113) bulunmaktadır. Eser, Selahaddin el-Müneccid tarafından *Mecelletü'l-Mecma'i'l-İlmiyyil-Arabî*'de yaymlanmıştır.

12. *Kitâbü'l-Ğurafi'l-Aliye Fi Teracimi Muteahhiri'l-Hanefiyye*: Abdülkâdir el-Kureşi el-Hanefi'nin *el-Cevahirü'l-Mudiyye Fi Tabakâti'l-Hanefiyye* adlı eserinde zeyil olarak kaleme alınmıştır. Bir yazması Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Şehid Ali Paşa, numara: 1924) bulunmaktadır.

13. *el-Leme'atü'l-Berkiyye Fi'n-Nüktet't-Tarihiyye*: Kırk dört kıssadan oluşmaktadır. İki defa neşredilmiştir (Dımeşk,1348/1929; Beyrut 1994).

14. *el-Me'azze Fimâ Kile Fi'l-Mezze*, Şam'ın Mezze semtinin tarihi olup önemli şahsiyetleri, camileri ve mezarlıkları hakkında bilgi verir. İlk neşri tahkiksiz yapılan bu eser (Dımeşk 1348) Muhammed Ömer Hammâde tarafından yeniden yayımlanmıştır (Dımeşk 1983).

15. *el-Menhelü'r-Reviy Fi't-Tıbbi'n-Nebevi* (nşr. Şeyh Züheyr Osman el-Cuayd, Beyrut 1996).

16. *el-Mesailü'l-Mülekkabât Fi İlmi'in-Nahv*: Abdulfettâh es-Seyyid Selim tarafından Meceletü Âlemi'l-Kütüb'te bölümler halinde neşredilmiştir (Riyad 1991-1992).

17. *Müfakheetü'l-Hull'an Fi Havâdisi'z-Zaman*: 1479-1520 yılları arasında meydana gelen olayları anlatan kitabın birinci bölümü Memlüklerin son dönemini, ikinci bölümü Osmanlıların Suriye ve Mısır'ı fethini ve buralardaki ilk yıllarını ele almaktadır. Bu geçiş

safhası hakkında yazılan nâdir eserlerden olan İbn Tolun'un bu kitabı yıl yıl Suriye ve Mısır ile ilgili bütün olaylar hakkında bilgi vermektedir.

18. *Risale Fi Tefsiri Kavlihi Te'âlâ "İnne İbrahime kâne hanifâ"*: Muhammed Hayr Ramazan Yusuf tarafından neşredilmiştir (Beyrut 1412/1997).

19. eş-Şezeratüz-Zehebiyye *Fi Teracimi'l-Eimmeti'l-İsna 'Aşeriyye*: Selahaddin el-Müneccid tarafından el-Eimmetü'l-İsna 'Aşer adıyla yayımlanmıştır (Beyrut 1958).

20. *et-Temettu Bi'l-Akrân Beyne Teracimi'ş-Şûyuh Ve'l-Akrân*, 9 (15) - 10. (16) yüzyıl ilimlerin biyografisine dairdir. İbn Tolun bu eserine bir de zeyil yazmıştır. *Zeha'irü'l-Kasr Fi Terâcimi Nubelâ'i'l-Asr* adını taşıyan bu zeylin bir nüshası İsa İskender el-Me'lûf tarafından tanıtılmıştır.

21. *Teşyidü'l-İhtiyâr Li Tahrimi't-Tabl Ve'l-Mizmar*: Mecdi Fethi es-Seyyid tarafından neşredilmiştir (Tanta 1993).

22. *et-Teveccühü'l-Cemil Li Esrâri Âyatın Mine't-Tenzil*: Mustafa Yakub, İbn Tolun'un bu eserini yüksek lisans tezi olarak hazırlayıp neşretmiştir (Mekke 1405).

23. *Dav'ûs-Sirac Fimâ Kile Fi'n-Nessac*: o dönemde Dimeşk'te dokunan kumaşlar hakkında bilgi veren bu risale Leyla Sebbâğ tarafından yayımlanmıştır (Dimeşk 1978).

D. İ'LÂMU'S-SÂİLİN'İN KISA BİR TANITIMI

İ'lâmu's-sâilîn, Hz. Peygamber (s.a.v.) devri vesaikalarına tahsisi edilmiş müstakil bir risale olması bakımından önemlidir.

Hız. Peygamber'in (s.a.v.) siyerine tahsis edilmiş olan bütün eserlerde ya yeri geldikçe veya ayrı bir bölüm halinde Peygamber (s.a.v.) devri vesikalarına genelde kronolojik bir sıra içinde yer vermişlerdir.

Mesela Hz. Peygamber (s.a.v.) devri vesikalarına İbn Sa'd et-Tabakat'ının Ahbaru'n-Nebi kısmında ayrı bir fasılda yer vermiştir.

Peygamber (s.a.v.) dönemi vesikalarını en kapsamlı bir şekilde müstakil eserde ele alan çağdaş ilim adamları da bulunmaktadır. Bu meyanda özellikle Muhammed Hamidullah'ın *Mecmu'atü'l-vesaiku's-siyasiye'si* ile Ali b. Hüseyin Ali el-Ahmedi'nin *Mekatibü'r-Resul* adlı eseri zikreilmelidir.

İbn Tolun *İ'lâmu's-sâilîn* adlı eserinde tarih ve siyer kitapları içerisinde bulunan Peygamber (s.a.v.) dönemine ait yirmi altı adet vesikalari senedleriyle birlikte ve en geniş şekliyle, yirmi dört tanesini ise Ebu Ca'fer ed-Deybuli'nin uydurduklarından dediği toplam elli adet vesikayı kaydetmiştir.

Î'lâmu's-sâilîn'i tahkik eden Mahmut el-Arnâvut'a göre: İnsaf sahibi bir eleştirmene İbn Tolun'un Peygamber (s.a.v.) dönemi vesikalarını konu edindiği kitabındaki çalışmaları nedeniyle onun üstünlüğünü kabul etmek ve yaptığı araştırmalarının geniş kapsamlı olduğuna şahitlik etmekten başka bir şey kalmıyor.

BİRİNCİ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER (s.a.v.) DEVRİNDE YAZI

Kur'ân-ı Kerim'in de tekit ettiği gibi, Hz. Peygamber (s.a.v.) ümmi idi. Bu konuda Allah (c.c.) şöyle buyuruyor: “*Sen bundan evvel ne bir kitap okur, ne de elinle onu yazardın. Eğer öyle olsaydı batıla uyanlar kuşku duyarlardı.*”²²

1- Yazının Mekke'ye Girişi

Belazüri'ye (v. 892) göre, Bişr b. Abdilmelik b. Abdi'l-Cinn bazı işleri dolayısıyla Mekke'ye geldi. Mekke'de Harb b. Ümmeyye b. Abd Şems ile Ebu Kays b. Abd Menaf b. Murre b. Kilab, onun yazı yazdığını görünce, kendilerine de bu yazıyı öğretmesini istediler. O da bu adamlara önce alfabeyi öğretip, sonra da nasıl yazılacağını gösterdi. Böylece her ikisi yazı yazmaya başladılar.²³

2- Mekke'de Okuryazarlık Durumu

İslâm geldiğinde Kureyş kabilesinde yazı bilen on yedi kişi vardı. Bunların çoğu daha sonra Peygamber'in (s.a.v.) Medine'deki vahiy kâtipleri oldular.

Yazmayı bilen Mekkeli kadınlar ise şunlardır: eş-Şifa bint Ukbe, yazıyı kendisine babasının öğrettiğini söyleyen Aişe bint Sa'd b. Ubade ve Karâme bint el-Mikdâd'dır. Peygamber'in (s.a.v.) zevcesi Aişe bint Ebi Bekr, Kur'ân okumasını biliyor, ancak yazmayı bilmiyordu. Yine Peygamber'in (s.a.v.) zevcesi olan Ümmü Seleme de okuyor fakat yazmıyordu.²⁴

Şayet Mekke'nin coğrafi, ticari ve dini konumundan dolayı bu sayının kesin olmadığını söyleyebilirsek de Kur'an-ı Kerim'in Arapları ümmi olarak nitelemesi önemlidir. Ayet mealen şöyledir:

“*Çünkü ümmilere içlerinden, kendilerine ayetlerini okuyan, onları temizleyen, onlara kitabı ve hikmeti öğreten bir Peygamber gönderen o'dur. Kuşkusuz onlar önceden apaçık bir sapıklık içindeydiler.*”²⁵

²² el-Ankebut, 29/48.

²³ Muhammed Hamidullah, *Hız. Peygamber'in altı Orjinal Diplomatik Mektubu*, Çev. Mehmet Yazgan, Beyan Yayınları, İstanbul 2007, s. 24-25.

²⁴ Muhammed Hamidullah, *Hız. Peygamber'in altı Orjinal Diplomatik Mektubu*, s. 24-25.

²⁵ el-Cuma, 62/2.

3- Medine’de Okuryazarlık Durumu

Bişr b. Abdilmelik’in bir talebesi Vadi Yesrib’e (Medine) giderek, bir süre orada ikamet etti ve oradaki bazı insanlara yazmayı öğretti. İslâm’ın zuhur ettiği bu sırada, Evs ve Hazrec kabilelerinden birkaç kişi yazmayı biliyorlardı.²⁶

4- İslâm Dönemi

Kur’ân-ı Kerîm: “Yaratan Rabbinin adıyla oku! O, insanı alaktan²⁷ yarattı. Oku! Rabbin, en büyük kerem sahibidir. O Rab ki kalemle (yazmayı) öğretti. İnsana bilmediklerini öğretti”²⁸ meâlindeki ilk inen âyetlerinde ve daha sonraki vahiylerde, okumak, yazmak, kâlem, kağıt (kırtas) ve kitâp gibi bilgi tesbit ve nakil araçlarından büyük bir teşvik, övgü ve emirle bahsetmiştir ve bu bir tesadüf değildir. Hatta *Kur’ân-ı Kerîm* bazı sûrelerin başında vurgulu yemin üslubu ile dikkatleri etkin bir şekilde bilgi kayıt ve nakil araçlarına çekmiştir.²⁹

Kur’ân-ı Kerîm, kendisine *el-Kur’ân* ve *el-Kitâb* isimlerini vermiştir. Bu isimler, onun hem okunan hem yazılan bir vahiy olduğunu bildirmektedir.

İlk âyetler, insanın biyolojik kökeninin basit görünümüne, biyolojik, ruhî ve zihinsel var ediliş sürecindeki ilâhî tecellilere, insanın doğası itibariyle câhil olduğuna, öğrenmekle bilgilendiğine de dikkat çeker.

İnsan zâtı itibariyle câhil, kesp/kazanma itibariyle âlim olduğu: “Siz, hiçbir şey bilmezken Allah, sizi analarınızın karnından çıkardı; şükredesiniz diye size kulaklar, gözler ve kalpler verdi”³⁰ meâlindeki âyette ve “ilim ancak öğrenmekle elde edilir” (أَلْمَؤْمِنُونَ كَانُوا يُدْعَوْنَ إِلَى الْإِيمَانِ) şeklindeki hadîste de ifade edilmiştir.³¹

Tabîîden büyük hadîşçi, tefsirci, dinî ve sosyal ilimlerde bir deha olan ve ilme dair her duyduğunu ezberleyen Ebu’l-Hattâb Katâde b. Dâime b. Katâde es-Sedûsî el-Basrî (60-

²⁶ Muhammed Hamidullah, *Hz. Peygamber’in altı Orjinal Diplomatik Mektubu*, s. 25-26.

²⁷ Alak, insanın yaratılış safhalarından olan aşılınmış yumurtayı ifade eder.

²⁸ el-Alak, 96/1-5. Yani Allah, insana kendisinde olmayan ilmi ona öğretmiştir.

²⁹ el-Kalem 68/1.

³⁰ en-Nahl, 16/78.

³¹ Nakledilen hadîste: “Allah kimin hayrını, iyiliğini ister ise, onu dinde kavrayış sahibi yapar (bazı rivâyetlerde: derinleştirir: **إِلْمَؤْمِنُونَ**) (**أَلْمَؤْمِنُونَ كَانُوا يُدْعَوْنَ إِلَى الْإِيمَانِ**) şeklinde bir hüküm daha bildirilmiştir (bkz. Buhârî, *Kitâbu’l-’İlm*, 1/10 -**عَلَّمَؤْمِنُونَ كَانُوا يُدْعَوْنَ إِلَى الْإِيمَانِ**-). Bu hadîsin bir birine yakın pek çok rivâyet şekli olup hepsi birbirini teyit etmektedir. Bu rivâyet şekillerinden birisi el-Müstemlî’nindir ve İbn Ebî Âsım tarafından *Kitâbü’l-’İlm*’de İbn Ömer yoluyla Hz. Ömer’den merfu ve isnâdı hasen bir rivâyet olarak nakledilmiştir. Hadîsin tamamı şöyledir: “Ey insanlar, öğreniniz, ilim ancak öğrenmekle (bazı rivâyetlerde öğretmekle), hilm ancak yumuşak ve merhametli olmakla, fıkıh ise ancak ilimde derinleşmekle elde edilir” (bkz. İbn Hacer, *Fethü’l-Bârî*, I,161). Ebû Hayseme Züheyr b. Harb b. Şeddâd en-Nesâî el-Bağdâdî (160-234/777-849), müellifin naklettiği hadîsin iki cümlesini ayrı rivâyetler şeklinde nakletmiştir: 1- “Allah bir kimse için hayır dilerse, onu din ilimlerinde derinleştirir.” 2- “İlim öğrenmekle, hilm ise yumuşak ve merhametli olmakla elde edilir. Kim hayrı arar ve araştırır ise bu ona verilir, kim ki şerden kaçınır ise o kimse bundan esirgenir.” Diğer bir rivâyette ise, “Kimse âlim olarak dünyaya gelmez; ilim elde etmek öğrenmekle mümkündür”. Bkz. *Kitâbü’l-’İlm*, tahkik ve çeviri: Salih Tuğ, İstanbul 1984, s. 161,178; ayrıca bkz. el-Aclunî, I, 215; II, 285.

117/680-735): “Kalem en büyük ilâhî bir nimettir. Kalem olmasaydı, din devam etmezdi, din olmayınca da hayat düzen bulamazdı”³² demiştir.

İlk inen ayetlerde verilen emir, Peygamber (s.a.v.) tarafından Kur’an’ın muhafazası için yazılması biçiminde tezahür etti. Bilindiği gibi, Kur’ân-ı Kerim, Peygamber (s.a.v.) zamanında sözle olduğu gibi yazıyla da tespit edildi. Hz. Ömer (r.a.), kız kardeşi Fatıma’nın evinde bulduğu Tâhâ Suresi’ni okuyarak Müslüman oldu.

Müslümanlar, Kur’ân-ı Kerim’in yazılmasına ciddi bir ihtimam göstermiş, okunup anlaşılmasında ortaya çıkabilecek güçlükleri de gidermek amacıyla, bu yazıyı daha da mükemmel hale getirerek, safiyetini olduğu gibi korumak istediler. Aynı şekilde, yazılarının güzelleşmesi için araştırmalar yaptılar.

İslâm’ın ilk devirlerinde okuma yazma bilenlerin sayısının az olduğundan daha önce söz etmiştik; ancak Hz. Peygamber’in (s.a.v.) eğitim politikası sayesinde okuryazarlık o kadar kısa bir sürede yayıldı ki; Peygamber’in (s.a.v.) kâtipliğini yürütenlerin sayısı kırkı geçti.

Hz. Peygamber (s.a.v.) Medine’ye hicret ettiği zaman yaptığı ilk iş, bir mescid inşa etmek oldu. O, Mescid-i Nebevi’de öğretim için bir yer (Suffe) ayırdı. Gündüzleri tahsile ayrılan bu bölme, geceleyin de evi barkı olmayan talebelere yatakhane vazifesi görüyordu. Bu yatılı okula, Peygamber (s.a.v.) Abdullah b. Sa’id b. el-As ve Ubâde b. es-Samit gibi sahabileri muallim olarak tayin etti.³³

Hicretten sonra, günlük hukuki hayatta yazının öneminden ayrıntılı olarak bahseden, Kur’ân-ı Kerim’in en uzun ayeti, borçların tespitiyle ilgili olan el-Bakara Suresi’nin 282. Ayetidir ki Müdâyene Ayeti nazil oldu. Ayet mealen şöyle başlıyordu:

Söz konusu âyet meâlen şöyledir: “Ey imân edenler! Belirlenmiş bir süre için birbirinize borçlandığınız vakit onu yazın. Bir kâtip onu aranızda adaletle yazsın. Hiçbir kâtip Allah’ın kendisine öğrettiği gibi yazmaktan geri durmasın; (her şeyi olduğu gibi) yazsın. Üzerinde hak olan kimse (borçlu) da yazdırsın, Rabbinden korksun ve borcunu asla eksik yazdırmassın. Şâyet borçlu sefih veya akli zayıf veya kendisi söyleyip yazdıramayacak durumda ise velisi adaletle yazdırsın. Erkeklerinizden iki de şâhit bulundurun. Eğer iki erkek bulunamazsa rıza göstereceğiniz şâhitlerden bir erkek ile -biri yanılırsa diğerinin ona hatırlatması için- iki kadın (olsun). Çağırıldıkları vakit şâhitler gelmezlik etmesin. Büyük veya küçük, vadesine kadar hiçbir şeyi yazmaktan sakın üşenmeyin. Böyle yapmanız Allah nezdinde daha adaletli, şahâdet için daha sağlam, şüpheye düşmemeniz için daha uygundur.

³² Abdulhamit Birışık, Katâde b. Diâme, *DİA*, XXV, 22-23.

³³ İbnü’l-Esir, İzzeddin b. el-Esir Ebi’l-Hasan Ali b. Muhammed el-Cezeri, (555-630) *Üsdü’l-Ğabe Fi Ma’rifeti’s-sahabe*, Yeni Baskı Daru’l-fikr, Beyrut, 1414/1993, III, 156.

Ancak aranızda yapıp bitirdiğiniz peşin bir ticaret olursa, bu durum farklıdır. Bu durumda onu yazmamanızda sizin için bir sakınca yoktur. (Genellikle) alışveriş yaptığınızda şahit tutun. Ne yazan, ne de şahit zarara uğratılsın. Eğer bunu yaparsanız (zarar verirsiniz) şüphe yok ki bu, sizin yoldan çıkmanız demektir. Allah'tan korkun. Allah size gerekli olanı öğretiyor. Allah her şeyi bilmektedir.”³⁴

Ayet, sosyal mukaveleleri kaleme almanın zaruretinden ve sağlayacağı kolaylıklardan bahsederek, bunun ihmal edilmemesini emreder. Bu ayetin inişinden sonra Hz. Peygamber (s.a.v.), kâtiplerinden Abdullah b. el-Erkam b. Abdiyağûs ez-Zührî ile el-Alâ' b. Ukbe'yi bugün noterlerce yerine getirilen bazı işleri yürütmekle görevlendirdi. Bu iki sahabe çeşitli kabileleri ve ashabın evlerini dolaşarak borç, mukavele vb. sosyal-hukuki muameleleri yazıyla tespit ederlerdi.

Öte yandan Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Eğer bir Müslüman'ın nezdinde miras bırakmaya değer bir şey varsa, yanında yazılı bir vasiyetname olmaksızın iki gece geçirmesi caiz olmaz.”³⁵

Fakat Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hayatında, yazı hususunda en dikkat çekici ve eğitime ne kadar çok önem verdiği en büyük kanıtı olan olay şudur:

Hz. Peygamber (s.a.v.) kendi âdetine (sünnetine) uygun olarak, Bedir Gazvesi'nde ele geçirilen savaş esirlerinin akıbeti konusunda sahabeleriyle görüş alışverişinde bulundu. Hz. Ömer (r.a.) ve Sa'd b. Muâz (r.a.) gibi bazı sahabeler bunların en yakın akrabaları tarafından öldürülmesini, Hz. Ebû Bekir (r.a.) ise fidye karşılığında serbest bırakılmalarını teklif etti. Hz. Peygamber (s.a.v.) ikinci teklifi benimseyerek esirlerin malî durumlarına göre 1000-4000 dirhem arasında para ödemelerini şart koştu.

Bazı yoksul esirler karşılıksız, okuma-yazma bilenler ise on Müslüman çocuğa okuma-yazmayı öğretmek şartıyla serbest bırakıldı. Okuma-yazmayı öğrenen ensâr çocukları arasında Zeyd b. Sâbit (r.a.) de bulunuyordu.³⁶ Bu uygulama, İslâm ilim ve kültür tarihi açısından önemlidir.

Fakihler Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bu uygulamasından hareketle, müşrik bir öğretmenim Müslümanlara bir şeyler öğretmesinin caiz olduğuna hükmetmişlerdir.

³⁴ el-Bakara, 2/282.

³⁵ Buhari, *Kitabu'l-vesaya*, 55/2-3.

³⁶ İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Menayya' el-Haşimi el-Basri (168-230), *et-Tabakatü'l-kübra*, thk. Muhammed Abdulkadir Ata, II, 22; İbn Seyyidinnâs (1992 n.), I,434; Makrizî (1999 n.), I, 119.

5- Hz. Peygamber (s.a.v.) Dönminde İbrance Ve Diğer Dillerin Ve Yazıların Müslümanlar Tarafından Öğrenilmesi

Müslümanlar, Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında değişik dilleri öğrenme ve yazma ihtiyacını duymuşlardır.³⁷

Hz. Peygamber (s.a.v.) mektuplarını ve diğer yazışmalarını emin/güvenilir insanlar tarafından okumasını istemiş,³⁸ vesikalarını değiştirilme ihtimaline karşı önlem olarak³⁹ Zeyd b. Sâbit'den (r.a.) İbrânî ve Süryânî yazılarını öğrenmesini emretmiştir.⁴⁰ O da bu dillerden birini 15 veya 17 gün⁴¹ gibi kısa bir sürede öğrenmiştir.

Ayrıca Zeyd b. Sâbit (r.a.), Resûlullah (s.a.v.) adına hükümdarlara mektuplar yazmış, gelen mektuplara cevap vermiş ve Resûlullah'a (s.a.v.), Farsça, Rumca, Kıpti'ce ve Habeşçe'den Arapça'ya tercümeler yapmıştır. Zeyd b. Sâbit (r.a.), bu dilleri, Medine'de yaşayıp onları konuşan insanlardan öğrenmiştir.⁴²

İbn Sa'd ise şu rivayeti aktarır: Katade el-Hasan'dan o da Şerik b. el-Halife'den rivayetle şöyle dedi: Abdullah b. Amr'ın Süryanice okuduğunu gördüm.⁴³

6- Hz. Peygamber (s.a.v.) Döneminde Rakş (Noktalama)

M. Hamidullah'ın nakline göre: Georges Miles'in Mekke'nin güneydoğusunda, Taif şehri yakınlarındaki bir tepe üzerinde bulunduğu hicri 58/678 yılına ait Emevi halifesi Muaviye b. Ebi Süfyan'ın (r.a.) emri üzerine dikilen kitabede noktalı harfler tespit edilmiştir. Muaviye b. Ebi Süyan (r.a.) ise noktalama usulünün Peygamber'e (s.a.v.) atfeder. Muhammed Hamidullah'a göre bu hususun Suyuti'nin (v. 911/1505) *Tedbiru'r-ravi*'sinde İbn Asakir'in (v. 911/1505) *Tarihi Dimeşk* adlı eserinde ve Hatibi Bağdadi'nin (v. 463/1071) *el-Cami Li Ahlakı'r-râvi ve Edebi's-sami*'inde zikredilmiştir. Bu kaynaklara göre: Bu bilgi, Muaviye b. Ebi Süyan'ın (r.a.) kâtibi Ubeyd b. Evs el-Gassani'den rivayet edilmiştir. Kendisi Muaviye b. Ebi Süyan'ın (r.a.) yanında bir yazı yazarken, Muaviye b. Ebi Süyan (r.a.) ona: Ya Ubeyd!

³⁷ Buhârî, *el-Cihâd ve's-Siyer*, 56/187 (Fars diliyle ve Arapça'dan başka herhangi bir dil ile konuşan babı); *Ahkâm*, 94/40; Kettânî, I, 203, 277-283; Muhammed Hamidullah, *Hz. Peygamber'in Altı Orijinal Diplomatik Mektubu*, çev. Mehmet Yazgan, İstanbul 1990, s. 28-29; Mustafa el-A'zamî, *Asr-ı Saâdette Yazı ve Vahiy Katipleri*, (çev. Durak Pusmaz), *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saâdet*, Vecdi Akyüz (ed.), İstanbul 1994, I, 367-466; *Ümmi Peygamberin Katipleri*, (çev. Mustafa Dağlı), *Bir Yaşam Biçimi Olarak İslâm*, ed.: M. Tarık Kureyşi, İstanbul 1991, s. 127-144.

³⁸ İbn Sa'd, II, 358.

³⁹ Taberî, III, 160; Tirmîzî, *el-İsti'zân*, 22; İbn Hibbân, s. 239; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, II, 332.

⁴⁰ İbn Sa'd, II, 358.

⁴¹ İbn Sa'd, II, 358, 359; İbn Kesîr, Ebu'l-Fida İsmail İmadu'd-Din b. Ömer b. Kesir b. Davud b. Kesir ed-Dimeşkî el-Kureyşi (701/1301-774/1373), *el-Bidaye Ve'n-nihaye Büyük İslâm Tarihi*, çev. Mehmet Keskin, Çağrı Yayınları, İstanbul 1994, III, 176.

⁴² el-Mes'ûdî, *et-Tenbîh*, s. 283; Muhammed Hamidullah, *Allah'ın Elçisi (s.a.v.) ve Sahabe Devrinde Yazı Sanatı*, (çev. Hasan Çağlar), *İslâmî Araştırmalar*, Ankara 1988, II/7, 98.

⁴³ İbn Sa'd, Tabakat, IV, 201.

Yazına rakş (noktalama) koy çünkü ben, Peygamber'in (s.a.v.) huzurunda yazı yazıyordum. O bana şöyle buyurdu: Ya Muâviye! Yazına rakş koy (noktala). Kâtip Ubeyd: Peki rakş nedir ya Emiru'l-Mû'minin? diye sordu. O şöyle cevap verdi: "Alfabadeki her harfin kendisine has olan noktasını koymaktır."

7- Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Kendisinin Yazıp Yazmadığı Meselesi

Sahih-i Buhari'de Umretu'l-Kaza babında belirtildiği üzere: Resûlullah (s.a.v.) Kureys müşrikleriyle antlaşma yaptığında: "Bu Muhammed Resûlullah'ın üzerinde antlaştığıdır" şeklinde yazdıklarında müşrikler dediler ki: Bunu kabul etmiyoruz. Şayet senin Resulullah olduğunu bilseydik seni hiçbir şeyden men etmezdik fakat sen Muhammed b. Abdullah'sın. Resulullah (s.a.v.) dedi ki: "Ben Resûlullah'ım ve ben Muhammed b. Abdullah'ım." Sonra Hz Ali'ye (r.a.) Resûlullah (s.a.v.) sil dedi. Hz. Ali (r.a.) dedi ki: "Hayır Allah'a yemin ederim ki, seni asla silmem." Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) belgeyi aldı ve "Bu Muhammed b. Abdullah'ın yaptığı antlaşmadır" diye yazdı. Yazısı güzel değildi.⁴⁴

Kettani'ye göre, Hz. Peygamber (s.a.v.) yazının topraklamak suretiyle silinmesini istemediği nakledilmiştir. İbn Abbas'tan nakledilen rivayete göre: Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Mektubu aşağı tarafından topraklayın ve silin. Bu, bereketin çok olması ve ihtiyacın çabuk ve kolay husulû için daha iyidir."

Diğer bir hadiste şöyle buyurmuştur: "Biriniz bir mektup yazdığında onu topraklasın. Bu, bereketli olup ihtiyacının çabuk ve kolay husulû için daha iyidir." Bu konudaki başka bir rivayet ise şu şekildedir. "Peygamber (s.a.v.) iki köy halkına iki mektup yazdı, birini toprakladı, diğerini topraklamadı, mektubu topraklanan köy halkı Müslüman oldu." Bu topraklamanın asıl maksadı başarı ve bereketin meydana gelmesidir. Mektubun topraklanmasındaki ikinci amacı ise: Daha kurumadan kendisine isabet edecek şeyle silinmemesi için üzerine toprak atarak yazdıklarının kurutulmasıdır.⁴⁵

8- Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Kâtipleri

Hz. Muhammed (s.a.v.) hem bir peygamber hem de bir idareci olarak kâtipler edinmiştir. İslâm âlimleri Peygamber'in (s.a.v.) kâtiplerinin sayısı hakkında ihtilaf etmişlerdir.⁴⁶ İbn Hudeyde, *el-Misbahu'l-Mûdi'* adlı eserinde Peygamber'in (s.a.v.)

⁴⁴ Buhari, *Kitabu'l-megazi*, 40-43/64.

⁴⁵ Kettani, Muhammed Abdulhay b.Abdülkebir el-Kettanî (1886-1962), *et-Teratibü'l-İdariyye*, (çev. Ahmet Özel), İz Yayıncılık, İstanbul 2003), I, 278-279.

⁴⁶ İbnü'l-Esir, *Üsdü'l- Çabe*, I, 71.

kâtiplerinin kırk dört kişi olduklarını ve Dört Raşid Halifeyle birlikte tek tek ve kısaca hayat hikâyelerine de değinerek saymıştır.⁴⁷

Çoğu âlimlerin Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kâtipleri olduklarına dair üzerinde ittifak ettikleri liste şöyledir:

- 1- Ebu Bekr es-Sıddık b. Ebi Kuhafe (r.a.).
- 2- Ömer b. el-Hattab (r.a.).
- 3- Osman b. Affan (r.a.).
- 4- Ali b. Ebi Talib (r.a.).
- 5- Ubey b. Ka'b (r.a.).
- 6- Zübeyr b. el-Avvam (r.a.).
- 7- Amr b. Fuheyre (r.a.).
- 8- Amr b. el-As (r.a.).
- 9- Abdullah b. el-Erkam (r.a.).
- 10- Sabit b. Kays b. Şemmas (r.a.).
- 11- Hanzala b. Er-Rebi' el Esedi (r.a.).
- 12- Muğire b. Şu'be (r.a.).
- 13- Abdullah b. Ravaha (r.a.).
- 14- Halid b. el-Velid (r.a.).
- 15- Halid b. Said b. el-As el-Emevi (r.a.).
- 16- Muaviye b. Ebi Süfyan (r.a.).⁴⁸
- 17- Zeyd b. Sabit (r.a.).^{49 50}

⁴⁷ Bu eser iki cilt halinde basılmış ve iki bölüme ayrılmıştır. Birinci bölüm Resûlullah'ın (s.a.v.) kâtipleri, ikinci bölüm ise hükümdarlara gönderdiği mektuplar ve elçileri hakkındadır.

⁴⁸ İbn Hudeyde, Mu'aviye b. Ebi Süfyan'dan rivayetle onun şöyle dediğini aktarır: Ben Umret'l-kaza gününde Müslüman oldum. Müslüman olarak Peygamber (s.a.v.) ile buluştum. Hz. Ali'ye (r.a.) dayandırılan rivayette onun şöyle dediğini zikreder: Daha önce Resûlullah (s.a.v.) için kâtiplik yapmış sonra da dinden dönen Abduluzza b. Hatal Mekke fethi günü Kâbe'nin perdesine yapışmış halde öldürülünce Peygamber (s.a.v.) onun yerine Hz. Muaviye'yi kâtip olarak istihdam etmek istedi. Fakat o'nun da İbn Hatal gibi yapabileceğini düşünerek Cebrail (a.s.) ile iştişare etti. Cebrail (a.s.) şöyle dedi. Onu kâtip olarak istihdam et. Kuşkusuz o güvenilir biridir (*el-Misbahu'l-Mudi* I, 167-168). Yine Hz. Mu'aviye ile ilgili adı geçen eserde şu rivayet zikredilir: Abdullah b. Ömer'den (r.a.) rivayetle şöyle dedi: Resûlullah'dan (s.a.v.) sonra Mu'aviye'den daha halim birisini görmedim. Ona denildi ki: Ebu Bekr, Ömer, Osman ve Ali'de mi? Dedi ki: Allah'a yemin ederim ki, onlar Mu'aviye'den daha hayırlı ve efdaldırlar ama Mu'aviye onlardan daha halim idi. Diğer bir rivayet de şu şekildedir: Kuşkusuz Abdullah b. Ömer -Allah onlardan razı olsun- dedi ki: Mu'aviye b. Ebi Süfyan'dan daha halim birisini görmedim. Ona denildi ki: Ebu Bekr ve Ömer'de mi? Dedi ki: onlar ondan daha hayırlıdır. O ise onlardan daha halimdir (*el-Misbahu'l-mudi*, I, 180-181).

⁴⁹ Süheyli, s. 25; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Ğabe*, I, 71; Kettani, *et-Teratibu'l-İdariyye*, I, 266.

⁵⁰ Kettani, Muhammed Abdülhay b. Abdülkebir el-Kettanî (1886-1962), *Hz. Peygamberin Yönetimi et-Teratibu'l-İdariyye*, I, 266.

1- Vahiy Kâtipleri

Halid b. Said b. el-As⁵¹ Şurabil b. Hasene ve Abdullah b. Sa'd b. Ebi Serh⁵² Hz. Peygamber (s.a.v.) için ilk vahiy kâtipliği yapan kişiler olduğu rivayet edilmiştir.⁵³ Kettani konuyla ilgili *Enbau'l-Enbiya ve Tevarihu'l-Hulefa ve Velayeti'l-Mûlûk Ve'l-Ümerâ* adlı eserinden şu bilgileri nakleder: Hz. Osman b. Affan ile Hz. Ali, Resûlullah'a (s.a.v.) vahyi yazıyorlardı. Bunlar bulunmadıklarında Übey b. Ka'b ve Zeyd b. Sâbit yazıyordu.⁵⁴

İbn Sa'd'da da Übey b. Ka'b ile ilgili olarak şu bilgiler zikredilir: "Araplar'da yazı yazanlar azınlıktaydı. Übey b. Ka'b İslâm'dan önceki cahiliye zamanında da yazı yazmayı biliyordu. Ve İslâm'da devrinde Resûlullah (s.a.v.) için vahiy kâtipliği yapıyordu".⁵⁵ İbn Hudeyde'nin, *el-Misbahu'l-Mudi'* adlı eserinde ise şunlar zikredilir: Übey b. Ka'b (r.a.), Hz. Peygamber (s.a.v.) için hem Zeyd b. Sabit'ten (r.a.) önce hem Zeyd ile beraber vahyi yazanlardan idi. Hz. Peygamber (s.a.v.) Medine'ye geldiğinde onun için ilk yazan Ubey b. Ka'b'dır (r.a.). "Mektupların sonuna falan yazdı" diyenlerin ilki de Ubey b. Ka'b'dır. Ubey hazır olmadığına Resûlullah (s.a.v.) Zeyd b. Sâbit'i (r.a.) çağırırdı. Zeyd ve Übey Resûlullah'ın (s.a.v.) huzurunda vahyi yazıyorlardı. Aynı zamanda insanlara gönderdiği mektupları, ikta ve diğer konularda da yazıyorlardı.⁵⁶ Zeyd, vahyin yazımında ashâbın en devamlısıydı.

Bu dört kişiden biri bulunmadığında vahiy kâtiplerinden hazır bulunan yazardı.⁵⁷ A'zami'nin nakline göre, kâtiplerden herhangi birinin yokluğunda, onun yerine Hanzala b. er-Rebi' bakardı. Kâtip adı onun vazgeçilmez lakabı haline gelmişti.⁵⁸ İbn İshak'a göre, Zeyd b. Sabit ve Abdullah b. el-Erkam bulunmadığında Resûlullah (s.a.v.), ordu komutanlarına hükümdarlara ya da bir insana iktâ yazmak ihtiyacını duyduğunda yanında hazır olan kâtibe yazmasını emrederdi. Abdullah b. el-Erkam ise devamlı olarak mektupları yazanlardan birisiydi.⁵⁹

⁵¹ Kettani, I, 266.

⁵² Bu zatın durumuyla ilgili İbn Sa'd şu bilgileri aktarır: Abdullah b. Sa'd b. Ebi Serh ilk Müslümanlardan olup Resûlullah (s.a.v.) için vahyi yazardı. Sonra bozuldu ve Medine'den çıkıp mürted olarak Mekke'ye gitti. Mekke fethi günü Resûlullah (s.a.v.) onun öldürülmesini istedi. Osman b. Affan -ki o'nun sütkardeşiydi- o'nun için Peygamber'den (s.a.v.) eman istedi, ona eman verildi. Osman dedi ki: Ya Resûlallah! Bey'atını alırmısın? Resûlullah (s.a.v.) o gün İslâm üzerine ondan bey'at aldı ve dedi ki: "İslâm daha önce işlenmiş küfür ve günahı keser, saymaz siler." Bkz. İbn Sa'd, VII, 344-345.

⁵³ İbn Hudeyde, I,90, 106, 151.

⁵⁴ Kettani, I, 65.

⁵⁵ İbn Sa'd, III, 378

⁵⁶ İbn Hudeyde, Ebu Adillah Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Hudeyde el-Ensari, (v. 783/1381), *el-Misbahu'l-mudi' Fi Kuttabi'n-nebiyyi'l-ümmiyyi Ve Rüsülühi İla Müluki'l-ard Min Arabiyyi Ve Acamiyyi*, Thk. Muhammed Azimuddin, II. Baskı, Beyrut 1405/1985. I, 72

⁵⁷ Kettani, I, 265; VI, 123.

⁵⁸ M. Tanık Kureyşî, *Bir Yaşam Biçimi Olarak İslâm*, M. A'zamî Makalesi, s. 133, ts.

⁵⁹ Kettani, I, 271.

ii- Hz. Peygamber (s.a.v.) Sır Kâtipleri

Resûlullah'a (s.a.v.) Süryanice yazılmış mektuplar geliyordu. Resûlullah (s.a.v.) hem Süryanice hem de Yahudilerin yazısını öğrenmesini Zeyd b. Sabit'e emredip dedi ki: "Mektuplarımı öğrenmelerini istemiyorum zira onlara güvenmiyorum".⁶⁰ el-Ahmedi şunları nakleder: Hayber ve Hicaz gibi bölgelerde hurma ve üzüm gibi bağ ve bahçelerindeki ürün miktarını tahmin –zekât vb. gelirlerin tesbiti için- bilirkişisi (ÇâîÇÑÕ) olarak takdir edip kayda geçiren Huzeyfe b. Yemân el-Absî aynı zamanda Resûlullah'ın (s.a.v.) sırlarını paylaştığı ashâbından idi.⁶¹

Diğer bir rivayet ise şu şekildedir: Gizliliği ihtiva eden herhangi bir hususun yazılması söz konusu olduğunda, Peygamber (s.a.v.), Ebu Bekr (r.a.) ve Abdullah b. Ubey'i (r.a.) çağırır; istediğini onlara yazdırırdı.⁶²

iii- Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Hadislerin Yazılmasına İzin Vermesi

Abdullah b. Amr'dan nakledilen rivayette o şöyle demiştir: "Peygamber'den (s.a.v.) duyduklarımı yazmak için ondan izin istedim. Bana izin verdi bende yazdım". Abdullah bu sahifesini "Sadika" diye isimlendirmiştir.

Başka bir rivayete göre Abdullah b. Amr b. el-As şöyle demiştir: "Ya Resulullah! Senden hadisler duyuyorum onları kavramak ve elimle de kalbime yardımcı olmak istiyorum (yani onları yazmak istiyorum)". Resûlullah da (s.a.v.) onun bu isteğini kabul edip hadislerinin yazılmasına izin verdi.⁶³ Bu konuda Buhari şu rivayeti nakleder: "Ebu Hüreyre: Peygamber'in (s.a.v.) sahabelerinden hiç birisi benim kadar ondan hadis rivayet etmedi, ancak Abdullah b. Amr müstesna çünkü o, hadisleri yazıyordu, ben ise yazmıyordum".⁶⁴

iv- Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Siyasi Vesika Kâtipleri

Hz. Muhammed (s.a.v.) bir peygamber olduğu için gerek nazil olan vahyi, gerek devlet ve Kabile başkanlarına gönderdiği İslâm'a davet mektuplarını ve gerekse diğer bütün yazışmalarını yazdırdığı kâtipleri vardı. Bu katiplerden her biri kendine mahsus bir işi yapmakla görevli olduğu gibi, bazen aynı şahıs değişik sahalarda da görev yapardı.Devamlı olarak mektupları, cevapları ve vahyin hepsini yazan kâtip Zeyd b. Sabit idi. Resûlullah

⁶⁰ İbn Hudeyde, I, 94.

⁶¹ el-Ahmedi, I, 22.

⁶² Abidin Sönmez, *Resûlullah'ın İslâm'a Davet Mektupları*, İstanbul 2011, s. 60.

⁶³ İbn Sa'd, IV, 198.

⁶⁴ Buhari, *Kitabu'l-İlim*, 39/3.

(s.a.v.) Medine'ye geldiğinde vahyi ilk yazan Übey b. Ka'b dır. Mektubun sonuna falan oğlu falan yazdı diyenlerin ilki de o'dur. Übey hazır olmadığında Zeyd b. Sabit yazardı. Sürekli bir şekilde mektupları yazan ise Abdullah b. el-Erkam idi.⁶⁵

Bu zat Peygamber'in (s.a.v.) güvenini o kadar kazanmıştı ki o'nun yazdığı mektupları okumadan gönderirdi. Bu konuda şöyle bir hadis zikredilir: Peygamber'e (s.a.v.) bir mektup geldi. Dedi ki: Kim ona cevap verecek? Abdullah b. el-Erkam ben dedi ve cevabını yazıp mektubu Peygamber'e (s.a.v.) arz etti. Peygamber de (s.a.v.) mektubu beğendi ve gönderdi. O esnada hazır olan Hz. Ömer (r.a.) Abdullah'ın bu durumun çok beğendi ve İslâm devletinin başına geldiğinde onu beytülmal'e bakmakla görevlendirdi.⁶⁶

Başka bir rivayet ise şu şekildedir: Abdullah b. el- Erkam'ın Allah Resülü (s.a.v.) katındaki güveni o dereceye varmıştı ki, bazı hükümdarlara mektup yazmasını emreder. O da yazardır mektubu mühürleyip kapatmasını emreder ve o'na olan güveninden dolayı mektubu okumazdı.⁶⁷

v. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Diğer Konularla İlgili Kâtipleri

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kâtipleri, ihtisas kâtipleri şeklinde vazife taksimine tabi tutulmuşlardır: Bu ihtisas kâtipliklerinden bazıları şunlardır:

(1) Vahiy kâtipleri.

(2) Okuma-yazma öğreten kâtipler: Asıl adı Hakem olup Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından Abdullah olarak değiştirilen Benî Ümeyye'den Abdullah b. Saîd b. 'Âs gibi. Hz. Peygamber (s.a.v.), iyi bir kâtip olan Abdullah b. Saîd'e Medinelilere yazı yazmayı öğretmesini emretmiştir (آآÑÑآآİÚáÇÁBÊÇÈÈÈÇááİáÉæßÇäBÇÈÈÇğáÍÓäÇğ). Ebû Ma'ser'e göre, Abdullah b. Saîd (r.a.), Hz. Ebû Bekir'in (r.a.) hilafeti döneminde dinden dönenlere (ridde) karşı yapılan Yemâme Savaşı'nda (H. 12) şehit oldu.

(3) Ganimet malları gibi gelirleri kaydeden kâtipler: Hz. Peygamber'in mühürdarı ve ganimet mallarından sorumlu olan Muaykib b. Ebî Fâtma ed-Devsî (v. 40 [?]) gibi.

(4) Resmî yazışma kâtipleri: Mesela Zeyd b. Sâbit el-Hazrecî, -Resûlullah'ın emriyle- civar ülke yöneticilerine mektuplar yazar ve gelen mektuplara cevabi yazışmaları yapardı. O, İbrânî, Süryânî, Fars, Rum, Kıpti ve Habeş diliyle yazılmış vesikaları da tercüme ederdi.

Mesela İbn Sa'd, hem kendi çabasıyla hem hocası Vâkîdî'den aldığı rivâyetlere dayanarak, Resûlullah'ın (s.a.v.) Hudeybiye Antlaşması'nın yapılıp Medine'ye

⁶⁵ İbnu'l-Esir, I, 71.

⁶⁶ İbnu'l-Esir, III, 68; Kettani, I, 271.

⁶⁷ Kettani, I, 272; İbn Hudeyde, I, 139.

dönülmesinden itibaren vefat edene kadar civar ülke hükümdarlarıyla ve Arap yarımadasının çeşitli bölgelerinde yaşayan kabile ileri gelenleriyle 110 kadar elçi teatisinde bulunup yazışma yaptığını ehliyetle tesbit etmiştir. O, bunları: “*Resûlullah’ın (s.a.v.), Krallara ve Arapların İleri Gelenlerine Elçilerle İslâm’a Davet Mektupları Göndermesi*” başlığı altında tek tek ele alıp tasnif etmiştir.⁶⁸

(5) İktâ kâtipleri.

(6) Sır kâtipleri.

(7) Zekât gelirlerini kaydeden kâtipler: Zübeyr b. Avvâm ve –Câhiliye döneminde okuma-yazmayı öğrenmiş olan- Cüheym b. es-Salt (İâîfâEâÇáÖáÊ) el-Kureşî el-Muttalibî gibi.

(8) Ordu kâtipleri.

(9) Hadîs kâtipleri: Abdullah b. Amr b. Âs ve Ebû Hüreyre gibi.

(10) Bugün noterlerce yerine getirilen sosyal mukaveleleri yazan kâtipler: Hz. Peygamber, Müdâyene âyetinin (el-Bakara Sûresi, 2/282) emri gereğince, kâtiplerinden Abdullah b. el-Erkam b. Abdiyağûs ez-Zührî ile el-Alâ’ b. Ukbe’yi bugün noterlerce yerine getirilen akitler/mukaveleler (ÇáÚŞæİ), sosyal işlemler (ÇáãÚÇãáÇÊ) ve borçların (ÇáãİÇãáÇÊ) yazılması gibi işleri yürütmekle görevlendirdi.

(11) Hz. Peygamber’in (s.a.v.) emriyle, Hayber ve Hicaz gibi bölgelerde hurma ve üzüm gibi bağ ve bahçelerindeki ürün miktarını tahmin –zekât vb. gelirlerin tesbiti için- bilirkişisi (ÇáİÇÑÕ) olarak takdir edip kayda geçiren kâtipler: Huzeyfe b. Yemân el-Absî, Hazrecli Benî Hâris’ten Abdullah b. Revâha ve –Medine’nin bilirkişisi ve muhasebecisi (æßÇáİÇÑÕããÇáãİãÊæİÇÓÊãã)- Hazrecli Benî Selime’den⁶⁹ Cebbâr b. Sahr el-Ensârî gibi.

Yukarıda isimleri zikredilen kâtiplerden birinin meşguliyeti olduğunda onlara vekâleten hemen -Benî Üseyd b. Amr b. Temîm’in Benî Şerîf kolundan, Câhiliye devri şair ve hatiplerinden Eksem b. Sayfi’nin kardeşinin oğlu ve ashaptan Rebâh (Riyâh) b. Rebî’in

⁶⁸ Bkz. İbn Sa’d, I, 258-291; Ebu’l-Fazl Şemsüddîn Muhammed b. Alî b. Ahmedî İbn Tolun ed-Dımaşkî (880-953/1475-1546), *İlâmu’s-Sâilîn An Kutubi Seyyidi’l-Murselîn (sallallahu aleyhi vesellem)*, thk. Abdulkadir el-Arnâvut – Mahmud el-Arnâvut, Beyrut 1407/1978; Muhammed Hamidullah, *Mecmuatü’l-Vesâiki’s-Siyâsiyye li’l-Ahdî’n-Nebevî ve’l-Hilâfeti’r-Râşide*, Beyrut 1987; Ali b. Hüseyinali el-Ahmedî, *Mekâtibü’r-Resûl*, Beyrut ts.

⁶⁹ Nahvîler (dil bilimciler), Seleme diye fetha ile okurlar. Hadîs uleması ise nahvîlerin kıyasına aykırı olarak Seleme ismini yalnızca bu kabileden “L” (â) harfini Selime (Êâİ ÓóáöäóÊ) şeklinde kesreyle telaffuz ederler. Bkz. Ebu’l-Fazl İbnü’l-Kayserânî Muhammed b. Tâhir b. Alî el-Makdisî eş-Şeybânî (448-507/ 1056-1113), *el-Ensâbü’l-müttefika fi’l-hatti’l-mütemâsile fi’n-nakt ve’z-zabt*, s. 24 (eş-Şâmîle); M. Fayda, *Hz. Ömer Zamanında Gayr-ı Müslimler*, İstanbul 1989, s. 59 (er-Rahbî’den naklen).

kardeşi, Hanzaletü'l-kâtib veya sadece Kâtib diye anılan- Hanzala b. er-Rebî' b. Sayfi⁷⁰ işbaşı yapıp Resûlullah'a (s.a.v.) katiplik yapardı.

Resûlullah'ın (s.a.v.) ihtisas kâtipleri meselesine dikkat çeken Mes'ûdî, kâtipliği sahih rivâyetlerle sabit olan ve uzun süre bu işlerle meşgul olan sahabeleri kaydettiğini, bunun dışında kısa süreli veya birkaç defa Resûlullah'a çeşitli konularda katiplik yapanları zikretmediğini kaydeder.⁷¹

9- Hz. Peygamber (s.a.v.) Devri Diplomasinin Genel Özellikleri

Peygamber (s.a.v.), risaletinin başlangıcından hicretine kadar geçen ve Mekke dönemi olarak bilinen dönem de bütün faaliyetlerini, nazil olan ayetlere mutabık kalarak sadece iman, ibadet ve ahlak esasları dâhilinde yapmıştır. Fakat Peygamber'in (s.a.v.) Mekke'den Medine'ye hicret etmesiyle şartlar değişmiş, İslâm bölgede üstünlüğünü kabul ettirmiş ve Hz. Muhammed (s.a.v.) muhalihleri tarafından bile üstün otorite olarak benimsemiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.), Hudeybiye barış antlaşması neticesinde Kureyş müşrikleri ile çarpışmayı bırakarak on yıl barış içinde yaşamayı sağlayınca⁷² İslâm'ı yaymaya daha fazla imkânı buldu. Zaten Hz. Peygamber (s.a.v.) ve Arabistan'ın çeşitli bölgelerine görevli olarak gönderdiği ashabı, İslâm'ı şifahi hem şifahi hem de yazılı olarak tebliğ ediyorlardı.⁷³ Hudeybiye antlaşmasından sonra Medine'ye dönen Hz. Peygamber (s.a.v.) en yakınından en uzağına

⁷⁰ Resûl-i Ekrem'in (s.a.v.) diğer yazışmalarında da ona kâtiplik yaptı. Mekke'nin fethine katılan Hanzale'yi Resûlullah (s.a.v.), Tâif Muhasarası'nda barış isteyip istemediklerini öğrenmek için Tâif halkına elçi olarak gönderdi. Hz. Ebû Bekir (r.a.) döneminde de kâtiplik görevine devam eden Hanzale, Irak bölgesinde Sâsânîler'e karşı yapılan savaşta Hâlid b. Velîd (r.a.) kumandasındaki orduya katıldı. Hâlid onu ganimetleri halifeye ulaştırmakla görevlendirdi. Hz. Ömer (r.a.) döneminde Kâdisiye ve Nihâvend savaşlarına katıldı. Hz. Osman'ın muhasara edilmesi üzerine Mısırlı muhasaracılara karşı Medinelilere yardımda bulunulmasını teşvik etti. Hz. Osman'ın (r.a.) şahadetinden sonra fitneden uzak kalmak düşüncesiyle Cemel Vakası ve Siffin Savaşı'na katılmadı. Küfe'ye yerleşmekle beraber Hz. Osman'a yapılan hakaretlere bir tepki olmak üzere buradan ayrıldı. Fırat ile Habur nehri arasında bulunan Karkisiyâ şehrine yerleştiği ve 45 (665) yılında burada vefat ettiği tahmin edilmektedir. Onun Hz. Ömer (r.a.) döneminde (634-644) veya 50 (670) yılında vefat ettiği rivayet edilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) Hanzale'den unuttuğu hususları kendisine hatırlatmasını ister, bazen de mührünü ona bırakırdı. Bir ara, Resûl-i Ekrem'den (s.a.v.) ayrı kaldığı zamanlarda onun yanında iken aldığı manevî hazrı duyamadığı için kendisinin münafık olduğunu düşünmüş ve bu durumu önce Hz. Ebû Bekir'e (r.a.) , daha sonra Hz. Peygamber'e (s.a.v.) bildirmişti. Hz. Peygamber (s.a.v.) de insanın her zaman aynı manevî seviyede bulunamayacağını belirterek bu durumun münafıklık alâmeti olmadığını bildirmiştir (Müslim, "Tevbe", 12-13; Tirmizî. "Kıyâme", 59). Ebû Osman en-Nehdî, Yezîd b. Abdullah eş-Şihhîr, Kays b. Zühayr ve Hasan-ı Basrî gibi âlimler Hanzale'den hadis rivayet etmişlerdir.

⁷¹

(æÅããÇGBÑäCããÁÖäÇÁBÊÇÈäÖäÇáááÚááæÖáããÈÈÈÚäBÊÇÈÈä;æÇÈÖäÊÁÇááIäÇ;æÖÇáÊä IÊä;æÖIÊÇáNæÇIÊÚäÇáßããÄãÑä;IæãããBÊÇÇÁBÊÇÇæÇáBÊÇÈIææÇáÊäÇÈÈÄÇBÇãáÇIÖÊIŞÈÇá ßÄãIÖäBÇÈÈÇæIÖÇIÄäIäáÊBÖÈÖÇÈä). Bkz. el-Mes'ûdî, *et-Tenbîh*, s. 282-284; ayrıca bkz. Muhammed Abdülhay el-Kettânî, *Resûl-i Ekrem'in Yönetimi: et-Terâfîbü'l-İdâriyye*, çev. Ahmet Özel, İstanbul 1990, I, 257-259, s. 199 vd.; Muhammed Hamidullah, *Allah'ın Elçisi (s.a.v.) ve Sahabe Devrinde Yazı Sanatı*, çev. Hasan Çağlar, İslâmî Araştırmalar, Ankara 1988, II/7, 98.

⁷² İbn Sa'd, II, 74, Suheyli, IV 50-51

⁷³ Muhammed Hamidullah, *Hz. Peygamberin altı Orjinal Diplomatik Mektubu* s. 73.

kadar komşu hükümdarlara ve kabile başkanlarına İslâmiyeti duyurmak ve kendilerini İslâmiyet'e dâvet etmek amacıyla, özel elçiler aracılığıyla mektup gönderme zamanı gelmişti.

H. Peygamber (s.a.v.) Hudeybiye dönüşü ashabına şöyle dedi: Ey insanlar! Şüphesiz Allah beni rahmet olarak herkese gönderdi. Havarilerin İsa b. Meryem'e karşı muhalefette buldukları gibi sizde bana karşı muhalefette bulunmayınız". Sahabiler dediler ki: "Ya Resûlullah! Havariler nasıl muhalefette bulundular?" Resûlullah (s.a.v.) dedi ki: "Aranızdan bazılarınızı, İslâm'a davet mektuplarıyla birlikte yabancı hükümdarların huzuruna göndermek istediğim gibi İsa da onları böyle bir göreve davet etmişti. Onun yakın yerlere gönderdiği kimseler gitmeğe razı oldular ve selamete erdiler. Ama uzak yerlere göndermek istediği kimseler ise oraların dillerini konuşmadıklarını ileri sürerek mazeret beyan edip gitmek istemediler. İsa bu durumu Allah'a arz ve şikâyet etti. Bunun üzerine onların hepsi gönderildikleri milletin dilleriyle konuşur oldukları halde sabahladılar".⁷⁴

Peygamber (s.a.v.), H. İsa'nın (a.s.) bu kıssasını hatırlattıktan sonra ashabından bazılarını, her birini ayrı bir ülkeye göndermek üzere seçti. Bu elçiler altı kişi olup aynı gün yola çıktılar. Bu elçilerin çıkışları Muharrem H. 7'de gerçekleşti.⁷⁵

Elçiler ve gönderildikleri ülkelerin listesi şöyledir:

- 1- Dihye b. Halife el-Kelbi Rum hükümdârı Kayser'e,
- 2- Abdullah b. Huzafe es-Sehmi İran hükümdârı, Kisra'ya,
- 3- Amr b. Umeyye ed-Demri Habeşistan hükümdârı Necaşi'ye,
- 4- Hatıb b. Ebi Belte'a İskenderiye hükümdârı Mukavkıs'a,
- 5- Şüca'b Veheb el-Esedi Haris b. Ebi Şemir el-Gassani'ye,
- 6- Selit b. Amr el-Amiri Hevze b. Ali el-Hanefi'ye.

Peygamber (s.a.v.) Zilkâde H. 8'de Amr b. el-As'ı Umman'ın iki hükümdârı el-Culenda el-Ezdi'nin iki oğlu Ceyfer ve Abd'a gönderdi. Ci'rane dönüşü ise el-Ala b. el-Hadramiyi Bahreyn hükümdârı el-Münzir b. Sava'ya gönderdi.⁷⁶ Yukarıda isimleri zikredilen bütün elçiler peygamber (s.a.v.) tarafından yazdırılan birer mektup ile beraber muhataplarını İslâm'a davet etmek amacıyla gönderilmiştir.

Resûlullah'ın (s.a.v.) döneminde zamanımızda olduğu gibi özel olarak yetiştirilmiş elçiler yoktu. Ancak H. Peygamber (s.a.v.), Müslüman olmayan devletler ile kabileler arasında yürütmekte olduğu siyasi faaliyetlerinde ve İslâmi dâvet vazifesinde davetçinin son

⁷⁴ Suheyli, Ebu'l-Kasım Abdurrahman b. Abdullah b. Ahmed b. Ebi'l-Hasan el-has'amî es-Suheyli (v. H. 581), *er-Ravdu'l-unf Fi Tefsiri's-Sireti'n-nebeviyye Li İbn Hişam* Thk. Mecdi b. Mansur b. Seyyid eş-Şuri, İkinci Baskı, Daru'l-kutubu'l-ilmiiyye, Lübnan 2009, IV, 387.

⁷⁵ İbn Sa'd, I, 198.

⁷⁶ İbn Sa'd, 198-202.

derece önemli rolü olduğunu dikkate alarak seçmiş olduğu elçilerinde bir takım özelliklerin bulunmasına dikkat etmiştir. Bu özelliklerden bazıları şunlardır: Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından gönderilen elçilerde, güvenilirlik, ahlak ve yüz güzelliği, ikna gücü, idrak yeteneği, gözü tokluk, dürüstlük, bilgi ve hitabet. Ayrıca gidecekleri ülkeleri daha önce görmüş ve mümkünse dillerini bilenler elçilik için tercih edilirdi.⁷⁷

Resûlullah'ın (s.a.v.) elçilerinde mevcut olan diğer bir özellik de son derece şecaat ve cesaret sahibi olmalarıydı. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) komşu devlet başkanlarına elçi fikrini açıklarken sahabeler tarafından elçilerin öldürülmeleri halinde kendilerine ne va'dedildiğini sordukları zaman "cennet" diye cevap vermişti.⁷⁸ İşte elçiler öldürülmeleri ihtimal dâhilinde olmasına rağmen, gittikleri yerlerde söyleyeceklerini hiç çekinmeden söylemişlerdir ve hak namına bildikleri hiçbir şeyi saklamamışlardır.

Bütün elçiler aynı değerde olmakla beraber biz sadece Umman'da Ceyfer'in huzurunda onu tehdit edencesine hiç çekinmeden konuşan Resûlullah'ın (s.a.v.) elçisi Amr b. el-As'ın cesaretine işaret etmekle yetinelim.

Resûlullah'ın (s.a.v.) mektubu, Umân yöneticileri olan -el-Cüendî b. Mes'ûd el-Ezdî'nin iki oğlu- Abd ve Ceyfer tarafından okunduktan sonra onlar da Bizans İmparatoru Herakleios (iktidar yılları: 610-641) ve Bizans'ın İskenderiye patriği ve Mısır Mukavkısı/Genel Valisi⁷⁹ gibi elçiye bazı sorular sordu; yeni dine karşı Kureyş'in tutum ve davranışlarını, Peygamber'e (s.a.v.) kimlerin tabi olduğunu öğrenmek istedi. Bu münasebetle konuşma fırsatı bulan Amr b. el-As şöyle dedi: "Kureyş'e gelince, ya dine olan ilgilerinden ya da kılıç korkusundan ona tabi oldular. İnsanlar İslâm'a reâğbet ettiler ve İslâm'ı başka dinlere tercih ettiler. Allah'ın hidayetiyle birlikte akılları sayesinde delalette olduklarını fark ettiler. Senden başka hiç kimsenin şu çıkış yeri bulunmayan vadilerde kaldığını bilmiyorum. Şayet sen bugün Müslüman olmaz ve ona tabi olmazsan, atların ayaklarının altında ezilirsin ve mülkün talan edilir. İslâm'ı kabul et kurtulursun. Resûlullah (s.a.v.) seni, yine kavmine hükümdar tayin eder süvariler ve piyadeler ülkeni işgal etmez".⁸⁰

Görüldüğü gibi Amr b. el-As'ın Ceyfer'e hitaben yapmış olduğu bu konuşmanın tonu oldukça serttir. Üstelik onu, kendi mülkü ve saltanatı içinde muhafızlarının huzurunda harb ile ve helak olmakla korkutmuştur.

⁷⁷ Kasım Şulul, *İlk Kaynaklara Göre Hz. Peygamber Devri kronolojisi*, İstanbul 2011, s.752; Casim Avcı, *İslâm Bizans İlişkileri*, Klasik Yayınları İstanbul 2003, s. 41-42.

⁷⁸ Süheyli, IV, 893; İbn Hudeyde, II, 68; Abidin Sönmez, *Resûlullah'ın İslâm'a Davet Mektupları*, s. 54.

⁷⁹ Mukavkıs'ın ismi bazı kaynaklara göre Cüreyc b. Mînâ (Ἰοῆνοῦτοῦ Εὐαῶ ἀδίαῶϞάο), el-Mes'ûdî'ye göre ise el-Farkab en-Nûnî'dir (Ϟáἰἵἵἵἵἵ ធááæäi). el-Mes'ûdî'nin ibaresi: [æἰϞœÈ Èä ÅÈἰ ÈäÈÚÉ ធááἰáἰ æḶἰá ធáÚÈÓἰ ἰáἰ Èäἰ ÅÓἰ Èä ÚÈἰ ធáÚÓἰ Åáἰ ធááḶæḶÓ ធááἰἵἵἵ ធááæäἰ Èធááæä ÚÚἰá ធáḶÈØ ÈÈäធἰ ធáÁÓḶἰἵἵ æäÖἵ; æធááæä äæ ḶÈἰá ää ធáḶÈØ] şeklindedir. Bkz. el-Mes'ûdî, *et-Tenbîh*, s. 261.

⁸⁰ İbn Hudeyde, II, 256-257.

Hız. Peygamber'in (s.a.v.) seçilen elçilerde sima güzelliğine dikkat ederdi. Mesela hüsn-ü cemal sahibi olup Resûlullah (s.a.v.) tarafından elçi seçilen bir şahsiyet Dihye b. Halife el-Kelbi'dir. İbn Sa'd şu rivayetleri nakleder: Resulullah (s.a.v.) Dihye el-Kelbi'yi Cebrail'e (s.a.v.), Urve b. Mes'ud es-Sakafi'yi İsa'ya (s.a.v.) ve Abdüluzza'yı Deccal'a benzetiyordu.

Başka bir rivayette ise; Resûlullah (s.a.v.) şöyle dedi: Cebrail'e (s.a.v.) en fazla benzeyeni Dihye el-Kelbi'dir.

İbn Ömer (r.a.) Hız. Peygamber'den (s.a.v.) şöyle dediğini rivayet eder: Cebrail (a.s) Peygamber'e (s.a.v.) Dihye el-Kelbi'nin suretinde gelirdi.⁸¹

1- Elçilerin Can Ve Mal Emniyeti

Elçilerin dokunulmazlığını İslâm da kabul etmiştir. Elçiye verilen önemi Resûlullah (s.a.v.) "Antlaşmayı bozmam ve elçileri hapsetmem" hadisiyle teyit etmektedir.⁸² Hız. Peygamber (s.a.v.) elçilerin can güvenliğini sağlamış, gereği gibi ağırlanmalarına özen göstermiş, her hangi bir şekilde tedirgin edilmelerine veya öldürülmelerine müsaade etmemiştir. Resûlullah (s.a.v.) peygamberlik iddiasında bulunan Müseylime'nin gönderdiği elçisine karşı söylemiş olduğu sözün değeri, ayrı bir önem taşımaktadır. Onlara, "siz ikiniz ne diyorsunuz?" Elçiler: "Müseylime'nin dediği gibi diyoruz" karşılığını verdiler. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) şöyle dedi: "Allah'a yemin ederim ki, eğer elçiler öldürülmeyecek olmasaydı; ikinizin de boynunu vuracaktım".⁸³

Resûlullah'ın (s.a.v.) elçilere verdiği önemin diğer bir örneği ise, Busra valisine elçi olarak gönderdiği Haris b.Umeyr'in Gassani emiri Şurahbil b. Amr tarafından öldürülmesi Resûlullah'a (s.a.v.) çok ağır gelmiş ve yapılan bu hareketi savaş sebebi saymıştır.⁸⁴

Hız. Peygamber'in (s.a.v.) huzuruna gelen elçi heyetleri, kaldıkları süre ve dönüş yolculukları boyunca tam bir serbestiyet içinde bulunmakta ve ağırlanmakta idiler. Heyetlerden sadece bir kez, geçici olarak bazı koşullara uymaları istenmiştir. Hudeybiye seferi sırasında Resullullah (s.a.v.) müzakerelere bir hazırlık safhası olmak üzere Mekke'ye bir temsilci göndermişti.⁸⁵ Bu temsilci bir süre alıkonulmuş ve Müslümanlar arasında onun öldürüldüğüne dair bir haber yayılmıştı. Daha sonra İslâm karargâhında Mekkeli delegelerle bir antlaşmaya varılması üzerine Resûlullah (s.a.v.) onlara hitaben şöyle dedi: "Bizim elçimiz

⁸¹ İbn Sa'd, IV, 189; İbnü'l-Esir, II, 4.

⁸² Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, (çev. Mehmet Yazgan), Beyan Yayınları, İstanbul 2011, s. 855.

⁸³ Suheyli, IV, 378; Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, s. 855.

⁸⁴ Casim Avcı, *İslam Bizans İlişkileri*, s. 43.

⁸⁵ O temsilci Osman b. Affan (r.a.) idi.

emniyet ve selamet içinde geri dönünceye kadar siz de bir yere hareket edemezsiniz.” Müslüman elçi sağ salim geri döndüğünde Kureyş’in elçileri de serbest bırakılmamışlardır.⁸⁶

ii- Elçilerin Din Ve Vicdan Hürriyeti

Elçilere tanınan imtiyazlar arasında din ve vicdan hürriyeti de yer almaktadır. Bunun en açık örneğini yine Hz. Peygamber’in (s.a.v.) devrinde görmekteyiz. Aralarında lider pozisyonundaki piskoposları, âlimleri ve papazları da olan Necranlı Hıristiyan temsilcileri heyet halinde Medine’ye gelip Hz. Peygamber (s.a.v.) ile görüşmelerini sürdürdükleri sırada, Mescid-i Nebevi’nin içinde kendi inançlarına göre ibadet etmek istedikleri zaman, Resûlullah (s.a.v.), “onları rahat bırakın” deyerek ibadetlerinin yapmalarına izin vermiştir. Hatta Mescid-i Nebevi içinde doğuya doğru dönmüşler ve Hıristiyanlara özgü ibadetlerini yerine getirmişlerdir.⁸⁷

iii- Peygamber’in (s.a.v.) Elçileri Kabulü

Hz. Peygamber’in (s.a.v.) diplomatik manada elçileri kabulü Medine devrinde başlamıştır. İlk olarak Recep H. 5’te Medine’ye gelen dört yüz kişilik Müzeyne heyetidir. Resûlullah (s.a.v.) onlara şöyle dedi: “Nerde olursanız olun sizler muhacirsiniz. Mallarınıza dönünüz, memleketiniz hicret yerinizdir.”⁸⁸ Medine’ye en son Muharrem H. 11’de Yemen’den iki yüz kişilik en-Nah’ kabilesinin heyeti gelmiştir.⁸⁹

Resulullah (s.a.v.) Mekke’yi fethedip Tebuk’ten dönünce ve Sakif kabilesi Müslüman olup bey’at edince Arap heyetleri her taraftan gelmeye başladılar. Bundan dolayı hicretin 9. senesine “senetü’l-vüfud” (elçiler senesi) denilmiştir.⁹⁰ Hicretin 9. senesinin başında gelen heyet on kişilik Beni Esed heyetidir.⁹¹

Gelen elçiler çeşitlilik arz etmekteydi. Bazıları, İslâm’ı kabul eden kabilelerin elçileriydi ki, bunlar hem kabilelerinin İslâm’ı kabul ettiğini bildiriyor⁹² hem de düşman kabilelere karşı Hz. Peygamber’den (s.a.v.) yardım talep ediyorlardı.⁹³ Bunlardan başka İslâm hakkında bilgi edinip kavmine arz etmek üzere gelen heyet veya elçiler de vardı.⁹⁴

⁸⁶ Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, s. 855.

⁸⁷ İbn Sa’d, I, 267-268.

⁸⁸ İbn Sa’d, I, 222.

⁸⁹ İbn Sa’d, I, 260-261.

⁹⁰ Suheyli, IV, 355.

⁹¹ İbn Sa’d, I, 223.

⁹² İbn Sa’d, I, 227, 245, 251, 228.

⁹³ Abidin Sönmez, *Resûlullah’ın Diplomatik Münasebetleri ve Barış Münasebetleri*, İnkilab Yayınları, II. Baskı, İstanbul 2007, s. 64.

⁹⁴ İbn Sa’d, I, 228, 229; Süheyli, IV, 352-353.

Hız. Peygamber (s.a.v.) zamanında pasaport veya benzeri kimlik belgeleri yoktu. Elçiler İslâm ülkesinin sınır koruma kuvvetlerinin yanına gelir ve eğer korumaları ikna edebilirlerse onlara geçiş imkânı verirler ve elçilerin güvenliği sağlanırdı.⁹⁵ Bundan önce de işaret ettiğimiz gibi, elçiler en hoşâ gitmeyecek bir mesaj ile gelmiş olsalar bile, kendilerine karşı herhangi kötü bir muamelede bulunulmazdı ve resmen ağırlanırlardı. Medine’de bu tür diplomatik heyetlerin konaklamaları için yeteri büyüklükte tahsis edilmiş evler bulunmaktaydı.

İbn Sa’d, *et-Tabakât*’ının ilk iki cildini oluşturan *Ahbâri’n-Nebî* (Hız. Peygamber – a.s.- ile ilgili haberler) kısmında: “*Arapların, Resûlullah’a (a.s.) Heyetler Göndermesi*” şeklinde genel bir başlık ve bunu izleyen başlıklarda Medine’ye 72 kadar heyetin geldiğini tesbit etmiş ve bunlara dair rivâyetleri tek tek kaydetmiştir. Hız. Peygamber’e (s.a.v.) gelen yetmiş iki heyetten dokuz tanesi Remle bint el-Haris’in evinde konaklamıştır. Bu heyetlerden sekiz tanesinin sayısı üç ile yirmi kişi arasında değişiyor, bir tanesi ise iki yüz kişilik Yemen’den gelen Nah’ heyetidir.⁹⁶ Bu heyetlerin kaldığı evler arasında Resulullah’ın (s.a.v.) hanımı Hız. Meymune’nin evi,⁹⁷ Sa’d b. Ubade’nin evi,⁹⁸ Ebu Eyyub el-Ensari’nin evi ve Ferve b. Amr’ın evi zikredilmiştir. Ferve b. Amr’ın evindeki elçi on gün boyunca kalmıştır.⁹⁹ Resûlullah (s.a.v.) elçi olarak gelen Vail b. Hücr’den dolayı çok sevinmiş ve Muaviye b. Ebi Süfyan’a (r.a.) onu Harre’deki bir evde misafir etmesini emretmiştir.¹⁰⁰

Bazen de Hız. Peygamber (s.a.v.) gelen elçileri Mescid-i Nebevi’nin avlusunda kurduğu çadırda ağırlıyordu ve Resûlullah (s.a.v.) her gece yatsı namazından sonra yanlarına gider ve onlarla sohbet ederdi. Kureyş’ten şikâyet eder ve onunla Kureyş arasında geçen savaşları anlatıyordu.¹⁰¹ Resûlullah (s.a.v.) kaldıkları süre boyunca elçilere daima konukseverlik gösterir ve bazen onları bizzat kendisi ağırlamıştır. Mesela Resûlullah (s.a.v.) Mescid-i Nebevi’de iken ‘Adi b. Hatim çıka geldi, selam verdi. Resulullah (s.a.v.), bu adam kimdir? Diye sordu. ‘Adi b. Hatem’dir dediler. Resûlullah (s.a.v.) onu alıp eve götürdü ve

⁹⁵ Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, s. 884.

⁹⁶ İbn Sa’d, I, 260-261.

⁹⁷ İbn Sa’d, I, 235.

⁹⁸ İbn Sa’d, I, 247.

⁹⁹ İbn Sa’d, I, 254.

¹⁰⁰ Muaviye b. Ebi Süfyan (r.a.) bu olayı şöyle aktarır: Vail b. Hücr ata binmiş halde ben ise yaya olarak yürürken ona dedim ki: Ayakkabını bana ver. O, hayır veremem çünkü benim giydiklerimi senin giymen mümkün değildir, dedi. Dedim ki: O halde beni terkine al. Dedi ki: Sen kralların tergisine binmeye layık değilsin. Dedim ki: Kum ayaklarımı yakıyor. Dedi ki: Devemin gölgesin de yürü, şeref olarak sana yeter. Muaviye b. Ebi Süfyan (r.a.) dedi ki: Peygamber’e (s.a.v.) geldim ve sözlerini ona (s.a.v.) naklettim. Peygamber (s.a.v.) söyle dedi: Şüphesiz ki, onda cahiliye kabalığınan bir kabalık vardır. Bkz. İbn Sa’d, I, 262 -264.

¹⁰¹ İbn Sa’d, I, 238

minderini ona verip otur dedi. Resulullah (s.a.v.) ise yere oturdu. Sonra onu İslâm'a davet etti. Oda Müslüman oldu. Resulullah (s.a.v.) onu kavminin zekâtını toplamakla görevlendirdi.¹⁰²

Resûlullah (s.a.v.) genellikle elçileri Mescid-i Nebevi'de "Üstüvanetü'l-Vüfud" (elçiler sütunu) olarak bilinen sütunun bulunduğu yerde karşıladı.¹⁰³ Bu sütun günümüzde de Resûlullah'ın (s.a.v.) yabancı elçilerle görüşüp karşıladığı yer olarak anılmaktadır.

Resûlullah (s.a.v.) heyetlerini karşıladığı sırada üzerinde bulunan elbisesi ve kaftanı Hadramut yapımıydı.¹⁰⁴

Hz. Peygamber (s.a.v.) sadece hazer halinde değil, sefer halinde bile elçi kabul etmiştir. Nitekim Bizans elçisini Tebuk seferinden önceği sırada kabul etmiştir. Kendisine imkânlar ölçüsünde izzet ve ikramda bulunmuştur.¹⁰⁵

iv- Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Elçilerin Getirdiği Hediyeleri Kabul Etmesi

Çok eski devirlerden beri bir âdet olarak elçilerin gittikleri yerlerin hükümdarlarına hediye takdim ettiğine şahit olmaktayız. Böylece yönetimde bulunan mercilerin gönlünün kazanılması hedeflenmektedir.

Sebe melikesinin Hz. Süleyman'a (s.a.v.) elçilerle birlikte kıymetli hediyeler göndermesi¹⁰⁶ aynı esasa dayanmaktadır. Aynı duruma Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde de şahit olmaktayız. O da kendisine gönderilen elçilerin getirdikleri hediyeleri kabul etmiş ve kendilerine hediyeler takdim etmiştir.

Tarihi kayıtlar göstermektedir ki, Habeş kralı Necaşi,¹⁰⁷ Mısır kralı Mukavkıs¹⁰⁸, Bizans İmparatoru Herakleios¹⁰⁹ ve daha birçok hükümdar Resûlullah'a (s.a.v.) kendilerine gönderilen elçilerle veya daha sonra kendi elçileri ile hediyeler göndermişlerdir.¹¹⁰ Bu elçiler de, kendi ülkelerine dönmeden önce Resûlullah (s.a.v.) onlara çeşitli hediyeler vermesini emrederdi.¹¹¹

Hz. Peygamber (s.a.v.) gelen heyetlere hediyelerini vermesi için Bilal'ı (r.a.) görevlendirmişti. Verilen hediyelerin miktarı aynı olmamakla beraber ağırlığı ukiye ile ifade edebilecek kadar çoktu. Örneğin seksen ve doksan kişilik Temim kabilesi heyetine on ikişer

¹⁰² İbn Sa'd, I, 244; Suheyli, IV, 361-362

¹⁰³ Casim Avcı, s. 42; Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, s. 856.

¹⁰⁴ Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamber*, s. 857.

¹⁰⁵ Abidin Sönmez, *Resûlullah'ın Diplomatik Münasebetleri*, s. 66.

¹⁰⁶ En-Neml, 27/35-36.

¹⁰⁷ İbn Hudeyde, II, 36.

¹⁰⁸ İbn Sa'd, I, 200; Süheyli, IV, 390.

¹⁰⁹ Muhammed Hamidullah, *el-Vesâiku's-siyasiyye Hz. Peygamber Döneminin Siyasi-İdari Belgeleri*, (çev. Vecdi Akyüz), Kitabevi Yayınları, İstanbul 1997, s.127; İbn Hudeyde, II, 84.

¹¹⁰ İbn Sa'd, I, 200-201.

¹¹¹ Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, s. 857.

ukiye ve bir neş gümüş para vermiş, heyette bulunan Amr b. el-Ethem adlı çocuğa ise beş ukiye vermiştir.¹¹² Sa'lebe heyetinin her birisine ise beş ukiye vermesini Bilal'e (r.a.) emretmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) heyet reislerine ise fazla veriyordu. Verilen bu hediyeler genelde gümüş idi.¹¹³ Bazılarına ise verilen caizelerle birlikte seçkin deve ile elbise de verdiği oluyordu.¹¹⁴

v- Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Yaptığı Antlaşmalara Bağlı Kalması

Diplomasiyi geçerli ve anlamlı kılan en önemli hususlardan biri olan antlaşmalara bağlı kalma prensibi, İslâm'ın üzerinde durduğu önemli bir husustur. Kur'ân-ı Kerim'deki birçok ayette ahde vefa gösterilmesi istenmekte ve karşı tarafın aksi bir tutumu görülmediği sürece yapılan antlaşmalara bağlı kalınması emredilmektedir.¹¹⁵ Hz. Peygamber (s.a.v.) bu konuda "Bir toplumla antlaşma yaptığınızda onlar ahitlerine bağlı kaldıkları müddetçe süresi dolmadan bozmayınız"¹¹⁶ şeklinde sözlü telkinlerde bulunduğu gibi davranışlarıyla da bizzat örnek olmuştur. Mesela Mekkeliler ile imzaladığı Hudeybiye Barış Antlaşması'nın ardından - antlaşmanın bir maddesi, müşriklerden biri Müslüman olup Medine'ye sığınırrsa Mekkeli müşriklere iade edileceğidir- İslâm'ı kabul ettiği için zincirlere vurulup hapse atılan ve hapisten kaçıp ayaklarındaki zincirlerle Müslümanlara sığınmak üzere gelen Kureyş heyeti başkanı Süheyl b. Amr'ın oğlu Ebu Cendel'in bütün yalvarmalarına rağmen Resûlullah (s.a.v.) şöyle dedi: Ey Eba Cendel! Sabret! Şüphesiz Allah sana ve seninle beraber olanlara hayırlı bir çıkış yolu gösterecektir. Onlarla antlaşma yaptık, biz antlaşmayı bozmayız" dedikten sonra Ebu Cendel'i Mekkeli müşriklere iade etmiştir.¹¹⁷

Diğer bir örnek ise Ebu Rafi' ile ilgilidir. Ebu Rafi' şöyle demiştir: Kureyşliler beni Resûlullah'ın (s.a.v.) huzuruna elçi olarak gönderdiler. O'nu görür görmez kalbime İslâm imanını düştü ve şöyle dedim: Ey Allah'ın Resülü! Ben asla onların yanına dönmem! Resûlullah (s.a.v.) şöyle dedi: Ben antlaşmaları bozmam ve elçileri alıkoyamam. Şimdi geri

¹¹² İbn Sa'd, I, 224-225.

¹¹³ İbn Sa'd, I, 227-243.

¹¹⁴ İbn Sa'd, I, 247, 250.

¹¹⁵ "Verdiğiniz sözü yerine getirin. Çünkü verilen söz sorumluluğu gerektirir" (el- İsrâ 17/34). "Antlaşma yaptığın bir kavmin hainlik yapmasından korkarsan, sen de (onlarla yaptığın ahdi) aynı şekilde bozduğunu kendilerine bildir. Çünkü Allah hainleri sevmez" (el-Enfal 8/58). "Onlarla yaptığınız antlaşmalara süreleri bitinceye kadar riayet ediniz" (et-Tevbe 9/4). "Onlar size karşı dürüst davrandıkları müddetçe siz de onlara dürüst davranın" (et-Tevbe 9/7).

¹¹⁶ İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-azim*, Müessesu'r-reyyan, ts. II, 423; Casim Avcı, *İslâm Bizans İlişkileri*, s. 44.

¹¹⁷ Vakidi, Muhammed b. Ömer b. Vakıd (130-207), *Kitabu'l-megazi*, Thk. Maresden Cunes, I. Baskı, Beyrut 1427/2006, s. 427; İbn Sa'd, II, 75

dön, eğer fikrini değiştirmezsen daha sonra tekrar aramıza katılabilirsin! Ebu Rafi' dedi ki: Ben geri döndüm, sonra tekrar Resûlullah'ın (s.a.v.) huzuruna gelerek İslâm'ı kabul ettim.¹¹⁸

E. Hz. Peygamber Devri Siyasi Vesikalarının Genel Özellikleri

Resûlullah (s.a.v.), Mekke'den Medine'ye hicret edip İslâm toplumunu bir devlet halinde teşkilatlandırdıktan sonra, bütün insanlığa rahmet olarak gönderilen bir peygamber olarak¹¹⁹ kendisine nazil olan vahyin rehberliğinde başta Araplar olmak üzere bütün insanları İslâm'a dâvet etmiş ve onları Kelime-i Tevhid etrafında birleştirmenin yollarını aramıştır.

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bu dâveti Hudeybiye barış antlaşmasıyla farklı bir boyut kazanmıştır. Resûlullah (s.a.v.) hicretin 7. yılında devlet başkanlarına göndermek isteyince sahabeler dediler ki: Ya Resûlullah! Devlet başkanları mühürlü olmayan mektupları okumazlar. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) bir mühür edinip onunla mektupları mühürledi.¹²⁰

Buhari, Enes'ten (r.a.) şöyle dediğini nakleder: Peygamber (s.a.v) Rum'a (Bizanslılar) mektup yazmak istediğinde kendisine, mektubun mühürlü olmazsa okumazlar denildi. O'da gümüşten bir mühür edindi. Sanki ben Resulullah'ın (s.a.v.) elindeki mührün beyazlığına bakıyor gibiyim. Nakışı da Muhammed Resûlullah şeklindeydi.¹²¹ İbn Sa'd'da aynı şekilde mührün gümüşten olup üzerinde Muhammed, Resûl ve Allah şeklinde üç satır nakşedilmiş olup Resûlullah'ın (s.a.v.) onu yüzük olarak da kullandığı ve mektuplarını onunla mühürlediğini aktarır.¹²² Resûlullah'ın (s.a.v.) bu mührü, yuvarlak, yaklaşık iki santimetre çapında ve içinde üç satır halinde; aşağıda "Muhammed", ortada "Resul" ve en üstte "Allah" kelimeleri yazılıydı.¹²³ Bu kelimeler yan yana sıralandığında: "Muhammedun Resûlullah": (ἄῶῶῶῶῶῶ Ἰῶῶῶῶῶῶ ḲḲḲḲḲḲ: Muhammed Allah'ın Elçisi'dir) cümlesi ortaya çıkar.

Buhârî'nin rivâyetine göre: Hz. Peygamber (a.s.), kendi mührünün aynısının yaptırılmamasını emretti. Hz. Ebû Bekir (r.a.), Hz. Ömer (r.a.) ve Hz. Osman (r.a.), aynı mührü kullandı.

Hz. Peygamber'in (a.s.) mührü, -bir rivâyete göre- Hz. Osman'ın (r.a.) elinden, -başka bir rivâyete göre ise- aynı zamanda Hz. Peygamber'n de mühürdarı olan Muaykib b. Ebî

¹¹⁸ Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, s. 855; Casim Avcı, *İslâm Bizans İlişkileri* s. 44; Abidin Sönmez, s. 62-63.

¹¹⁹ el-Enbiya 21/107.

¹²⁰ İbn Sa'd, I, 198.

¹²¹ Buhari, *Kitabu'l-cihadi Ve'siyer*, 56/101.

¹²² İbn Sa'd, I, 198.

¹²³ Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, s. 859.

Fâtıma'nın elinden Kuba'da bulunan Erîs (آئِیُؤ) kuyusuna düştü. Hz. Osman'ın (r.a.) nezaretinde üç gün aranmasına rağmen mühür bulunamadı.¹²⁴

Hz. Peygamber (s.a.v.) yanında mühürü olmadığı zamanlarda başka vasıtalar kullanmıştır. Mesela Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Ukeydir'e yazdığı mektubu tırnağı ile mühürlemiştir. Yine İbnü'l-Esir, Abdulmelik b. Ukeydir'in biyografisi verirken kendisinin şöyle dediğini nakleder: Peygamber (s.a.v.) babama bir mektup yazdı ve yanında mühür yoktu. Mektubu tırnağıyla mühürledi.¹²⁵

Muaykıb b. Ebi Fatıma ed-Devsi, Resulullah'ın (s.a.v.) diplomatik mektuplarını yazdırıldığı kâtiplerinden biriydi ve onun (s.a.v.) mühürdarlık görevini de yürütüyordu. Resûlullah (s.a.v.) mührünü basması için Muaykıb'e verir, o da bu mührü evaraka bastıktan sonra mühürü Hz. Peygamber'e (s.a.v.) iade ederdi.¹²⁶

ı- Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Mektuplarına Besmele İle Başlaması

İbn Sa'd'ın Şabi'ye dayanarak vermiş olduğu habere göre, Resûlullah (s.a.v.) önceleri mektuplarına Kureyş'in yazdığı gibi "Bismikellahümme" ifadesiyle başlardı. Resûlullah'ın (s.a.v.) Bahile'den Nehşel b. Malik el-Vaili'ye gönderdiği mektubuna ise **ÈÓãß Çáááá** (Allahım senin isminle) şeklindeki lâfızla başlamıştır.¹²⁷

Daha sonra **æŞÇá ÇÑBÈæÇ İáÇ ÈÓãã Çááá ãİÑİáÇ æãÑÓİáÇ** ayeti nâzil olunca¹²⁸ resmi yazışmalarının başında **ÈÓã Çááá** (Bismillah) yazmaya başladı. Bunu müteâkiben **Şá ÇİÜæÇ Çááá ÇæÇİÜæÇ ÇáÑİáä** âyeti nâzil olunca¹²⁹ Peygamber (s.a.v.) **ÈÓã Çááá ÇáÑİáä** (Bismillahirrahman) şeklinde yazmaya başladı. Nihayet **Çáã äã ÓáíãÇæÇäã ÈÓã Çááá ÇáÑİáä ÇáÑİíä** ayeti nazil olunca Resûlullah (s.a.v.) **ÈÓã Çááá ÇáÑİáä ÇáÑİíä** (Bismillahirrahmanirrahim) ibaresini yazmaya başladı.¹³⁰

ıı- Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Mektuplarında Muhâtabına Nasıl Hitâb Ettiği

Hz. Peygamber (s.a.v.) yabancı devlet ve kabile başkanlarına göndermiş olduğu mektuplara, besmeleden sonra kendi ismiyle başlardı. Bu ekseriyetle: **ãÇÇ BÊÇÈ äã äİáİ ÑÓæá Çááá** (Bu kitap/yazı/vesika, Allah'ın Resülü Muhammed'den bir mektuptur) şeklinde

¹²⁴ Buhârî, "Kitâbü'l-Libâs", 77/48-55; Müslim, "Kitâbü'l-Libâs ve'z-Zînet", 37/12-13.

¹²⁵ İbnü'l-Esir, III,404.

¹²⁶ İbnü'l-Esir, IV,448; İbn Hudeyde, I,186; M. Hamidullah, *İslam Peygamberi*, s. 859; Kettani, I, 329.

¹²⁷ İbn Sa'd I, 217.

¹²⁸ Hud, 11/41.

¹²⁹ el-İsra, 17/110.

¹³⁰ En-Neml, 27/30.

yazılırdı.¹³¹ Bazen de: **ǎĜÇ BÊÇÈ ää ǎĪǎĪ ÇǎäÈĪ ÑÓæá Çǎáá** (Bu kitap/yazı/vesika, Peygamber, Allah'ın Resülü Muhammed'den)¹³² şeklinde yazılırdı. Bazen: **ǎä ǎĪǎĪ ÚÈİÇǎááä æÑÓæááä** (Allah'ın kulu ve Resülü Muhammed'den) şeklinde yazılırdı. Bazen: **ǎä ǎĪǎĪ Èä ÚÈİÇǎááä** (Muhammed b. Abdullah'tan)¹³³ şeklinde bir ifade mektubun sağ tarafına yazılırdı. Sol tarafında ise genellikle mektubun gönderildiği şahsın ismi veya meşhur olan lakabı yer alırdı. Kendisine mektup yazılan kimsenin hükümdar olması halinde: Adını zikrettikten sonra “Azimu'r-Rum”, “Azimu Faris” “Azimu'l-Kıpt” “Meliku'l-Habeş”¹³⁴ diye yazardı. Bazen de “Falan memleketin sahibi”¹³⁵ diye yazardı. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Hayber Yahudilerine göndermiş olduğu mektubunda: “Allah'ın Resülü, Musa ve kardeşinin (Harun) arkadaşı ve Musa'nın getirdiğinin tasdik edicisi Muhammed'den”¹³⁶ şeklinde hitab etmiştir.

Hz. Peygamber (s.a.v.) mektuplarında anlatmak istediği asıl maksada geçmeden önce bazı sözcükler kullanırdı. Örneğin Resulullah (s.a.v.) Kayser, Kisra, Mukavkis, el-Münzir b. Sava ve başkalarına gönderdiği mektuplarda: **ǎǎÇ ÈÚİ** (bundan sonra) ifadesini kullanmıştır.¹³⁷ İbn Sa'd'ın *Tabakat* adlı eserinde yaptığımız araştırmaya göre Resulullah (s.a.v.): **ǎǎÇ ÈÚİ** (emma ba'd) lâfzını sadece mektuplarının başında değil, bazı mektuplarında her konu değişiminde de kullanmıştır.¹³⁸ Yine İbn Sa'd'daki bu araştırmamızda şu sonuçlara şahit olduk. Bu eserde bulunan Hz. Peygamber'in (s.a.v.) on tanesinde başlık olarak: **ǎĜÇ BÊÇÈ ää ǎĪǎĪ ÑÓæá Çǎáá ǎĪǎÇä** (bu Allah Resülü Muhammed'den falana bir mektuptur) şeklinde, üç tanesinde: **ǎĜÇ BÊÇÈ ää ǎĪǎĪÇǎäÈĪ ÑÓæá Çǎáá ǎĪǎÇä** (bu Allah Resülü Muhammed Peygamber'den falan bir mektuptur) şeklinde, üç tanesinde: **ǎä ǎĪǎĪ ÑÓæá Çǎáá ÄäĪ İǎÇä** (bu Allah Resülü Muhammed'den falana) şeklinde, iki tanesi de: **ǎä ǎĪǎĪÇǎäÈĪ ÄäĪ İǎÇä** (Peygamber Muhammed'den falana), iki tanesi de: **ǎĜÇ BÊÇÈ ää ǎĪǎĪ ÇǎäÈĪ ÄäĪ İǎÇä** (bu Muhammed peygamber'den falana bir mektuptur), bir tanesinde: **ǎĜÇ ÄǎäÉ ää Çǎáá æǎĪǎĪÇǎäÈĪ ÑÓæá Çǎáá** (bu Allah'tan ve Allah Resülü Muhammed Peygamber'den falan için bir güvendir), bir tanesinde: **ǎĜÇǎÇǎÚØİÑÓæáÇǎáá** (bu Resülün verdiğiidir), bir tanesinde: **ǎĜÇ ǎÇ ÄÚØİ ǎĪǎĪ ÇǎäÈĪ** (bu Peygamber Muhammed'in verdiğiidir), bir tanesinde: **ǎĜÇ ǎÇ ÄÚØİ ÇǎäÈĪ** (bu Peygamber'in verdiğiidir), bir tanesinde: **ǎĜÇ ǎÇ İÇǎĪ ÚǎĪǎ** (bu üzerinde antlaştığıdır), bir tanesi de: **ÇÓǎǎÇäÊ** (İslâm ol) şeklinde başlık yer almaktadır. Yine adı geçen eserde bulunan

¹³¹ İbn Sa'd, I, 213-220.

¹³² İbn Sa'd, I, 213-219.

¹³³ İbn Tolun, *İlamu's-sailin*, s.70.

¹³⁴ İbn Tolun, *İlamu's-sailin*, s. 81, 97.

¹³⁵ İbn Tolun, *İlamu's-sailin*, s. 54-81; Kettani, I, 288.

¹³⁶ İbn Tolun, *İlamu's-sailin*, s. 93-94.

¹³⁷ İbn Sa'd, I,211-212; İbn Tolun, *İlamu's-sailin*, s. 60.

¹³⁸ İbn Sa'd, 208-212.

Hız. Peygamber'in (s.a.v.) bazı mektuplarındaki selam lâfzıyla ilgili olarak şunları tespit ettik. Bir mektupta besmele ve: **ãä åíãĭ ÇääÈĭ Åâĭ Èãĭ ÃÓĭ** (Muhammed Peygamber'den Beni Esed'e) lâfzından sonra **ÓáÇã ÚáĭBã** : (selamün Aleyküm) lafzı, Hız. Peygamber'in (s.a.v.) Piskopos Dağatır'a yazdığı mektubun başında ise: **ÓáÇã Úáĭ ää Åãä** (selam iman edenlerin üzerine olsun) şeklinde bir lafız yer almaktadır.

Diğer selam lâfızları ise değişik olarak fakat tamamı mektupların sonunda yer almaktadır. Şöyle ki: Üç mektupta: **æÇáÓáÇã Úáĭ ää ÇáÈÈÚ Çáãĭ** (selâm, hidayete tâbi olan kimseler üzerine olsun), iki mektupta: **æÇáÓáÇã ÚáĭBã** (selam üzerinize olsun), bir tanesinde: **æÇáÓáÇã ÚáĭB** (selam senin üzerine olsun), başka bir tanesinde: **æ ÇáÓáÇã ÚáĭB æÚáĭ ŞæãB ÇääÃääĭä** (selam, senin ve iman eden kavminin üzerine olsun), üç mektupta ise: **æÇáÓáÇã** (selâm) lâfzı yer almaktadır.¹³⁹

Sonlarında: **æÇáÓáÇã Úáĭ ää ÇáÈÈÚ Çáãĭ** (selam, hidâyete tâbi olan kimseler üzerine olsun) lâfzı bulunan İbn Sa'd daki bu üç mektuptan birisi Müseylimetü'l-Kezab'a gönderilen cevabi mektup, birisi Bahreyn sahibi el-Hilal'e gönderilen İslâm'a davet mektubu diğeri ise Piskopos Dağatır'a gönderildiği mektuptur. Bu da gösteriyor ki, Resûlullah'ın (s.a.v.) küfür ehline gönderdiği mektuplarında bu ibare yer alıyordu.¹⁴⁰ Zira Necaşi, el-Münzir b. Sava, Kisra, Kayser ve el-Mukavkıs'a gönderdiği mektuplarında da bu ibare yer almaktadır. Ancak İbn Tolun'un *İ'lamu's-Sailin* adlı eserinde zikredilen bu mektuplardaki **æÇáÓáÇã Úáĭ ää ÇáÈÈÚ Çáãĭ** (selam, hidayete tabi olan kimseler üzerine olsun) lafzı, Necaşi'ye gönderilen mektubun sonunda, yukarıda adı geçen şahıslara gönderilen mektupların başında yer almaktadır.¹⁴¹

Resûlullah (s.a.v.) yazışmaları sırasında “ben, bana, bana geldi” ve benzeri tekil ifadelerle kendisinden söz ederdi. Bazen de “bize ulaştı, bize geldi” vb. çoğul ifadeler kullanırdı. Mektup yazdığı kimsenin bir kişi olması halinde “sana, senin üzerine” (**åB ÚáĭB**) gibi “hitab kefi” ve “sen şöyle, şöyle dedin, şöyle yaptın” (**ŞáÈ ĬÚáÈ**) gibi “muhatap tesi” ile iki kişi olmaları hâlinde ise “onların ikisi, siz ikinize, siz ikiniz üzerine” gibi ifadeler kullanırdı. Çok olmaları hâlinde de “siz, size, sizin üzerinize” ve benzeri çoğul ifadeler kullanırdı.¹⁴²

Resûlullah'ın (s.a.v.) mektuplarının başında ekseriyetle zikrettiği kelimelerden birisi de **İÃäĭ Ãĭãĭ ÅáĭB Çáää ÇáĜĭ áÇÁää ÅáÇãæ** (ben, senden dolayı kendisinden başka hiçbir ilah olmayan Allah'a hamdederim) ibaresidir. Bazen **áÇÔÑĭB åå** (O'nun hiçbir ortağı

¹³⁹ İbn Sa'd, 207-221.

¹⁴⁰ İbn Sa'd, 209-212.

¹⁴¹ İbn Tolun, *İ'lamu's-Sailin*, s. 45-81.

¹⁴² Kettani, I, 289.

yoktur) ibaresi da ilave edilirdi. Şayet mektup bir cemaate gönderilmiş ise **ĀĀĪĪB** (sana) yerine **ĀĀĪĪBĀ** (size) şeklinde çoğul kalıbı kullanırdı. Bu kelime hem Müslümanlara hem de gayri müslümlere gönderilen bazı mektuplarda zikredilmiştir.¹⁴³

iii- Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Mektupların Sonuna Kâtiplerin Ve Şahitlerin İsimlerini Yazdırması

İbn Sa'd'da zikredilen Resûlullah'ın (s.a.v.) 107 mektubundan 47 tanesinin sonunda falan yazdı diye 15 kâtibin ismi yer olmaktadır. Bazı mektupların sonunda kâtiplerin ismiyle beraber şahitlerin ismi, bazılarında ise kâtip aynı zamanda şahit olarak da zikredilmiştir. Bazı mektupların sonunda sadece kâtibin ismi, bazılarında ise sadece şahidin veya şahitlerin ismi yer almaktadır. Bir mektubun sonunda şahit olarak Allah ve Müslümanlardan hazır olanlar zikredilmiştir. Bazı mektupların sonunda ise ne kâtibin ne de şahitlerin ismi yer almamaktadır.¹⁴⁴

iv. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Mektuplarını Deriye Yazdırması

Buhari'de konu ile ilgili şu rivayet aktarılır: Süraka dedi ki: Hicret esnasında Peygamber'den (s.a.v.) bana bir güven mektubu yazmasını istedim Resûlullah'da (s.a.v.) Amir b. Führeye'ye (r.a.) emretti, o'da bana deriden bir parçaya mektup yazdı. Sonra resulullah (s.a.v.) yoluna devam etti.¹⁴⁵

Said b. Mansur el-Cüzami dedesi Malik b. Ahmer'den şu bilgileri rivayet etmiştir: Resûlullah'ın (s.a.v.) Tebuk'e geldiği haberi kendilerine ulaşınca, Malik b. Ahmer ona vararak Müslüman oldu ve kendisini İslâm'a davet eden bir mektup yazmasını istedi. Peygamber'de (s.a.v.) o'nun için bir deri parçasına yazdı.¹⁴⁶ Peygamber (s.a.v.) elçi olarak gelen Ukeyl b. Ka'b ile Şeyban kabilelerinin heyetlerine de kırmızı deriye birer mektup yazdı.¹⁴⁷

Kettani, Kalkaşandi'den naklen "geçmiş milletlerin yazı yazdıkları şeyler" adıyla bir paragrafta şunları aktarır: Çinliler ottan yaptıkları kâğıda yazıyorlardı. İnsanlar kâğıt yapımını onlardan öğrendiler. Hintliler beyaz ipek parçalarına, İranlılar ise manda, sığır, koyun ve vahşi hayvan elde edilen tabakalanmış (işlenmiş) derilere, beyaz ince taşlara, bakır, demir ve benzerlerine, düzgün ve yapraksız hurma dalına, koyun ve develerin kürek kemiklerine

¹⁴³ İbn Sa'd, I, 208,211.

¹⁴⁴ İbn Sa'd, I, 203-221.

¹⁴⁵ Buhari, *Kitabu Menakibi'l-Ensar*, 63/45.

¹⁴⁶ İbnü'l-Esir, IV, 217.

¹⁴⁷ İbn Sa'd, I, 230, 242.

yazıyorlardı. Onlara komşu olmaları sebebiyle Arapların kullandığı yazı malzemesi de bunlardı. Resûlullah (s.a.v.) peygamber olarak gönderilip Kur'ân-ı Kerim nâzil oluncaya kadar Araplar bu durumda idiler. Peygamber (s.a.v.) bazı yazışmalarını deriye yazdırmıştı. Sahabiler, uzun süre dayanması veya o zaman ellerinde mevcut olması sebebiyle, Kur'ân-ı Kerim'in ince deriye yazılması konusunda icmâ etmişlerdi. Bu durum Harun er-Reşid'in halife olmasına kadar devam etti. Onun zamanında kâğıt çoğalıp imalatı yaygınlaşınca, kâğıttan başka bir şeye yazı yazılmamasını emretti.¹⁴⁸

M. Hamidullah'ın nakline göre mektuplar, parşömen ya da deri parçaları üzerine yazılıyordu. Peygamber (s.a.v.) tarafından büyük hükümdarlara gönderilen mektuplar parşömen üzerine, Arap kabile başkalarına gönderilen imtiyaz fermanları ise deri parçaları üzerine yazılıyordu.¹⁴⁹

v- Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Gönderdiği Mektupların Kapalı Olması

Resûlullah (s.a.v.), hicretin on yedinci ayının başlarında, Recep ayında Abdullah b. Cahş komutasında muhacirlerden oluşan bir seriyyeyi Kureyş'in büyük bir kervanının hareketini gözetlemek için Nahle'ye gönderirken komutana bir mektup verdi ve iki gün yürüdüktan sonra mektubu açmasını ve içinde yazılana göre hareket etmesini emretmişti.¹⁵⁰

Diğer bir misal ise Amr b. el-As'ın (r.a.) Ceyfer'e sunduğu Resûlullah'ın (s.a.v.) mektubu ile ilgilidir. Amr b. el-As (r.a.) bu konuda şöyle diyor: Ben birkaç gün Ceyfer'in kapısında bekledikten sonra beni çağırdı. Yanına girdim ve mühürlü olan mektubu ona sundum. Oda mektubun mührünü çözdü ve sonuna kadar okudu.¹⁵¹ Bu da söz konusu her iki mektubun da kapalı olduğuna işaret eder.

F. Hz. Peygamber Devri Vesikalarının Tasnifi Ve Muhtevalarının Tahlili

İbn Sa'd'da yaptığımız araştırmaya göre¹⁵² Hz. Peygamber devri vesikalarından iki tanesi antlaşmalar, on sekiz tanesi İslâm'a davet, on yedi tanesi ata olarak verilen yerler, yirmi dört tanesi emannâmeler, yirmi dört tanesi de tahsis edilen yerler ile ilgili mektuplardır. Ayrıca bu mektuplardan beş tanesi konusu belli olmayıp metinleri rivayet edilmemiştir. Bir tanesi ise Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Ferve b. Amr el-Cüzami'ye yazdığı cevabi mektuptur.

¹⁴⁸ Kettani, I, 273

¹⁴⁹ Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, s. 853.

¹⁵⁰ İbn Sa'd, III, 66; Suheyli, III, 42.

¹⁵¹ İbn Sa'd, I, 201.

¹⁵² İbn Sa'd, I, 198-221

İbn Tolun'un *İ'lamu's-Sailin* adlı eserinde mevcut olan Hz. Peygamber (s.a.v.) dönemine ait vesikaların ise on tanesi âta olarak verilen yerler, on iki tanesi İslâm'a dâvet, sekiz tanesi emmannâmeler, dokuz tanesi idari işler ve talimatlar bir tanesi iktanâme, yedi tanesi de tahsis edilen yerler ile ilgili mektuptur. Bir tanesi ise Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Müseylimtu'l-Kezzab'a gönderdiği: "Yeryüzü Allah'ındır. Kullarından dilediğini varis kılar" şeklindeki cevabi mektubudur.

ı- İbn Sa'd ve İbn Tolun'daki Ortak Vesikalar

İbn Tolun'daki elli adet mektuptan yirmi üç tanesi İbn Sad'da da yer almaktadır. Bu mektuplardan yedi tanesi İslâm'a davet, iki tanesi emannâme, sekiz tanesi âta olarak verilen yerler, dört tanesi tahsis edilen yerler ve iki tanesi de idari işler ve talimatlar ile ilgili mektuplardır. Bu saydığımız yirmi üç mektuptan on dört tanesi İbn Tolun'un Cafer ed-Deybuli'nin uydurdukları dediği mektuplardandır.

ıı- Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Vesikalarının Muhtevalarının Tahlili

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) mektuplarını diğer mektuplardan ayıran bir takım özellikleri vardır ki, bunları şu şekilde özetlemek mümkündür:

a- Mektuplarda geçen cümleler, tamamen gramer kurallarına uygun olarak yazılmıştır.

b- Gereksiz, faydadan uzak ve lağv cinsinden hiçbir cümleye ve hatta kelimeye yer verilmemiştir. Gayet belîğ ve veciz, son derece keskin ve çarpıcı bir ifade kullanılmıştır. Diğer bir deyişle manaya en kısa yoldan ulaşma amacıdır.

c- Mektuplar kâfirlere bile gönderilmiş olsa başında Besmele yer almıştır. Çünkü Peygamber'in (s.a.v.) mektuplarında bu hususa itina gösterilmiştir.

d- Bütün mektuplar tek nüsha halinde yazılmışlardır ve resmi sıfatı haiz olan elçiler tarafından devlet reislerine ve kabile başkanlarına ulaştırılmıştır.

e- Mektuplar, Resûlullah'ın (s.a.v.) mührü ile mühürlenmişlerdir.¹⁵³

Küfür ehline gönderilmiş olan İslâm'a davet mektuplarının ekserisinde şu ayet-i kerimeye yer verilmiştir.

¹⁵³ Abidin Sönmez, *Resûlullah'ın İslâm'a Davet Mektupları*, s. 56.

“(Resûlüm!) de ki: Ey ehl-i kitap! Sizinle bizim aramızda müşterek olan bir söze geliniz: Allah'tan başkasına tapmayalım. O'na hiçbir şeyi eş tutmayalım ve Allah'ı bırakıp da kimimiz kimimizi ilâhlaştırmayalım. Eğer onlar yine yüz çevirirlerse, işte o zaman: Şahit olun ki biz müslümanlarız! deyiniz.”¹⁵⁴

Yine bu mektuplarda besmele, bazılarında Allah'ın Resulü Muhammed'den, bazılarında Allah'ın kulu ve Resulü Muhammed'den, bazılarında Muhammed b. Abdullah'tan falana ve hidayete tabi olanlara selam olsun şeklindeki sözcükler başlangıç olarak yer almaktadır. Muhataplardan istenenler “Emma ba'd” lafzından sonra yazılıyordu. Bu lafızdan sonra; İslâm'a davet mektuplarının çoğunda şu cümleler yer alıyordu: “Kuşkusuz seni hiçbir ortağı olmayan Allah'a İslâm'a, İslâm'ın davetiyle, Allah Ta'ala'ya ve Peygamberine, hiçbir ortağı olmayan Allah'a iman etmeye, Allah'a ve Resulüne dâvet ediyorum. Sen İslâm ol, Müslüman ol kurtul.” Şayet muhatap iki kişi ise ikiniz Müslüman olunuz şeklinde tesniye sigasıyla,¹⁵⁵ şayet mektup bir cemaate yönelik yazılmışsa siz Müslüman olunuz veya Müslüman olunuz kurtulunuz şeklinde çoğul sigasıyla yazılıyordu.¹⁵⁶ Bundan sonra diğer istenenler yazılıp mektup mühürleniyordu. Ancak nadirde olsa bazen “Hidayete tabi olanlara selam olsun” lafzı mektubun sonunda zikrediliyordu. Diğer bir istisna ise Hayber halkına gönderilen mektubun sonunda “Sizi Yüce Allah'a ve Peygamberine davet ediyorum” lafzı zikredilmiştir.¹⁵⁷

iii- 'Ata, İkta Veya Tahsis Edilen Yerler İle İlgili Mektuplar

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ata', ikta' ve tahsis edilen yerler ile ilgili mektuplarının muhtevaları benzer şekildedir. 'Ata olarak verilen yerler ile ilgili mektuplarda, “bu Allah Resulü Muhammed'den falan kişiye” veya “kabileye verdiği âta yazısıdır”. “Falan yerleri 'ata olarak ona veya onlara verdim” veya ikta olarak verilen yerler ile ilgili ise “onlara ikta ettim” ibareleri geçer. İkta' kelimesi İbn Sa'd'da bulunan hiçbir mektupta geçmemektedir. İbn Tolun'da bu ibare sadece Hemedan kabilesi heyeti için yazılan yer almak tadır. Tahsis edilen yerler ile ilgili mektuplarda ise: “Kuşkusuz falan yerler falan kişi veya kişiler içindir” şeklinde bir ibareye yer verilmiştir. Hem ata' olarak hem de tahsis edilen yerler ile ilgili mektupların çoğunda, muhatap bir kişi ise “onun hakkı”, bir cemaat veya bir kabile ise “onların hakları haktır hiç kimse o malda onlara hak iddia edemez” şeklindeki bir ibare yer verilmiştir. Bazı mektuplarda ise ilave olarak “namaz kıldıkları, zekât verdikleri, müşriklerle

¹⁵⁴ Al-i İmran 3/64.

¹⁵⁵ İbn Tolun, *İ'lamu's-Sailin*, s. 97.

¹⁵⁶ İbn Sa'd, I, 212, 215.

¹⁵⁷ İbn Tolun, *İ'lamu's-Sailin*, s. 94.

savaştıkları, bazılarında Allah'a ve Resulüne itaat ettikleri ve müşriklerden ayrıldıkları müddetçe hiç kimse onlara verilen yerlerde hak iddia edemez", bazılarında ise yine ilave olarak "gazvede elde edilen ganimetlerden beşte biri olan Allah'ın ve Peygamber'in payını verdikleri, yol güvenliğini sağladıkları ve Müslümanlıklarına şahitlik ettikleri müddetçe tahsis edilen yerler onlarındır"¹⁵⁸ şeklinde, tahsis edilen yerlerin kalıcı olabilmesi için mezkur şartların yerine getirilmesi gerektiğine dair ibareler yer almaktadır.

iv- Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Emannameleri

Tahsis edilen yerler ile ilgili mektuplarda öne sürülen şartlar güven (eman) verme konusundaki mektuplarda da mevcuttur. Bu mektuplara örnek olarak Peygamber'in (s.a.v.) Cunade el-Ezdi'ye, kavmine ve onlara tabi olanlara yazdığı mektup verilebilir: "Namaz kıldıkları, zekât verdikleri, müşriklerden ayrıldıkları, Allah'a ve resulüne itaat ettikleri, ganimetlerden beşte biri olan Allah'ın ve Peygamber'in payını verdikleri müddetçe kuşkusuz onlar için Allah'ın zimmeti ve Muhammed b. Abdullah'ın zimmeti vardır".¹⁵⁹

v- Hz. Peygamber'in (s.a.v.) İdari İşler ve Talimatlar İle İlgili Mektupları

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bu mektuplarında, muhatab şahsa, kabileye veya cemaate yönelik ekseriyetle şu talimatlar yer almaktadır: Onları İslâm konusunda bilgilendirme, zekât oranları bilgisi, sahabelere ve elçilere iyilikle muamele edilmesi, zekât ve humusun onlara teslim edilmesi. Bazı mektuplarda falan kabilenin topraklarına ve sularına -izin vermeleri müstesna- girilmesinin kesin olarak yasaklandığını, İslâm'ı kabul etmeyen Mecusilerden cizye alınmasını, kestiklerinin yenmeyeceğini ve kadınlarının nikâhlanmayacağına dair talimatlar yer almaktadır.

Bazı mektuplarda ise namaz, zekât ve müminlere ikram konusunda en iyisinin yapılmasını, muhataba ve halkına namazı ve iyi iş yapmalarına dair emir ve talimatlar yer alır. Bazılarında ise gelen valilere Allah'ın emri ve yolu üzere olmaları şartıyla itaat edilmesini, zekât ve öşrün tayin edilen görevlilerle teslim edilmesi, falan kabileye verilecek yiyeceklerin yıllık miktarlarına dair talimatlar yer alır. Bir mektupta, "kim ölü ve kıraç, hayvanların ağıl ve istirahatgahı bulunan bir toprağı, ihya ederse (işlerse), bu toprak onun olur" şeklinde bir talimat yer alır.

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) birkaç mektubunu aktarmak konunun daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacağı kanısındayız.

¹⁵⁸ İbn Sa'd, I, 205-221.

¹⁵⁹ İbn Sa'd, I, 207.

Hız. Peygamber (s.a.v.), Sakiflilerin isteği üzerine onlara şu mektubu yazdırdı: “Bu Muhammed Resûlullah’tan mü’minlere bir mektuptur. Kuşkusuz Vecc Vadisi’nin yabani otları (ağaçları) ve avı yasaktır. Kimin bunu yaptığı görülürse, yakalanır ve Peygamber’e gönderilir. Bu peygamber, Allah Resulü Muhammed b. Abdullah’ın emridir. Peygamber Muhammed b. Abdullah’ın emriyle Halid b. Said yazdı. Kimse Resûlullah’ın emirlerini çiğneyip de kendisine zulmetmesin”.

Resûlullah’ın (s.a.v.) diğer bir mektubu mealen şu şekildedir: “Bu Muhammed Resulullah’tan Mehri b. el-Ebyed’e ve Mehre’den iman edenlere dair bir mektuptur. Onların mallarından bir şey alınmaz, onlara saldırı yapılmaz ve onlarla savaşılmaz. Onlar ise dinin fazlarını ayakta tutmakla sorumludurlar. Kim değiştirirse, Allah’a savaş açmış olur. Kim O’na iman ederse, hem Allah’ın hem de Resulü’nün zimmeti (koruması) onundur. Buluntu, sahibine verilir, otlağa götürülen hayvan çok tutulmaz tekrar suya götürülür. Kirlilik günahkârlıktır, çirkin fahiş söz fasıklıktır.

Muhammed b. Mesleme el-Ensari yazdı”.¹⁶⁰

Peygamber’in (s.a.v.) diğer bir mektubu mealen şöyledir: “Bu Muhammed Resulullah’tan, Bişe’de oturan ve göçebe olan, Has’am kabilesine bir mektuptur. Cahiliye’de döküğünüz kanlarla ilgili sorumluluğunuz kaldırılmıştır. İcinizden gönüllüce veya istemeden Müslüman olup, işlemesi kolay yumuşak bir toprağa veya sert olup gökten gelen yağmurla sulanıyorsa veya çiğle hafif islanan, kıtlık ve kuraklık zamanları dışında işlenen bir topağa sahip olan, bu toprağın ilk çimeni ve meyvasına sahiptir. Akarsuyla sulanan her toprak(tan eldedilen mahsulden zekat olarak) öşür (onda bir), kovalarla sulanıyorsa nisfu’l-uşr (yirmide bir) ödemek zorundadırlar.

Cerir b. Abdullah ve hazır bulunanlar tanıklık etti”.¹⁶¹

Resulullah’ın (s.a.v.) el-Ezd’den olan Barik Kabilesine yazdığı Mektup şu şekildedir:

“Bu Muhammed Resûlullah’tan Bârik için bir mektuptur. Meyvaları koparılamaz, baharda ve yazda memleketlerinde ancak Bârik’in izniyle hayvan güdülebilir. Müslümanlardan onlara savaşta veya kuraklıkta uğrayanları, üç gün konuk ederler. Meyvaları olgunlaşınca, yolcuya azık edinmeksizin karnını doyuracağı kadarı vardır.

Ebu Ubeyde b. el-Cerrah ve Huzeyfe b. el-Yeman tanıklık etti ve Ubey b. Ka’b yazdı”.¹⁶²

¹⁶⁰ İbn Sa’d, I, 217-218.

¹⁶¹ İbn Sa’d, I, 218.

¹⁶² İbn Sa’d, I, 219.

Resulullah'ın (s.a.v.) geniş bir şekilde dini bilgiler verdiği sünnet ve dini esasları öğrettiği ve fıkhî hükümleri açıkladığı mektubu Amr b. Hazm'a yazdığı mektuptur. Bu mektubun tam metni, "İ'lamu's-Sailin" in tercümesinde kaydedilmiştir.

vı- Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Antlaşmalar İle İlgili Mektupları

Resûlullah'ın (s.a.v.) bu konudaki mektupları, Resûlullah (s.a.v.) ile mektubun gönderildiği şahıs veya kabile arasındaki antlaşma maddelerini açık bir şekilde ihtiva etmektedir. Resulullah'ın (s.a.v.) antlaşma maddelerinin geniş bir şekilde yer aldığı mektubu Necran Hıristiyanlarıyla yaptığı antlaşma ile ilgili mektubudur.¹⁶³

vii- Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Tehdit İçerikli Mektupları

Hz. Peygamber (s.a.v.) , küfür ehlerinden bazı kişilere gönderdiği mektuplarda tehdit içerikli ifadeler yer almaktadır. Bu mektuplardan bir tanesi Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Uman yöneticileri Ceyfer ve Abd kardeşlere gönderdiği mektuptur. Tehdit ifade eden cümlelerin bulunduğu diğer bir mektup ise Hevze b. Ali el-Hanefi'ye gönderilen mektuptur.

Bunlardan bir tanesi de Peygamber'in (s.a.v.) kavmine iletmesi için Rifa'e'ye yazdığı mektuptur.¹⁶⁴

¹⁶³ Mektubun tam metni için bkz. İbn Sa'd I, 219-220.

¹⁶⁴ Mektupların tam metinleri için tezimizin ikinci bölümünde yer alan İbn Tolun'un *İ'lamu's-Sailin* adlı eserinin tercümesine bakınız.

İKİNCİ BÖLÜM

İ'LÂMU'S-SÂİLİN AN KUTUBİ SEYYİDİ'L-MÜRSELİN'İN (RESÛLLERİN EFENDİSİ HZ. MUHAMMED DÖNEMİ VESİKALARINI ARAŞTIRANLARI BİLGİLENDİRME) TAM ÇEVİRİSİ

ÈöÓúãö Çááóóãö ÇáÑóóÍúãóãö ÇáÑóóÍóãö

Apaçık Kitab'ı (Kur'ân-ı Kerîm'i) her şeye açıklama, muhsinler için rahmet ve hidayet kaynağı olarak kuluna indiren Allah'a hamd olsun. Onu âlemlere müjdecî ve korkutucu olarak gönderdiği için Allah'a hamd ediyorum.

Şahadet ederim ki, Allah'tan başka ilah yoktur. O tektir, ortağı yoktur. Öncekilerin ve sonrakilerin efendisi Efendimiz Muhammed'in O'nun kulu ve Resulü olduğuna şahadet ederim.

Ona, Ehl-i Beyt'ine, ashabına ve kıyamete dek iyilikle onlara uyanlara salât olsun.

Şimdi; "*İ'lâmu's-Sâilin An Kutubi Seyyidi'l-Mürselîn*" diye isim verdiğim kitabım bazı bölümlerden oluşmaktadır:

1- Peygamber'in (s.a.v.) Habeşistan Hükümdarı Necaşi'ye Gönderdiği Mektup

Necâşî'ye gönderilen mektupla başlamamızın nedeni, (Resûlullah'ın) mektubu Necâşî'ye ulaşır ulaşmaz Müslüman olması ve ona güzel bir şekilde cevap vermesidir. Allah ondan razı olsun.

1- Said b. Museyyeb dedi ki: "Resûlullah (s.a.v.) Necaşi'ye şunları yazdı: Bizim ile sizin aranızda ortak bir kelimeye, Allah'tan başkasına ibadet etmemeye, ona hiçbir şeyi ortak

koşmamaya, Allah'tan başka birbirimizi Rabler edinmemeye gel. Eğer yüz çevirirlerse şahit olun ki, biz Müslümanlarız deyin.

Necaşi, beraberindekiler ile birlikte iman etti ve Resûlullah'a (s.a.v.) hediye olarak bir kumaş parçası gönderdi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) dedi ki: Onlar size karışmadıkça siz de onlara karışmayın.”

İbn Ebî Şeybe'ye nisbet edilen rivayet -Hatim b. İsmail Yakup'tan, o da Cafer b. Avn'dan- şöyledir: Resûlullah (s.a.v.) Amr b. Ümeyye'yi Necaşi'ye gönderdi. Amr, kavminin diliyle konuşmaya başladı. Onun yanına varınca onun meclisine halkın küçük bir kapıdan eğilerek girdiğini gördü. Amr bu durumu görünce gerisin geriye döndü.

Ravi diyor ki: Bu durum Necaşi'nin meclisindeki Habeşlilere ağır geldi. O kadar ki, ona zarar vermek istediler. Ta ki Necaşi'ye dediler ki, bu adam bizim içeri girdiğimiz gibi girmedi.

Necaşi, Amr'a: Halkın girdiği gibi girmene engel olan nedir? dedi.

Amr: Biz bu hareketi peygamberimize karşı yapmıyoruz. Şayet birisine karşı böyle davransaydık peygamberimize karşı böyle davranırdık dedi.

Necaşi: Doğru söylüyor onu bırakınız, dedi.

Meclistekiler, Necaşi'ye: Bu adam İsa'nın kul olduğunu sanıyor, dediler.

Bunun üzerine Necaşi Amr'a: İsa hakkında ne düşünüyorsun? dedi.

O da: (İsa) Allah'ın sözü ve ruhudur dedi.

Necaşi dedi ki: İsa bundan başka bir şey değildir.

Ebu'l-Feth İbn Seyyidinnas İbn İshak'ın şunları zikrettiğini söylüyor: Amr dedi ki: Ey Ashama! Bana düşen, söylemek; sana düşen ise dinlemektir. Şüphesiz sen bize ne kadar nezaket ve şefkat gösterdinse, bizim de sana o derece güvenimiz olmuştur. Şüphesiz ki, biz sana karşı hangi iyiliklerin beklentisi içerisinde olmuş isek, mutlaka onları elde etmişizdir. Nelerden korkmuş isek mutlaka onlardan emin olmuşuzdur. Biz güvenceyi senin ağzından almışız. İncil senin ile bizim aramızdadır. Reddedilmeyen bir şahittir. Zulmetmeyen bir hâkimdir. Tam da bu özgür ortamda tam hedefe isabet edecektir. Aksi takdirde senin bu ümmi Peygamber hakkındaki durumun Yahudilerin Meryem oğlu İsa hakkındaki durumları gibi olur.

Şüphesiz Resûlullah (s.a.v.) elçilerini insanlara göndermek üzere dağıtmıştır. Birisini Kısra'ya, birisini Kayser'e ve birisini Mukavkıs'a göndermiştir. Onlardan beklemediği şeyleri senden beklemektedir.

Onlardan korktuğu hususlarda sana güvenmektedir. İyilik ve mükâfat seni beklemektedir.

Bunun üzerine Necaşi dedi ki: Allah'a şehadet ederim ki, Ehl-i Kitab'ın beklediği Ümmi Peygamber o dur ve şüphesiz Musa'nın merkebe binen (Hz. İsa) hakkındaki müjdesi, İsa'nın deveye binen Hz. Muhammed (s.a.v.) hakkındaki müjdesi gibidir. Şüphesiz gözle görülen şey gelen haberden daha güçlü değildir.

Zeyle'i "*Tahricu Ehadisi'l-Hidaye*" adlı eserinde ve başkası Vakıdı'den Peygamber'in (s.a.v.) Amr ile Necaşi'ye gönderdiği mektubun suretinin şöyle olduğunu nakletmişlerdir:

ÈöÓúäö Çááóóäö ÇáÑøóÍúäóäö ÇáÑøóÍöíäö

“Allah'ın Resûlü Muhammed'den Habeş Hükümdarı Necaşi'ye; Müslüman ol. Kendinden başka ilah olmayan Allah'a olan hamdımı sana iletirim. O, mülkün sahibidir (el-Melik), eksiklikten münezzehtir (el-Kuddus), selâmet verendir (es-Selam), emniyete kavuşturandır (el-Mü'min), gözetip koruyandır (el-Müheymîn).

İsa b. Meryem'in Allah'ın ruhu ve kelimesi olduğuna şehadet ederim. Allah onu betül¹⁶⁵ Meryem'e ilka etmiş, o da böylece İsa'ya hamile kalmıştır. Allah onu, tıpkı Âdem'i eli ve üflemesiyle yarattığı gibi onu da ruhu ve üflemesiyle yaratmıştır.

Ben seni ortağı olmayan bir Allah'a ona itaatte devamlı olmaya ve bana gelene iman etmeye çağırıyorum. Çünkü ben Allah'ın elçisiyim.

Ben seni ve ordunu Allah Azze Ve Celle'ye çağırıyorum. Ben tebliğ etmiş ve öğütlemiş bulunuyorum. Öğüdümü kabul et.

Selam hidayete tabi olanlara”.

Ebû Musa (Muhammed b. Ebî Bekr Ömer b. Ebî İsa Ahmed b. Ömer el-İsfehani) el-Medini (501–581) , (Ebu'l-Kasım Abdurrahman) İbn Mende'nin (383–470) sahabeler hakkındaki eserine yazdığı *et-Tetimme*'de şunları zikretmiştir. “Necaşi, Peygamber'in (s.a.v.) mektubuna cevap olarak yazdığı mektubu oğlu ile birlikte Peygamber'e (s.a.v.) göndermiştir. Mektup şöyledir:

ÈöÓúäö Çááóóäö ÇáÑøóÍúäóäö ÇáÑøóÍöíäö

Allah'ın elçisi Muhammed'e, Necaşi Asham b. Ebcer'den. Sana kendisinden başka ilah olmayan ve beni İslâm'a eriştiren Allah'ın selamını, rahmetini ve bereketini dilerim.

Bana İsa'nın durumundan söz ettiğin mektubun geldi. Ey Allah'ın elçisi! Göğün ve yerin Rabbine yemin olsun ki, İsa, senin anlattığından üzüm çöpü kadar fazla bir şey değildir. O, senin zikrettiğin gibidir. Bize gönderdiğini tanıdık, amcan oğlu ve arkadaşlarını ağırladık.

¹⁶⁵ Betül, Hz. Meryem ve Hz. Fâtıma için kullanılan "iffetli ve namuslu kadın" anlamında bir sıfattır.

Ben senin Allah'ın Resûlü olduğuna inanarak ve tasdik ederek şehadet ederim. Sana ve amcan oğlu ile arkadaşlarına biat ettim. Onun huzurunda âlemlerin Rabbi Allah'a teslim oldum.

Sana, oğlum Arha b. Asham'ı gönderdim. Ben sadece kendime malikim. Eğer sana gelmemi istersen, gelirim ey Allah'ın Resûlü! Ben senin söylediklerinin hak olduğuna şehadet ederim. Selam sana ey Allah'ın Resûlü!

Necaşi'nin oğlunun altmış Habeşistanlıyla birlikte gemiyle yola çıktıklarını, denizin ortalarına vardıklarında hepsinin boğulduğu zikredilmiştir. Ebû Musa bu rivayeti senetsiz olarak, hocası İmam Ebu'l-Kasım İsmail b. Muhammed b. el-Fadl et-Temimi'ye nisbet etmiş ve bunu *el-Megazi*'de hicretin 7. yılının olayları çerçevesinde zikrettiğini söylemiştir.

Ebu'l-Feth (Muhammed b. Muhammed) İbn Seyyidinnâs (el-Ya'murî) (671–734/1273–1333) Necaşi'nin yazdığı cevabı bundan daha kısa bir şekilde zikrettikten sonra şöyle demiştir: “Metinde geçen ‘süğruk’ (ÇáĒŪÑæŞ) lafzı, hurma tanesini hurma salkımına bağlayan çöpe denir. Necaşi, hicretin 9. yılında vefat etti, Peygamber (s.a.v.), Necaşi'nin vefatını haber verdi, insanlarla birlikte namazgâha gitti ve dört tekbirle onun cenaze namazını kıldırdı.”

TENBÎH¹⁶⁶

Şeyhimizin de haber verdiği gibi, Peygamber Necaşi Ashame'den sonra iktidara gelen Necâşî'ye de İslâm'a davet mektubu yazdı.

2-Enes'ten: Peygamber (s.a.v.) Kısra'ya, Kayser'e, Necaşi'ye ve yeryüzünün bütün diktatörlerine mektup göndermiş ve onları yüce Allah'a davet etmiştir. Kendisine mektup gönderilen Necaşi, Peygamber'in (s.a.v.) cenaze namazını kıldırdığı Necaşi değildir.

Aynı isnadla Müslim'den, Muhammed b. Abdullah er-Razi bize tahdis etti, Abdulvahhab b. Ata Said'den bize tahdis etti, o da Katade'den, Enes b. Malik bize tahdis etti (isnadiyla): “Peygamber'in (s.a.v.) cenaze namazını kıldırdığı Necaşi değildir” ibaresi hariç, aynı rivayeti nakletmiştir. Müslim dedi: Nasr b. Ali el-Cehzami onu bana tahdis etti, babam bana haber verdi, Halid b. Kays bana Katade'den haber verdi, o da Enes'ten: “Resûlullah'ın (s.a.v.) namazını kıldığı Necaşi değildir” ibaresini zikretmeden aynı rivayeti nakletmiştir.

2- Peygamber'in (s.a.v.) Münzir b. Sava el-Abdiye Gönderdiği Mektup

¹⁶⁶ Tenbih: Bedihî fakat gizli bir hususun, delil şeklindeki bir fıkra ile gizliliğini gidermeye denir. Bkz. Kudret Büyükcoşkun, *Mantık Metinleri II*, İstanbul 1998, s. 113.

İslâm'ı kabul ettiği için ikinci olarak Münzir b. Sava'ya (b. Ahnes el-Abdi) gönderilen mektubu ele aldık. Allah ondan razı olsun.

3- el-Hafız Fethüddin Ebu'l-Feth Muhammed b. Muhammed İbn Seyyidinnas dedi ki: Peygamber (s.a.v.) Hudeybiye'den döndükten sonra (el-Alâ' b. Abdillâh b. İmâd) el-Hadramî (v. 21/642) ile Münzir b. Sava el-Abdi'ye mektup gönderdi. Sonra (İbn Seyyidinnas) dedi ki: Vakıdi, (Ebû Abdullâh İkrime b. Abdullâh el-Berberi el-Medeni) İkrime'ye (35–105) isnad ettiği rivayette şunu zikretmiştir:

İkrime dedi ki: “Bu mektubu İbn Abbas'ın vefatından sonra onun kitaplarının arasında buldum ve ondan bir nüsha edindim, içeriği şöyle idi:

Resûlullah (s.a.v.), Alâ' b. Hadramî'yi Münzir b. Sava'ya göndermiştir. Âla ile ona bir mektup göndermiş ve onu İslâm'a davet etmiştir. Bunun üzerine o da Peygamber'e (s.a.v.) şunu yazmıştır:

Ey Allah'ın Resûlü! Mektubunu Bahreyn halkına okudum. Onlardan bir kısmı İslâm'ı sevdi, beğendi ve ona girdi. Bazıları da onu beğenmedi. Toprağında Mecusi ve Yahudi var. Bu konudaki emrini belirle.

Resûlullah (s.a.v.), ona şu mektubu yazdı:

ÈöÓúãöÇááóáöÇáÑóóÍúãööÇáÑóóÍöíãö

Allah'ın Resûlü Muhammed'den el-Münzir b. Sava'ya.

Selam sana. Kendinden başka ilah olmayan Allah'a olan hamdimi sana iletirim. Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in o'nun kulu ve Resûlü olduğuna şahadet ederim.

Ben sana Allah'ı hatırlatırım. Samimi olan kendisi için samimi olur. Elçilerime itaat eden ve emirlerine uyan bana itaat etmiş demektir. Onlara samimi davranan (bağlılık gösteren), kendine samimi davranmış olur. Elçilerim seni bana övdüler. Kavmin hakkındaki şefaatin kabul ettim. Müslüman olanlara elindekileri bırakıyorum. Günahkârları affettim, onlardan kabul et. Sen iyi davrandıkça seni görevden almayız. Yahudi ve Mecusi olarak kalanlara cizye vardır.”

Sonra ravi şöyle demiş: Resûlullah'ın (s.a.v.) mektubu üzerine Münzir Müslüman olmuş, İslâm'ı yaşamış ve Bahreyn halkının dinden dönmesinden (ridde) önce vefat etmiştir.

(Ebu'l-Hasan Abdülbaki el-Bağdadi, “*Mucemus-Sahabe*” adlı eserin müellifidir) İbn Kani (v. 351) Münzir'in Peygamber'i (s.a.v.) ziyaret ettiğini zikretmiştir. (Ebû'r-Rebi Süleyman b. Musa b. Salim b. Hisan el-Kelai el-Himyeri) Ebû Rabi b. Salim (565–634) bunun sahil olmadığını söylemiştir.

ez-Zeyle'i "Nesbü'r-Raye Li Tahrici Ehadisi'l-Hidaye" adlı kitabının sonunda bu görüşü zikredip şöyle demiştir: Vakidi, "Kitabu'r-Ridde" adlı eserinin sonunda rivayet edip demiştir ki, Muaz b. Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdullah b. Ebî Cehm, Ebî Bekr Süleyman b. Ebî Hayseme'den rivayetle bana haber verip şöyle demiş:

"Resûlullah (s.a.v.), Tebuk (Gazvesi) dönüşünden sonra Hicri dokuzuncu yılının Recep ayının sonlarında, 'Âla b. Hadrami'yi Bahreyn'deki Münzir b. Sava el-Abdi'ye göndermiş ve ona mektup yollamıştır.

Mektup (meâlen) şöyledir:

ÈöÓúãöÇááóáöÇáÑóóíúãööÇáÑóóíóíãö

Allah'ın Resûlü Muhammed'den Münzir b. Sava'ya. Hidayete tabi olanlara selam olsun.

Muhakkak ki, seni İslâm'a davet ediyorum. Müslüman ol kurtul. Müslüman ol ki, Allah elinin altındakileri sana bıraksın. Bil ki, benim dinim insanların ayak izinin ve hayvanların ayaklarının bastığı yere kadar hakim olacaktır."

Resûlullah (s.a.v.) mektubu mühürledi. Âla b. Hadrami, Ebû Hureyre'nin de içinde bulunduğu bir gurup ile birlikte Münzir'e gitmek üzere yola çıktılar.

Resûlullah (s.a.v.) Âla'ya dedi ki: 'Onlara iyilik yapmalarını öğütle. Eğer senin davetine icabet ederlerse, benim emrim sana gelinceye kadar orda kal. Zenginlerinden zekâtlarını al ve fakirlerine dağıt.'

Âla dedi ki: "Resûlullah (s.a.v.) bana, bende kalacak bir mektup yazdı." Resûlullah (s.a.v.) ona, deve, inek, koyun, ziraat mahsulü, altın ve gümüşün zekat miktarlarını ayrı ayrı yazdı. Âla b. Hadrami Münzir'in huzuruna girdi ve ona Resûlullah'ın (s.a.v.) mektubunu okudu.

Münzir şöyle dedi: "Onun davet ettiği şeyin hak olduğuna, Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın kulu ve Resûlü olduğuna şahadet ederim.' Onun elçisine ikramda bulundu. Âla geri döndü ve onun durumunu Peygamber'e (s.a.v.) haber verdi. Peygamber (s.a.v.) buna sevindi."

Bu rivayetin devamında, Vakıdi'nin İkrime'ye isnad ettiği rivayette geçenlerin benzeri nakledilmiştir.

3- Peygamber'in (s.a.v.) Kisra'ya Gönderdiği Mektup

4- İbn Abbas'tan: Resûlullah (s.a.v.) mektubunu, Abdullah b. Huzafe es-Sehmi ile Kisra'ya gönderdi. Mektubu Bahreyn'in Büyüğüne vermesini emretti. Bahreyn Büyüğü de

mektubu Kisra'ya verdi. Kisra mektubu okuyunca parçaladı. İbn Museyyeb'in şöyle dediğini zannediyorum: Resûlullah (s.a.v.) onların paramparça¹⁶⁷ olmaları için beddua etti.

5- Said b. Müseyyeb'ten: Resûlullah (s.a.v.) Kisra'ya şunu yazdı:

“Sonra; bizimle sizin aranızda ortak kelimeye, Allah'tan başkasına ibadet etmemek O'na hiçbir şeyi ortak koşmamak ve Allah'tan başka birbirlerimizi Rabler edinmemek üzere gelin. Yüz çevirirlerse, bizim Müslüman olduğumuza tanıklık edin, deyin.”

Said dedi ki: “Kisra mektuba bakmadan onu parçaladı. Bunun üzerine Allah'ın Peygamberi şöyle dedi: O ve halkı parçalansın.” Cemal b. Mibred demiş ki, Yüce Allah Peygamber'in (s.a.v.) duası üzerine onu ve onun saltanatını paramparça etmiştir.

ez-Zeyle'i “*Tahricu Ehadisi'l-Hidaye*” adlı eserinin sonunda Peygamber'in (s.a.v.) Farsların Hükümdarı Kisra'ya gönderdiği mektubu hakkında şöyle demiş: el-Vakıdi, (Ümmü Süleyman Şifa binti Abdullah b. Abdi Şems el-Adeviye el-Kureşiyeye) Şifa binti Abdullah'tan (Kadın Sahabilerdendir) rivayetle şunu zikretmiştir:

Şüphesiz Resûlullah (s.a.v.) Hudeybiye'den dönünce Abdullah b. Huzafe es-Sehmi'yi mühürlü bir mektup ile Kisra'ya gönderdi. Mektup (meâlen) şöyledir:

ÈöÓúãöÇááóãöÇáÑóóÍúããöÇáÑóóÍúã

Allah'ın Resûlü Muhammed'den Faris'in büyüğü Kisra'ya:

Hidayete tabi olanlara selam olsun. Allah'a ve Peygamberine iman edenlere, Allah'ı bir bilip ortağı olmadığına, Muhammed'in onun kulu ve Resûlü olduğuna şahadet edenlere olsun.

Seni Allah'ın davetine çağırıyorum. Ben diri olanı uyarmak ve kafirlere azabın hak olması için, Allah'ın bütün insanlara gönderdiği Resûlüyüm. Müslüman ol, kurtul. Kabul etmezsen, Mecusilerin günahı senindir.”

Abdullah b. Huzafe şöyle dedi: Kisra'nın kapısına vardım. Yanına varmak için izin istedim. Resûlullah'ın (s.a.v.) mektubunu ona verdim. Ona okundu. Kisra, mektubu aldı ve parçaladı. Bu durum Resûlullah'a (s.a.v.) ulaştınca şöyle dedi: “Allah onun mülkünü parçalasın.” ez-Zeyle'i, Buhari'nin bu hadisi İbn-u Abbas'tan muhtasar olarak tahrir ettiğini belirttikten sonra Buhari'nin geçen sözlerini zikretmiştir.

4- Peygamber'in (s.a.v.) Kayser'e Gönderdiği Mektup

6- ...Ebû Süfyan b. Harb'ten:

¹⁶⁷ Buhari, *Kitabu'l-megazi*, 64/82 ve *Kitabu'l-cihad Ve's-siyer*, 56/101

Herakleios, Kureyşli bir kervan ile birlikte ona haber gönderdi. Onlar da ticaret münasebetiyle Şam'da bulunuyorlardı. Dönem, Resûlullah'ın (s.a.v.) Ebû Süfyan ve Kureyş kâfirleri ile uzun süreli barış antlaşması yaptığı zamana denk geliyordu.

Onlar İlya'da (Beytu'l-Makdis, el-Kudüs) iken Ebû Süfyan, kervan ile birlikte ona geldi. Herakleios, onları meclisine davet etti. Onun etrafında Rumların ileri gelenleri hazır bulunuyordu. Onları çağırdı, tercüman istedi ve dedi ki: "Peygamber olduğunu iddia eden bu adama soyu en yakın olan hanginizdir?" Ebû Süfyan dedi ki, şöyle dedim: "Ona soyca en yakın olan benim." Herakleios şöyle dedi: "Onu bana yaklaştırınız. Onun arkadaşlarını da arkasına getiriniz." Sonra tercümanına dedi ki: "Onlara söyle ben o adam hakkında soru soracağım. Eğer kendisinden soru sorduğum adam yalan söylerse, siz de onu yalanlayınız." Ebû Süfyan der ki, vallahi onun hakkında bana sorulacak şeyler üzerinde uyduracağım yalanımı, arkadaşlarımla orada burada anlatıp durmalarından utanmasaydım, muhakkak onun hakkında yalan söyler veya iftira atardım.

Bundan sonra Herakleios bana, onun hakkındaki ilk sorusu; Peygamber olduğunu söyleyen o kişinin içinizde soyu nasıldır? diye sormak oldu. O aramızda en iyi soyludur dedim.

Herakleios, sizden bu Peygamber sözünü ondan önce söylemiş hiçbir kimse var mıydı? diye sordu. Yoktu dedim. Onun ataları içinde hiçbir Hükümdar gelmiş miydi? diye sordu. Hayır dedim. Herakleios, ona halkın eşrafı mı, yoksa zayıfları mı tabi oluyorlar? diye sordu. Ona halkın zayıfları tabi oluyorlar dedim.

Ona tabi olanlar, artıyorlar mı, yoksa eksiliyorlar mı? diye sordu. Artıyorlar dedim.

Onlardan onun dinine girdikten sonra, beğenmeyerek, kızarak ondan dönen bir kimse var mıdır? diye sordu. Yoktur dedim.

Peygamberlik hakkındaki sözünü söylemeden önce, onu hiç yalanla suçladığınız olmuş muydu? diye sordu. Hayır, dedim.

Kendisinin hiç ahdini bozduğu vuku buldu mu? diye sordu. Hayır! Ancak, biz şimdi onunla bir müddet için çarpışmayı bırakarak anlaşma yapmış bulunuyoruz. Kendisinin, bu müddet içinde ne yapacağını bilmiyoruz dedim.

Verdiğim cevaplara bu sözden başka bir şey katmak imkan ve fırsatını bulamadım.

Herakleios, siz onunla hiç savaştınız mı? diye sordu. Evet dedim.

Herakleios, onunla yaptığınız harp nasıl sonuçlandı? diye sordu.

Savaş, aramızda sıra ve nöbetle sonuçlandı. Bir sefer bizden yana bir sefer de ondan yana! dedim.

Herakleios, o size ne emrediyor? diye sordu. Yalnız bir Allah'a ibadet etmeyi ve ona hiçbir şeyi ortak koşmamayı bize emrediyor, atalarımızın tapmış oldukları şeylerden de bizi nehyediyor. Namaz kılmayı, doğru olmayı, iffetli olmayı, akrabaları gözetmeyi emrediyor! dedim. Herakleios tercümanına, Ona de ki, Ben, senden onun içinizde soyunun nasıl olduğunu sordum. Sen, kendisinin en soylu olduğunu söyledin. Zaten peygamberler de böyle, kavimlerinin en soyluları içinden gönderilir!

Ben sana, bu peygamberlik sözünü ondan önce içinizde söyleyen bir kimse var mıydı? diye sordum. Sen, hayır yoktur! dedin.

Eğer, ondan önce, bunu söylemiş bir kimse olsaydı, bu da belki kendisinden önce söylenmiş bir söze uymak istemiş bir kimsedir! Derdim, diye söyleyebilirdim.

Ben sana, onun atalarından kral var mıydı? diye sordum. Sen hayır yoktur! dedin.

Eğer onun atalarından gelmiş bir kral olsaydı, bu da babalarının saltanatını elde etmeğe çalışan bir kimsedir! derdim diye söyleyebilirdim.

Ben sana, bu Peygamberlik sözünü etmeden önce, onu hiç yalanla suçlamış mıydınız? diye sordum. Sen hayır! dedin.

Benim bildiğime göre, insanlara karşı hiç yalan söylememiş olan kişi, Allah'a karşı da yalan söylemez!

Ben sana, ona tabi olanlar, insanların eşrafı mıdır, yoksa onların zayıfları mıdır? diye sordum. Sen, halkın zayıflarının ona tabi olduklarını söyledin. Zaten Peygamberlerin tabîleri de onlardır.

Ben sana, ona tabî olanlar artıyorlar mı, yoksa eksiliyorlar mı? diye sordum. Sen onların artıklarını söyledin. Zaten iman işi de tamamlanıncaya kadar hep böyle gider!

Ben sana, onun dinine girdikten sonra beğenmeyerek, kızarak dininden dönen oldu mu? diye sordum. Sen hayır! dedin.

Zaten iman da böyle olur. Taşdığı ferahlık ve neşe kalbe karışıp kökleşince, hiç kimse onu beğenmemelik etmez.

Ben, sana, o hiç ahdini, sözünü bozar mıydı? diye sordum. Sen hayır! dedin. Zaten Peygamberler de, böyle olur! Ahidlerini bozmazlar.

Ben sana; o, size neler emrediyor? Sen de, onun, yüce Allah'a ibadet etmeyi ve ona hiçbir şeyi ortak koşmamayı size emrettiğini, putlara tapmaktan da sizleri nehyettiğini, namaz kılmayı, doğru olmayı, haramlardan sakınmayı ve akrabaları gözetmeyi size emrettiğini söyledin.

Eğer onun hakkında bu söylediklerin doğru ise o şu ayaklarımın bastığı yere yakında hâkim olacaktır. Zaten ben, onun zuhur edeceğini biliyordum. Fakat sizden olacağını ummuyor, sanmıyordum.

Eğer, onun yanına varabileceğimi bilsem, kendisine kavuşmak için her zahmete katlanırdım! Eğer yanında olsaydım, ayaklarını yıkardım! dedi.

Bundan sonra Herakleios, Dihye'ye (Dihye b. Halife b. Fervete b. Fudale el-Kelbi) verilerek Busra Emirine gönderilen ve onun tarafından da kendisine eriştirilmiş bulunan

Resûlullah'ın (s.a.v.) mektubunu okuttu.

Mektup (meâlen) şöyledir:

ÈöÓúãöÇááóãöÇáÑóóíúããöÇáÑóóíóíãö

Allah'ın kulu ve Resûlü Muhammed'den Rum'un büyüğü Hirakl'e. Hidayete tabi olanlara selam olsun.

İmdi; seni İslâm'a davet ediyorum. Müslüman ol kurtul. Müslüman ol ki, Allah sana ecrini iki defa versin. Eğer yüz çevirirsen bütün halkının günahı (İsmu'l-Yerisiyyin) senin boynunadır.

Ey kitap ehli! Sizinle bizim aramızdaki ortak kelimeye, Allah'tan başkasına ibadet etmemek, ona hiçbir şeyi ortak koşmamak, aramızda Allah'tan başka birbirimizi Rabler edinmemek üzere gelin. Eğer yüz çevirirseniz, "Tanıklık edin ki biz Müslümanız deyin."

Ebü Süfyan der ki, Herakleios, diyeceğini dedikten ve mektubu okutma işini bitirdikten sonra Herakleios'in yanında gürültü çoğaldı, sesler yükselmeğe başladı. Dışarıya çıkarıldık. Dışarı çıktığımız zaman, arkadaşlarıma (Hz Muhammed'i kastederek) İbn Ebî Kebşe'nin işi iyice büyümeğe başladı. Baksanıza! Beni Asfarların (Rumlar) Hükümdarı bile ondan korkuyor! Dedim.

Vallahi Yüce Allah kalbime İslâmiyeti sokuncaya kadar Resûlullah'ın (s.a.v.) davasının zafer ve başarıyla sonuçlanacağına kesin olarak inanmakta devam ettim.

Şam Hıristiyanlarının Piskoposu olan İbnu'n-Natur'un bildirdiğine göre Herakleios, İlya'ya geldiği sıralarda, günün birinde pek üzüntülü ve tasalı bulundu.

Devlet adamlarından bazıları ona, senin halini başka görüyoruz. dediler. İbnu'n-Natur şöyle dedi: Herakleios, kâhinlikten anlar, yıldızlara bakardı. Ona sordukları zaman Herakleios onlara şöyle dedi: Bu gece yıldızlara baktığımda, Hitan Melikini – Sünnetliler Hükümdarını - zühur etmiş gördüm.

Bu ümmet içinde sünnet olanlar kimlerdir? diye sordu.

Yahudilerden başka sünnet olan yoktur. Onlardan da sakın endişe etme! Hükümün altındaki şehirlere yaz; oradaki Yahudileri öldürsünler. dediler.

Onlar bu işleri görüşürken Herakleios, Gassan Hükümdarının Resûlullah'ın (s.a.v.) durumunu haber vermek üzere gönderdiği bir adam ile geldi. Herakleios, ondan durumu öğrenince, adamlarına gidiniz de bu adam sünnetli midir değil midir? bir bakınız dedi. Dihye'ye baktılar sünnetli olduğunu ona haber verdiler.

Arapların sünnet olup olmadıklarını Dihye'den sordular. Dihye de; sünnet olurlar dedi. Bunun üzerine Herakleios, bu ümmetin Meliki, Hükümdarı zuhur etmiş bulunuyordur dedi.

Sonra Herakleios, Rumiye'de (Roma) oturan ve bilgide kendisinin dengi bir dostuna bu hususta bir mektup yazdı.

Herakleios kalkıp Hıms'a gitti. Kendisine mektup gönderdiği dostundan, daha Hıms'tan ayrılmadan Peygamber'in (s.a.v.) zuhuru ve gerçekten Peygamber olduğu hakkındaki görüşüne uygun bir mektup geldi.

Herakleios, Hıms'taki sarayına Rum büyüklerini çağırıp kapıların kapatılmasını emretti. Sonra yüksek bir yere çıktı ve şöyle dedi:

Ey Rum cemaati! Sizler, kurtuluşa ve doğru yola kavuşmayı, hâkimiyetinizin temelli kalmasını istemez misiniz? dedi. Öyle ise Peygambere tabi olunuz. dedi. Bunu der demez, yabani eşekler gibi homurdanarak dışarıya fırlamak için kapılara doğru koşuştular. Fakat kapıları kapanmış buldular.

Herakleios, Rum'ların İslâm'a olan nefretlerini görünce iman etmelerinden umudunu kesti. Adamlarına, onları bana geri çeviriniz! diye emretti ve onlara şöyle dedi: Ben size demin söylemiş olduğum sözlerimi, dininize bağlılığınızın sağlamlığını öğrenmek, sınamak için söylemişim.

Şüphesiz sizde umduğum şeyi görmüş bulunuyorum. Bunun üzerine Rum'lar Herakleios'e secde ettiler ve ondan hoşnut oldular.

Herakleios'in son durumu bu idi.

6- İbn Abbâs, Ebû Süfyân'dan: Benim ile Resûlullah (s.a.v.) arasında yapılan anlaşma zamanında yola çıktım. Ben Şam'da iken Resûlullah'tan (s.a.v.) Herakleios'e mektup geldi.

Dıyetü'l-Kelbi mektubu getirmiş, Busra'nın büyüğüne vermişti. Busra'nın büyüğü de mektubu Herakleios'e vermişti. Bunun üzerine Herakleios Dedi ki, burada Peygamber olduğunu iddia eden bu adamın kavminden kimse varmı? Ebû Süfyan dedi ki: Ben varım! dedim. Herakleios beni önüne oturttu, arkadaşlarımı da arkama oturttular. Herakleios, tercümanını çağırdı ve ona dedi ki, bunlara söyle: Peygamber olduğunu iddia eden bu adam hakkında buna soracağım. Eğer bana yalan söylerse, kendisini yalanlasınlar dedi.

İbn Abbas dedi ki: Ebû Süfyan şöyle dedi: Vallahi onun hakkında uyduracağım yalanım üzerimde bir iz bırakacağı korkusu olmasaydı, muhakkak yalan söyledim.¹⁶⁸

8- Said b. el-Museyyeb'ten: Resûlullah (s.a.v.) Kayser'e mektup yazdı. Kayser mektubu okudu ve şöyle dedi: Bu öyle bir mektuptur ki, Peygamber Süleyman'dan (as) sonra Bismillahirrahmanirrahim diye başlayan bir mektup duymamıştım. Sonra o sırada, ticaret için Kayser'in toprağında bulunan Ebû Süfyan ile Muğire b. Şu'be'yi (Ebû Abdullah Muğire b. Şu'be b. Ebî Amr b. Mes'ud es-Sakafi) getirmesi için adam gönderdi.

Onlara Resûlullah'ın (s.a.v.) bazı durumlarını sordu. Onlara, ona kim tabi oluyor diye sordu. Onlar dediler ki, kadınlar ile insanların zayıfları ona tabi oluyor. Kayser dedi ki, Onun dinine girip onunla beraber olanların dinlerinden döndüklerini gördünüz mü? Hayır! dediler. Kayser şöyle dedi: O peygamberdir! Yemin ederim ki, ayaklarımın bastığı yere kadar hakim olacaktır. Eğer yanında olsaydım onun ayaklarını öperdim.

9- Dihyetu'l-Kelbi'den: Peygamber (s.a.v.) beni, Rum'un sahibi Kayser'e bir mektup ile gönderdi. Ben dedim ki: Allah resûlünün resûlüne izin veriniz!

Kayser geldiğinde ona denildi ki: Kapıda Resûlullah'ın (s.a.v.) elçisi olduğunu iddia eden bir adam var. Bundan dolayı korkmuşlardı. Kayser şöyle dedi: Onu içeri alınız.

Beni yanına bıraktılar. Kayser'in yanında Patrikleri de vardı. Mektubu ona verdim. Mektup ona okundu. Mektubun içeriği şöyle idi:

ÈöÓúãö Çááóóãö ÇáÑóóÍúãöãö ÇáÑóóÍöíãö

Resûlullah Muhammed'ten Rum'un Kayser'ine.

Dihye dedi ki: Mektup okundu, okuma bittikten sonra yanındakilere çıkmalarını emretti. Sonra beni çağırdı, yanına girdim. Bana sordu, ben de Resûlullah (s.a.v.) hakkında onu bilgilendirdim. Piskoposu çağırdı, o da yanına girdi. Onların önemli işleri onun elinde idi. Görüşü alınır, sözü dinlenir kişi idi. Mektubu okuyunca, Piskopos şöyle dedi: Vallahi o Musa ve İsa'nın bize müjdelediği kişidir. Zaten biz onun gelmesini bekliyorduk. Kayser dedi ki: Sen bana ne yapmamı tavsiye edersin.

Piskopos şöyle dedi: Ben onu tasdik edici ve ona tabi olanım.

Kayser dedi ki: Ben onun senin dediğin kişi olduğuna eminim, fakat ona tabi olamam. Eğer ona tabi olursam hükümdarlığım elden gider.¹⁶⁹ dedi.

10- Dihye b. Halife'den: Peygamber (s.a.v.) beni bir mektup ile Şam'da bulunan Rum Melikine gönderdi.

¹⁶⁸ İbn Hudeyde, *el-Misbahü'l-müdi'*, II, 72.

¹⁶⁹ İbn Hudeyde, *el-Misbahü'l-müdi'*, II, 69.

Peygamber'in (s.a.v.) mektubunu ona verdim. Mektubun mührünü öptü ve mektubu üzerinde oturduğu şeyin altına bıraktı. Sonra Patrikleri ve halkını bir araya topladı, yaslandığı ve onun azametini simgeleyen tahtının üzerine çıktı. Fars ve Rumlar böyle idi. Duyuru için minberleri yoktu. Sonra arkadaşlarına hitaben şöyle dedi:

Bu Mesih'in bize müjdelediği İsmail b. İbrahim'in soyundan gelen Peygamber'in mektubudur.

Dıhye dedi ki: Burun genizlerinden sesler çıkarmaya başladılar. Melik, susmaları için eliyle işaret etti. Sonra şöyle dedi: Hıristyanlığa olan yardımınız nasıldır diye sizi denedim.

Dıhye dedi ki: Sabahleyin erken gizlice beni çağırdı. Beni içinde üç yüz on üç resim bulunan büyük bir odaya aldılar. O resimler, peygamberler ve resûllerin resmi idi. Rum Meliki dedi ki: Bak! Arkadaşın bunlardan hangisidir? Dıhye dedi ki: Peygamber'in (s.a.v.) resmini gördüm, sanki o, bakıyordu. Ben dedim ki: Budur. Rum Meliki dedi ki: Doğru söyledin. Rum Meliki: Onun sağındaki bu resim kimindir? dedi. Dedim ki: onun kavminden bir adamdır. Ona Ebû Bekr es-Sıddık deniyor, onun solundaki kimdir? dedi. Dedim ki: Onun kavminden bir adamdır. Ona Ömer b. el-Hattab deniyor.

Rum Meliki şöyle dedi: Biz (kutsal) kitaplarımızda bulduk ki, şüphesiz Allah bu dini (İslâm dinini) onun bu iki arkadaşı ile tamamlayacak.

Peygamber'e (s.a.v.) geldiğim zaman ona haber verdim, şöyle dedi: Doğrudur, bu din Ebû Bekr ve Ömer ile tamamlanacak ve benden sonra fethedilir.

Bu hadisenin anlatımına başka bir yerde şöyle rastladım : “ O, beni içinde resim olan bir eve soktu ve dedi ki: Bak! Arkadaşın bunun içinde mi? Baktım bir şey görmedim. Yok dedim. Melik dedi ki: Doğru söyledin. Sonra beni başka bir eve soktu ve dedi ki: Bak! Bu evde midir? Baktım birini görmedim. Beni başka bir eve soktu. Bak! Bu evde midir? dedi. Baktım ki, Peygamber'in (s.a.v.) resmi gibi bir resim vardı. Dedim ki: Budur. Rum Meliki: Doğru söyledin! dedi. Sonra şöyle dedi: Bu onun sağındaki kim? dedi. Ebû Bekr'in resmine benzer bir resim vardı. Dedim ki: İbn Ebî Kuhafe'dir (Ebû Bekr es-Sıddık). Onun solundaki resmi bana gösterdi ve dedi ki Bu kim?

Ben dedim ki: Ömer b. el-Hattab'dır. Rum Meliki şöyle dedi: Şüphesiz biz kitabımızda, bunun demirden bir boynuz olduğunu bulduk.

Ebû Yusuf el-İsferani'nin “*Mealimu'l-İslâm*” adlı kitabında Ebû Bekr, Hişam b. As'ı gönderdiği zaman Herakleios ile Hişam b. As arasındaki konuşma şöyledir: Herakleios geceleyin onlara haber gönderdi ve onlara konuşmasını tekrarladı. İçinde küçük evler bulunan dört köşeli sandık gibi bir şeyin getirilmesini istedi. O sandığın birçok kapısı vardı. Kilitli bir kapıyı açtı, içinden üzerinde bir resim olan ipek bir kumaş çıkardı. Sonra her bir evden

Peygamberlerden birisinin resmini çıkardı. En son içinde beyaz bir resim olan evin kapısını açtı. Yemin ederim ki, o Resûlullah'ın (s.a.v.) resmi idi. Herakleios, bunu tanıyor musun? dedi. Biz, evet dedik. Bu Allah'ın Resûlü Muhammed (s.a.v.)'dir. Hişam dedi ki: Biz ağladık. Herakleios, ayağa kalktı, doğruldu ve sonra oturup dedi ki: Dininizin hakkı için söyleyin! Gerçekten o mudur? Biz dedik ki: Evet vallahi o dur. Bir saat durdu, bize baktı, sonra şöyle dedi: O resim en son evde bulunuyordu. Ama sizin için acele edip çıkardım. Bununla görüşünüzü almak istedim. Biz dedik ki: Onların resimleri nerden elinize geçti? Herakleios dedi ki: Âdem Allah'tan çocukları arasında nebi olacakları kendisine göstermesini istemiş idi. Allah da onların süretlerini ona indirdi. Bu süretler Âdem'in Güneşin battığı yerde bulunan sandığında idi. Zülkarneyn onları çıkardı ve Danyal'a verdi. Danyal'da onları resmetti. Sonra Herakleios bize şöyle dedi: Allah'a yemin ederim ki, ölünceye kadar sizden en alt mertebedeki bir köle olup, kendi hükümdarlığımdan çıkmak nefsimi sevimli ve hoş geliyor.

Akabinde bize iyilikte bulunup bizi serbest bıraktı.

Ebu'l-Feth İbn Seyyidinnas, Vakıdi'nin İbn Abbas'ın hadisinden ve Sahih'te de yine onun hadisinden tahrir edildiğine göre dedikten sonra şu metni serdetmiş: Şüphesiz Resûlullah (s.a.v.) Kayser'e mektup yazmış ve onu İslâm'a davet etmiştir. Mektubu Dihye el-Kelbi ile göndermiştir. Mektubu Kayser'e ulaştırması için Busra'nın büyüğüne vermiştir. Busra büyüğü de mektubu Kayser'e vermiştir. Yüce Allah ondan Fars ordularının kuşatmasını kaldırdıktan sonra Kayser, Allah Azze ve Celle'nin üzerlerinden kaldırdığı bu belaya karşılık şükür ifadesi olarak Hıms'tan İlya'ya kadar yaya yürümüştür. Resûlullah'ın (s.a.v.) mektubu Kayser'e ulaşınca şöyle dedi: Bizim için araştırınız, onun kavminden buralarda biri var mıdır? Onun hakkında ona soru soracağız.

İbn Abbas şöyle dedi: Ebû Süfyan b. Harb, Kureyşli bir kabile ile birlikte ticaret için Şam'da bulunduğunu bana haber verdi. Onların seferi Resûlullah (s.a.v.) ile Kureyş kâfirleri arasında gerçekleştiren barış dönemine denk geliyordu.

Ebû Süfyan dedi ki: Kayser'in elçisi bize geldi. İlya'ya kadar birlikte yürüdük. Kayser, Hükümdarlık meclisinde oturuyordu. Başında tacı vardı, etrafında Rumların büyükleri vardı. Bizi de yanına aldılar.

Kayser, tercümanına şöyle dedi: Onlara sor, Peygamber olduğunu iddia eden bu adama soyca en yakın hangisidir. Vakıdi, daha önce Sahihayn'den yaptığımız alıntının benzerini zikrederek şunları ilave etmiştir.

Ebû Süfyan'ın hikâyesinde şöyle bir rivayet de vardır: Kayser, Peygamber (s.a.v.) hakkında ona soru sorarken, Ebû Süfyan Kayser'e şöyle dedi: Ey Hükümdar! Onun yalancı olduğunu gösterecek bir olayı sana anlatayım mı?

Kayser dedi ki: O da nedir? Ebû Süfyan dedi ki: Ona şöyle dedim: Bize bir gecede bizim toprağımız olan Harem toprağından, sizin bu Mescidiniz, İlya Mescidine geldiğini ve sabah olmadan bize geri geldiğini iddia ediyor. Ebû Süfyan dedi ki: İlya Patriki de Kayserin yanı başında idi. Patrik dedi ki: Bu doğrudur. Kayser dedi ki: Bunun doğru olduğunu nerden biliyorsun? Patrik dedi ki: Geceleri Mescidin bütün kapılarını kapatmayıncaya kadar uyumuyordum. O gece bir kapının dışında bütün kapıları kapattım. O kapıyı kapatamadım. İşçilerimden ve orada hazır olan herkesten yardım talep ettim. Ama kapıyı hareket ettiremedik. Sanki bir dağı itiyorduk.

Bunun üzerine marangozları çağırdım. Onlar baktıktan sonra dediler ki: Bunun üzerine kapını üst eşiği ve duvar düşmüş, onu hareket ettiremeyiz. Sabahleyin sorunun nereden kaynaklandığına bakacağız. İki kapıyı açık bırakıp geri döndüm. Sabah olunca kapılara bakmaya gittim Mescidin köşesindeki taşın delinmiş olduğunu ve delikte bir hayvanın bağlanma izini gördüm. Bunun üzerine arkadaşlarıma şöyle dedim: Bu gece bu kapı bir Peygamberden dolayı takılı kalmış ve o peygamber bu gece bu mescidimizde namaz kılmıştır.

Bunun üzerine Kayser halkına şöyle dedi: Ey Rum topluluğu! İsa ile kıyamet arasında bir Peygamberin geleceğini bilmiyor musunuz? Meryem oğlu İsa sizlere onun müjdesini vermiştir. Allah'ın, o Peygamberi size göndermesini umuyorsunuz. Rumlar: Evet dediler. Kayser şöyle dedi: Şüphesiz Allah o Peygamberi, sayıları sizin sayınızdan az, ülkeleri sizin ülkelerinizden daha dar olan, sizden başkasına gönderdi. Bu da Allah Azze ve Celle'nin rahmetidir. Dilediği yere verir.

5- Peygamber'in (s.a.v.) Mukavkıs'a Gönderdiği Mektup

11- İbn Seyyidinnas'tan: Peygamber'in (s.a.v.) Hatı b. Ebî Beltea (Sahabidir, Hicretten önce 35 – Hicri 30) ile Mukavkıs'a gönderdiği mektup şöyledir:

ÈÖÓúãö Çááóóãö ÇáÑøóÍúãóãö ÇáÑøóÍöíãö

Muhammed b. Abdullah'tan Kıptilerin büyüğü Mukavkıs'a. Hidayete tabi olanlara selam olsun.

Sonra, Ben seni İslâm'ın daveti ile Müslümanlığa davet ediyorum. Müslüman ol, kurtul. Müslüman ol ki, Allah sana mükâfatını iki kat versin. Eğer yüz çevirirsen, Kıptilerin günahları senin boynundadır.

Ey kitap ehli! Bizim ile sizin aranızda ortak kelimeye, yalnızca Allah'a ibadet etmek, O'na hiç bir şeyi ortak koşmamak ve Allah'tan başka birbirimizi rabler edinmemek üzere,

gelin. Eğer yüz çevirirlerse, şahid olun ki, bizler muhakkak Müslümanlarız! Deyiniz ve mektup bitti.

Hatib mektupla çıktı. İskenderiye'ye girinceye ve Mukavkıs'ın saray kapıcısının yanına varıncaya kadar devam etti. Kapıcı, Peygamber'in (s.a.v.) mektubunu Mukavkıs'a ulaştırması için Hatib'ı hiç bekletmedi.

Hatib, Mukavkıs ile buluştuğunda ona şöyle dedi: Şüphesiz senden önce bir adam, kendisinin Yüce Rab olduğunu iddia etmişti. Yüce Allah, onu dünya ve ahiret azabı ile cezalandırdı. Onunla intikam aldı. Sonra da ondan intikam aldı. Sen başkasından ibret al da, başkası senden ibret almasın! Dedi.

Mukavkıs, mektubu getir dedi ve devamla şöyle dedi: Şüphesiz bizim için bir din vardır. Biz bu dinimizi, ondan daha hayırlısı olmadıkça bırakmayız. Hatib, ondan hayırlısı bu İslâmiyet dinidir ki, Allah din olarak onu yeterli kılmıştır dedi. Şüphesiz bu Peygamber Muhammed (s.a.v.), insanları İslâm'a davet etmiş, ona karşı en sert davrananlar, Kureyş oldu ve ona karşı en azgın düşmanlığı da Yahudiler yaptılar. İnsanlar arasından ona en çok yakınlık gösterenler ise Hıristiyanlardır. Hayatıma yemin ederim ki, Musa nasıl İsa'yı müjdelemiş ise, İsa'da Muhammed'i (s.a.v.) ancak öylece müjdelemiştir. Bizim seni "Kur'ân'a" davet etmemiz, senin "Tevrat" ehlini "İncil'e" davet etmen gibidir. Her peygamber, bir kavme yetişmiş olup o kavim, o Peygamberin ümmetinden sayılmış, o Peygamber'e itaat ise, ümmetin üzerine bir haktır. Sen ise bu Peygamber'e yetişenlerdensin. Biz seni Mesih'in dininden nehyetmiyoruz. Belki biz, seni onunla emrediyoruz.

Mukavkıs şöyle dedi: Ben bu Peygamberin işini inceledim. Buldum ki, o ne dünyadan tamamen el etek çekilmesini emrediyor, ne de rağbet edilen, makbul şeyleri yasaklıyor.

Kendisini de, ne yolunu şaşırmış bir sihirbaz, ne de yalancı bir kâhin bulmuş değilim.

Fakat kendisi ile bulduğum; gaibi, gizli kapalı şeyleri keşf edip haber vermek ve Peygamberlik alametleridir. Biraz düşünmek isterim. Mukavkıs, Peygamber'in (s.a.v.) mektubunu aldı ve fildişinden bir kutuya koydu, kutuyu mühürledi ve bir cariyesine verdi.

Mukavkıs, Arapça yazı yazan bir kâtibini çağırdı ve Peygamber'e (s.a.v.) şu mektubu yazdı:

ÈöÓúäö Çááóóäö ÇáÑóóÍúáóäö ÇáÑóóÍóíäö

Kıptilerin büyüğü Mukavkıs'tan, Muhammed b. Abdullah'a! Selam olsun sana.

Bundan sonra: Şüphesiz mektubunu okudum. Mektubunda zikrettiğin ve beni davet ettiğin şeyi anladım. Şüphesiz bir Peygamber kaldığını biliyordum. Fakat onun Şam'dan çıkacağını zannediyordum. Şüphesiz senin elçine ikram ettim ve Kıptilerin arasında büyük

yeri olan iki cariyeye ve elbiseler sana gönderdim. Binmen için sana bir de, katır hediye ettim. Selam olsun sana. Mukavkıs, bundan fazla ne bir şey yaptı, ne de Müslüman oldu.

Her iki cariyeye ise; Mariye (Mariye binti Şem'un el-Kıptiyye) ve Sîrîn idi. Katır ise Düldül idi ve Muaviye (r.a.) zamanına kadar kaldı. O Düldül kır tüylü idi.

Mukavkıs, mektubu mühürledikten sonra Hatib'e verdi ve ona yüz dinar ile beş elbise verilmesini emretti devamla Hatib'e şöyle dedi: Arkadaşının yanına dön ve sakın Kıptiler senin ağzından tek kelime bile işitmesinler. Şüphesiz Kıptiler, ona tabi olmada rıza göstermezler. Ben ise saltanatımdan ayrılmağa kıyamayacağım, bu hususta çok cimriyimdir.

Arkadaşın (Peygamber) ülkelere hâkim olacak, ondan sonra da Sahabeleri bu meydanlarımıza kadar gelip konacaklar. Sen de artık yanımdan ayrıl.

Hatib dedi ki: Mukavkıs'ın yanında sadece beş gün kaldıktan sonra, onun yanından ayrıldım.

Resûlullah'ın (s.a.v.) yanına geldiğim zaman, Mukavkıs'ın bana söylediklerini ona zikrettim. Resûlullah (s.a.v.) şöyle dedi: Kötü adam! Saltanatına kıyamadı. Esirgelediği saltanatı ise kendisine kalmayacak.

ed-Darekutni (306–385) (Ali b. Ömer b. Ahmed b. Mehdi, Ebu'l-Hasan ed-Darekutni eş-Şafii) şöyle dedi: Mukavkıs'ın ismi Cüreyc b. Mina'dır. Ebû Ömer (İbn Abdilber) onu sahabeden saymıştır. Sonra bu görüşünden vazgeçmiştir. ed-Darekutni dedi ki: Büyük ihtimal ile Mukavkıs Müslüman olmamış ve Ebû Ömer'in onu Sahabeden sayması hususundaki şüphesi, İbn İshak'ın ez-Zühri'den rivayet ettiği rivayete dayanmaktadır.

ed-Darekutni, Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe'den rivayetle şöyle dedi: Mukavkıs, Resûlullah'a (s.a.v.) billurdan bir bardak hediye etmişti. Peygamber (s.a.v.) ondan su içiyordu.

ez-Zeyle'i dedi ki: İbn Kani' Mukavkıs'ı sahabeden saydı ve onun hakkında zikredilen hadisi rivayet etmiştir. ez-Zeyle'i dedi ki: Kasım b. Zekeriyya bize haber verdi. Ahmet b. Abde rivayet etti, Hüseyin b. Hasan bize rivayet etti, Mendel, Muhammed b. İshak'tan hadisi metni ve senedi ile bize rivayet etti. Nevevi, "*Tehzibu'l-Esmai ve'l-Lugat*" adlı eserinde şöyle dedi: Ebû Nuaym ve İbn Mende Mukavkıs'ı sahabeden saymış ama onun hakkında yanlış yapmışlar. Doğrusu ise şüphesiz o, Hıristiyan olarak ölmüştür.

Bu ihtilaf âlimlerin Kayser'in Müslümanlığı hakkındaki ihtilafı gibidir. Doğrusu ise Kayser, kâfir olarak ölmüş ve Müslüman olmamıştır.

6- Peygamber'in (s.a.v.) Cüheyne'ye Gönderdiği Mektup

12- Abdullah b. Ukeym el-Cuheni'den (Ebû Ma'bed el-Kufî): Biz Cuheyne toprağında iken, o zamanlar ben genç bir delikanlı idim Peygamber'in (s.a.v.) mektubu bize geldi.. Mektupta şunlar yazılı idi:

Leşlerin, (murdar hayvanın) ne derisinden ne de sinirlerinden yararlanmayınız.

İmam Ahmed'e dayandırılan rivayet ise şöyledir: Abdulvahab b. Abdulmecid esSakafi Halit'ten o da Hakem'den o da Abdulvahab b. Ukeym'den rivayetle bana şöyle dedi:

Peygamber (s.a.v.), vefatından bir ay önce bize mektup gönderdi. Mektubunda:

“Leşlerin (murdar hayvanın), ne derisinden, ne de sinirlerinden yararlanmayınız” yazılıydı.

İmam Ahmed b. Hanbel'e dayandırılan bir rivayet şöyledir: İbrahim b. Ebî'l-Abbas bize rivayet etti, Şerik Hilal'den o da Abdullah b. Ukeym'den rivayetle dedi ki: Bize geldi veya şöyle dedi: Resûlullah (s.a.v.) bize mektup yazdı. Mektupta şunlar yazılı idi:

“Leşlerin (murdar hayvanın) ne derisinden ne de sinirlerinden yararlanmayınız.”

13- Abdullah b. Ukeym el-Cuheni'den: Resûlullah'ın (s.a.v.) mektubu onun vefatından bir ay veya iki ay önce Cüheyne toprağında bize geldi. Ben, genç bir delikanlı idim. Mektupta Şunlar yazılı idi:

“Leşlerin (murdar hayvanın) ne derisinden ne de sinirlerinden yararlanmayınız.”

ez-Zeyle'i şöyle dedi: Dört sünen sahipleri, Abdullah b. Ukeym Hadisinden rivayetle: Peygamber (s.a.v.) vefatından bir ay önce Cüheyne 'ye mektup yazdı. Mektupta şunlar yazılı idi: “Leşlerin (murdar hayvanın) ne derisinden ne de sinirlerinden yararlanmayınız.” Tirmizi dedi ki: Hadis hasendir. İbn Hibban “Sahihinde” ve başkası onu rivayet etmiştir.

7- Peygamber'in (s.a.v.) Züheyr b. Ukeyş Gönderdiği Mektup

14- Yezid b. Abdullah'tan: Biz deve ağılındaydık (bir nüshada müzdelifedeydik). Bize, saç başı dağınık bir adam geldi. Elinde bir parça kırmızı deri vardı. Biz ona dedik ki: Sanki sen bedvilerdensin.

Doğrudur dedi. Biz, o elindeki parçayı bize ver dedik ve onu aldık. İçinde şunlar yazılı idi: “Muhammed Resûlullah'tan, Beni Züheyr b. Ukeyş'e: Şüphesiz eğer siz, Allah'tan başka ilah olmadığına, Muhammed'in Allah'ın Resûlü olduğuna şahadet ederseniz, namaz kılarsanız, zekât verirseniz, ganimetlerin beşte birini verirseniz, Peygamber'in (s.a.v.) ve seçkin (Safî) payını ayırırsanız, siz, Allah'ın ve Resûlünün güveniyle güvendesiniz.

Biz ona dedik ki: Sana bu mektubu kim yazdı? Dedi ki: Peygamber (s.a.v.).

15- Yezid b. Abdullah İbn eş-Şehir'den: Bu bir mektuptur. Onu Peygamber (s.a.v.) bana yazdı. Yezid b. Abdullah İbn eş-Şehir dedi ki: Mektubu aldım ve onu halka okudum, içinde Şunlar yazılı idi:

ÈÖÓúãö Çááóóãö ÇáÑóóÍúãóãö ÇáÑóóÍóíãö

Muhammed Resûlullah'tan Beni Züheyr b. Ukeyş'e. Şüphesiz eğer siz, namaz kıılırsanız, zekât verirsiniz, ganimetlerin beşte birini verirsiniz, Peygamber'in (s.a.v.) ve seçkin payını verirsiniz, siz, Allah'ın güveni ve Resûlünün güveniyle güvendesiniz.

Ravi şöyle dedi: Resûlullah'ı (s.a.v.) bir şey söylerken dinlemedin mi? A'rabi dedi ki: Onu dinledim şöyle diyordu: Sabır ayı ve her aydan üç gün göğüslerin kinini giderir.

ez-Zeyle'i kitabının sonunda zikredip demiş ki: el-Münzir şöyle demiş: Bu adam, şair b. Nemir b. Tevleb'dir (en-Nemir b. Tevleb b. Züheyr b. Ukeyş el-Akli). Resûlullah (s.a.v.) ile arkadaşlık yapmış, bazı rivayetlerde adı geçmektedir.

8- Peygamber'in (s.a.v.) Umeyr Zu-Merran'a ve Hemdan'da Müslüman Olanlara Gönderdiği Mektup

16- Mucalid'den: Resûlullah (s.a.v.) dedeme mektup yazdı. Bu onun yanımızdaki mektubudur:

ÈÖÓúãö Çááóóãö ÇáÑóóÍúãóãö ÇáÑóóÍóíãö

Muhammed Resûlullah'tan Umeyr Zu Merran'â¹⁷⁰ ve Hemdan'dan¹⁷¹ Müslüman olanlara, selam size, kendinden başka ilah olmayan Allah'a olan hamdimi size iletirim.

Sonra size şunu söylüyorum: Şüphesiz Rum topraklarından dönüşümüz esnasında Müslüman oluşunuzun haberi bize ulaştı. Sizlere müjdeler olsun.

Şüphesiz Allah hidayetiyle sizi doğruya erİştirdi. Siz Allah'tan başka ilah olmadığına, Muhammed'in Allah'ın Resûlü olduğuna şahadet ettiğiniz, namaz kıldığınız ve zekât verdiğiniz sürece, kanlarınıza, mallarınıza ve üzerinde Müslüman olduğunuz arazi onun ovası, dağları, su kaynakları ve kollarının haksızlığa maruz kalmayacağına ve baskıya uğratılmayacağına dair Allah'ın zimmeti ve Resûlullah Muhammed'in zimmeti vardır. Sadaka, ne Muhammed'e ne de onun ehli beytine helaldir. O, sizin mallarınızdan Müslümanların yoksullarına ödediğiniz bir zekâttır.

¹⁷⁰ Umeyr Zu Merran el-Kayl b. Afleh b. Şerahi b. Rabia İbn Mersed el-Hemdani.

¹⁷¹ Hemdan b. Malik b. Zeyd b. Evsele b. Rabia b. el-Hiyar b. Malik b. Zeyd b. Kahlan b. Sebe'e nisbet edilen bir kabiledir.

Şüphesiz Malik b. Murare er-Rehavi sırrı korumuş ve haberi iletmiştir. Ey Za-Merran ona karşı iyi davranmanızı size emrediyorum. Çünkü o, bakılması gereken biridir.

(Bu yazıyı) Ali b. Ebî Talib yazdı. Rabbimizin selamı üzerinize olsun.

9- Peygamber'in (s.a.v.) Hayber Ahalisin'e Gönderdiği Mektup

17- İbn Abbas'tan: Resûlullah (s.a.v.) Hayber Yahudilerine mektup yazdı:

ÈöÓúãö Çááóóãö ÇáÑóóÍúãóãö ÇáÑóóÍöíãö

Musa'nın ve kardeşinin, dostu ve onun getirdiğinin tasdik edicisi Allah'ın elçisi Muhammed'den.

Dikkat edin! Şüphesiz Allah Azze ve Celle sizin hakkınızda Ey Tevrat Ehli, Yahudi topluluğu diye buyurmuştur; Siz onu kitabınızda bulacaksınız:

“Muhammed Allah'ın elçisidir. Beraberinde bulunanlar da kâfirlere karşı çetin, kendi aralarında merhametlidirler. Onları rükûya varırken, secde ederken görürsün. Allah'tan lütuf ve rıza isterler. Onların nişanları yüzlerindeki secde izidir. Bu, onların Tevrat'taki vasıflarıdır. İncil'deki vasıfları da şöyledir: Onlar filizini yarıp çıkarmış, gittikçe onu kuvvetlendirerek kalınlaşmış, gövdesi üzerine dikilmiş bir ekine benzerler ki bu, ekicilerin de hoşuna gider. Allah böylece onları çoğaltıp kuvvetlendirmekle kâfirleri öfkelenendirir. Allah onlardan inanıp iyi işler yapanlara mağfiret ve büyük mükâfat vâdetmiştir”.¹⁷²

Allah aşkına sizden önceki ecdadınızı bildircin eti ve kudret helvasıyla besleyen ve denizi atalarınız için kurutup, sizi Firavun ve yaptıklarından kurtaranın aşkına bana haber verin: Allah'ın size indirdiğinde Muhammed'e imanı buluyor musunuz? Eğer bunu kitabınızda bulmuyorsanız, size hiçbir zorlama yoktur. “İman ile küfür kesin olarak birbirinden ayrılmıştır.” (Bakara:256) Sizi Yüce Allah'a ve Peygamberine (s.a.v.) davet ediyorum.

18- İbn Abbas'tan: Resûlullah (s.a.v.), Hayber Yahudilerine mektup yazdı:

ÈöÓúãö Çááóóãö ÇáÑóóÍúãóãö ÇáÑóóÍöíãö

Musa'nın ve kardeşinin dostu ve onun getirdiğini tasdik edici Allah'ın Resûlü Muhammed'den (s.a.v.).

Şüphesiz Allah, sizin hakkınızda buyurmuştur: Ey Tevrat ehli! Şüphesiz siz kitabınızda bulacaksınız: “Muhammed Allah'ın Resûlüdür. Onunla beraber olanlar, kâfirlere

¹⁷² el-Feth, 48/29.

karşı sert, birbirlerine karşı merhametlidirler”¹⁷³ sözleriyle başlayan ayeti sonuna kadar. Hz. Musa bu ayetlerin benzerini kavmine zikretti.

ez-Zeyle’i kitabının sonunda şöyle dedi: Ebû Nuaym “Delailü’n-Nübüvve” adlı kitabının ilk sayfalarında ve İbn-u Hişam es-Siret’de İbn İshak yoluyla bu mektubu rivayet etmişlerdir. İbn İshak yukarıda geçtiği gibi sunmuştur.

10- Peygamber’in (s.a.v.) el-Culenda’nın İki oğlu Ceyfer ve Abd’a Gönderdiği Mektup

19- İbn Seyyidinnas’tan: Peygamber’in (s.a.v.) (Ebû Abdullah) Amr b. ‘Âs (r.a.) (b. Vail es-Sehmi el-Kureşi: doğum hicretten önce 50 yıl önce- vefat hicri 43) ile Umman’ın Hükümdarları el-Cülenda el-Ezdiyyi’nin iki oğlu Ceyfer ve Abd’a gönderdiği mektup şöyledir:

ÈöÓúãö Çááóóãö ÇáÑøóÍúãóãö ÇáÑøóÍöíãö

Muhammed b. Abdillan’tan el-Cülenda’nın iki oğlu Ceyfer ve Abd’a. Hidayete tabi olanlara selam olsun.

Sonra: Şüphesiz ben ikinizi de İslâm’ın davetiyle davet ediyorum. Müslüman olun kurtulun. Ben diri olanı uyarmak ve azabın kâfirlere hak olması için Allah’ın bütün insanlara gönderdiği elçisiyim. Eğer siz İslâm’ı kabul ederseniz, Sizi tayin ederim. Eğer İslâm’ı kabul etmezseniz, mülkünüz gidecek, atım topraklarınıza girecek ve peygamberliğim mülkünüzün üstün gelecektir.

Mektubu Übey b. Ka’b yazdı ve Peygamber (s.a.v.) mektubu mühürledi.

Amr b. ‘As şöyle dedi: Ben yola çıktım, Umman’a varıncaya kadar devam ettim. Umman’a geldiğim zaman Abd’e gitmeyi kastedtim. – Çünkü iki adamın en halimi ve en yumuşağı idi – Ben şöyle dedim: Şüphesiz ben, Resûlullah’ın (s.a.v.) sana ve kardeşine gönderilen elçisiyim.

Abd dedi ki: Kardeşim yaşça ve hükümdarlıkta benden önde gelir. Mektubunu okuması için seni kardeşime ulaştıracağım. Sonra bana dedi ki: Neye davet ediyorsun?

Ben (Amr b. ‘As) dedim ki: Seni bir ve ortağı olmayan Allah’a, ondan başka ibadet edilenleri bırakmaya ve Muhammed’in Allah’ın kulu ve Resûlü olduğuna şahadet etmeye davet ediyorum.

Abd şöyle dedi: Ey Amr! Şüphesiz sen, kavminin büyüğünün oğlusun. Baban ne yaptı? Şüphesiz onda bizim için örnekler vardır.

¹⁷³ el-Fetih, 46/29.

Ben dedim ki: Muhammed'e (s.a.v.) iman etmeden öldü. Onun Müslüman olup Muhammed'i tasdik etmesini isterdim. Allah beni İslâm'a hidayet etmemişken ben de onun gibi düşünüyordum.

Abd dedi ki: Ne zaman ona tabi oldun?

Yakın bir zamanda, dedim.

Nerede Müslüman olduğumu sordu.

Necaşi'nin yanında, dedim. Ve Necaşi'nin de Müslüman olduğunu ona bildirdim.

Abd dedi ki: Kavmi onun saltanatına ne yaptı.

Dedim ki: Saltanatına dokunmadılar ve ona tabi oldular.

Abd dedi ki: Rahipler ve piskoposlar ona tabi oldular mı?

Evet dedim.

Abd dedi ki: Bak ey Amr! Herhangi bir adamda bulunabilecek en kötü haslet yalan atmaktır. Dedim ki: Yalan söylemedim, yalan söylemeyi dinimizde helal görmüyoruz.

Abd sonra şöyle dedi: Herakleios'in, Necaşi'nin Müslüman oluşundan haberdar olduğunu zannetmiyorum.

Hayır, haberi vardır, dedim. Abd dedi ki: Bunu nerden öğrendin? Dedim ki: Necaşi Herakleios'e haraç gönderiyordu. Muhammed (s.a.v.)'i tasdik edip Müslüman olduktan sonra, dedi ki: Vallahi benden bir dirhem dahi talep ederse onu da vermeyeceğim. Necaşi'nin sözleri Herakleios'e ulaştı. Bunun üzerine kardeşi Niyak ona dedi ki: Senin kölenin sana haraç göndermemesine ve yeni bir din edinmesine nasıl müsaade edersin. Herakleios dedi ki: Bir dini beğenen ve onu kendine seçen adama ne yapayım. Allah'a yemin ederim ki: Saltanatımdan korkmasaydım onun yaptığını ben de yapardım. Abd, şöyle dedi: Senin dediklerini düşünüyorum ey Amr? Dedim ki: Vallahi sana anlattıklarım doğrudur. Sonra Abd dedi ki: Muhammed'in neyi emrettiğini ve neyi yasakladığını bana haber ver? Dedim ki: Allah Azze ve Celle'ye itaat etmeyi emrediyor ve ona karşı masiyeti yasaklıyor. İyiliği ve Sıla-i rahmi emrediyor; Zulmü, saldırganlığı, zinayı, içki içmeyi, taş'a, puta ve haç'a ibadet etmeyi yasaklıyor. Bunun üzerine Abd şöyle dedi: Onun davet ettiği şey ne güzeldir. Kardeşim beni dinleseydi, bineklerimize biner, Muhammed'e iman edip onun Peygamberliğini tasdik etmeye giderdik. Ama kardeşim saltanatını kaybetmekten ve kuyruk (Başkalarına tabi olmak) olmaktan korkuyor. Dedim ki: Eğer kardeşin Müslüman olursa Resûlullah (s.a.v.) onu kavmine hükümdar tayin eder.

O da kavminin zenginlerinden sadaka alır, fakirlerine dağıtır. Abd şöyle dedi: Bu dediğin çok güzel bir davranıştır. Sadaka nedir, diye sordu? Ben de Resûlullah'ın (s.a.v.) mallarda tayin ettiği sadaka miktarlarını ona haber vermeye başladım. Develere gelinceye

kadar devam ettim. Abd şöyle dedi: Ey Amr! Ağaç yiyen, su içen, otlanan hayvanlarımızdan da sadaka alınacak mı? Evet dedim. Bana dedi ki: Vallahi kavmimin evlerinin uzak olması ve sayılarının çokluğundan dolayı buna uyacaklarını tahmin etmiyorum.

Amr şöyle dedi: Günlerce onun kapısında bekledim. O da (kardeşine gidip) durumu tamamen ona anlatıyordu. Sonra bir gün beni çağırdı, içeri girdim. Onun muhafızları omuzlarımdan tuttu. Bunun üzerine Ceyfer, onu bırakınız dedi. Serbest bırakıldım. Oturmak için gittim, oturmama müsaade etmediler. Ona baktım bana, ihtiyacını söyle dedi. Mühürlü mektubu ona verdim. Mührünü çözdü, mektubu sonuna kadar okudu, sonra kardeşine verdi. O da onun gibi okudu. Ancak kardeşini ondan daha merhametli buldum.

Ceyfer: Bana Kureyş'ten haber verirmisin ne yaptılar? Diye sordu.

Ben dedim ki: Ya dine olan ilgilerinden ya da kılıç korkusundan ona tabi oldular. Dedi ki: ona tabi olanlar kimlerdir? Dedim ki: İnsanlar İslâm'a rağbet gösterdiler. İslâm'ı başka dinlere tercih ettiler. Allah'ın hidayetiyle birlikte akılları sayesinde delalette olduklarını fark ettiler. Senden başka hiç kimsenin bu buhranlı (آآئِنِئ) durumda kaldığını bilmiyorum. Eğer bu gün Müslüman olup ona tabi olmazsan, atların ayaklarının altında ezilir ve mülkün talan edilir. Müslüman olursan kurtulursun. Peygamber (s.a.v.) seni, kavmine hükümdar tayin eder. Atların ve adamların baskınına uğramazsın. Ceyfer dedi ki: Bu gün beni bırak yarın bana dön.

Bunun üzerine kardeşine döndüm. Dedi ki: Ey Amr! Mülkünden korkmazsa Müslüman olmasını umuyorum. Sabah olunca Ceyfer'e gittim. Bana izin vermedi. Bunun üzerine kardeşine geri döndüm, Ceyfer'e ulaşamadığımı bildirdim. O, beni onunla buluşturdu. Ceyfer bana şöyle dedi: Senin davet ettiğin şeyler hakkında düşündüm. Atları buraya ulaşamayan bu adama elimdekileri verirsem, o zaman ben Arapların en güçsüzü olurum. Şayet atları ulaşırsa da, şimdiye kadar karşılaştığı çatışmadan farklı bir çatışmayla karşılaşacaktır. Dedim ki: O halde ben yarın gidiyorum! Benim gideceğime kesin kanaat getirince, kardeşiyle yalnız kaldı ve şöyle dedi: Kendisine mektup gönderdiği herkes davetini kabul etmişken, biz ona karşı koyamayız. Sabah olunca, bana haber gönderdi. O, kardeşiyle birlikte Müslüman oldu. Peygamber'in (s.a.v.) peygamberliğini tasdik etti. Zekât toplama ve aralarındaki meselelerde hüküm verme hususunda beni serbest bırakıp, muhalefet edenlere karşı bana yardımcı oldular. ez-Zeyle'i *Tahrıcı*'nin sonunda bunun benzerini nakletmiştir.

Tenbih

Şüphesiz Peygamber (s.a.v.) Umman'ın Dema şehri ahalisine bir mektup yazdı.

Abdulaziz b. Ziyad Ebû Hamza el-Habati'den: Umman'ın Dema şehri ahalisinden bir adam olan Ebû Şeddad bize rivayet edip şöyle dedi: Peygamber'in (s.a.v.) mektubu bir deri parçası içinde bize geldi:

Resûlullah Muhammed'ten Umman halkına selam:

Sonra Allah'tan başka ilah olmadığına benim Allah'ın elçisi olduğuma şahadet edip kabullenin. Zekât ödeyin, şu şu cami yerleri belirleyip yapın. Aksi halde sizinle savaşırım.

Ebû Şeddad şöyle dedi: Bu mektubu bize okuyacak birini bulamadık, ta ki okuyacak bir köle buluncaya kadar, mektubu bize okudu. Abdülaziz dedi ki: Ebû Şeddad'a şöyle dedim: O gün Umman'da onların işlerini kim yürütürdü? Cevaben dedi ki: Kendisine Bestecan denilen Kisra'nın süvarilerinden bir süvari.

11- Peygamber'in (s.a.v.) Ri'ye es-Süheymî'ye Gönderdiği Mektup

21- eş-Şa'bi'den: Şüphesiz Resûlullah (s.a.v.) Ri'ye es-Süheymi'ye bir mektup gönderdi, Resûlullah'ın (s.a.v.) mektubunu aldı ve kovasına yama yaptı. Resûlullah (s.a.v.) bir seriye gönderdi, ailesini ve malını aldılar. Ri'ye at üstünde çıplak, üstünde hiçbir şey olmadan kurtuldu. Beni Hilal'dan evli olan kızına geldi. Şa'bi dedi ki: Beni Hilal kabilesi Müslüman olmuşlardı.

Kızı da onlarla birlikte Müslüman olmuştu. Beni Hilal, Ri'ye'yi İslâm'a davet ettiler. Şa'bi dedi ki: Kavim, kızının evinin avlusunda oturuyordu. Ri'ye evin arka tarafından eve geldi.

Kızı onu çıplak görünce, bir elbise üzerine atıp dedi ki: Sana ne oldu?

Ri'ye: Hepsî şerdir. Benim ne malım kaldı ne de ailem, dedikten sonra sordu: Kocan nerede?

Kızı dedi ki: Develerin yanında.

Şa'bi dedi ki: Damadının yanına gitti ve durumu ona anlattı.

Ri'ye'nin damadı dedi ki: Bineğimi yükü ile beraber al. Biz seni süttten azıklandırırız.

Ri'ye dedi ki: Benim bunda ihtiyacım yoktur. Lakin bana çobanın oturağını ve bir su tulumu ver. Muhakkak ben, malım ve ehlim taksim edilmeden hemen Muhammed'e gideceğim.

Ri'ye'inin üzerinde başını örttüğünde kıcı, kıcını örttüğünde ise başını açıkta bırakan bir elbise olduğu halde gitti. Gece Medine'ye varıncaya kadar yolculuğuna devam etti. Resûlullah'ın (s.a.v.) karşısına geldi. Resûlullah (s.a.v.) sabah namazını kıldığında, Ri'ye ona dedi ki: Ey Allah'ın Resûlü! Elini uzat sana biat edeyim. Resûlullah (s.a.v.) elini uzattı. Ri'ye

elini tutmak için gittiğinde Resûlullah (s.a.v.) elini kapattı. Sonra Ri'ye ona dedi ki: Ey Allah'ın Resûlü! Elini uzat sana biat edeyim. Şa'bi dedi ki: Resûlullah (s.a.v.) elini uzattı. Ri'ye elini tutmak için gittiğinde Resûlullah (s.a.v.) elini kapattı. Sonra dedi ki: Ey Allah'ın Resûlü! Elini uzat. Resûlullah (s.a.v.) dedi ki: Sen kimsin? Dedi ki: Ri'ye es-Suheymi'yim. Şa'bi dedi ki: Resûlullah (s.a.v.) elini tutup salladı ve kaldırdı. Sonra dedi ki: Ey insanlar! Bu, kendisine mektup yazdığım ve mektubumu alıp onunla kovasını yamalayan Ri'ye es-Suheymi'dir. Müslüman oldu. Sonra Ri'ye dedi ki: Ey Allah'ın Resûlü! Ehlim ve malım...

Resûlullah (s.a.v.) dedi ki: Malına gelince Müslümanlar arasında bölüşüldü. Ailene gelince, onlardan bulabildiğini al.

Ri'ye dedi ki: Çıktığım zaman dışı binek deveyi tanıyıp, onun yanında ayakta duran bir oğlumla karşılaştım. Resûlullah'a (s.a.v.) geldim ve ona haber verip dedim ki: Bu oğlumdur. Benimle beraber Bilal'ı gönderdi. Resûlullah (s.a.v.) Bilal'e dedi ki: Onunla beraber git ve çocuğa sor. O senin baban mıdır? Eğer evet derse, çocuğu ona ver. Bilal çocuğun yanına gelip dedi ki: Bu baban mıdır? O da evet dedi. Bilal çocuğu ona verdi. Şa'bi şöyle dedi: Bilal Peygamber'e (s.a.v.) gelip dedi ki: Allah'a yemin ederim ki: Onlardan birinin arkadaşına gözyaşı döktüğünü görmedim. Resûlullah (s.a.v.) dedi ki: Bu durum bedevilerin katılığındandır.

12- Peygamber'in (s.a.v.) Haris b. Ebi Şemir el-Gassani'ye Gönderdiği Mektup

22- İbn Seyyidinnas'tan: Peygamber'in (s.a.v.) Şuca' b. Vehb (b. Rabia el-Esedi) ile el-Haris b. Ebî Şemir el-Gassani'ye gönderdiği mektup aşağıda zikredilmiştir.

Vakıdî'nin anlatımı şöyledir: Resûlullah (s.a.v.) Hudeybiye'den dönüşünde Şuca'ı el-Haris b. Ebî Şemir'e – ki o, Şam bostanlığında ikamet etmekteydi – Mektup yazarak gönderdi. Mektup şöyledir:

ÈöÓúãö Çááóóãö ÇãÑóóÍúãóãö ÇãÑóóÍóãö

Resûlullah Muhammed'ten el-Haris b. Ebî Şemir'e. Hidayete tabi olanlara ve Allah'a iman edip tasdik edenlere selam olsun. Ben seni tek ve ortaksız Allah'a iman etmeye çağırıyorum ki, mülkün elinde kalsın”.

Mühürlenmiş mektupla Şuca' b. Vehb yola çıktı. Şuca' şöyle dedi: el-Haris b. Ebî Şemir'e'nin yanına vardığımda kapıcısının yanına vardım. O gün Kayser'i misafir etmek ve ona hediyeler hazırlamakla meşgul olduğumu gördüm. Kayser, Hıms'tan gelip İlya'ya gidiyordu. İki üç gün kapısında bekledim. Kapıcısına dedim ki: Şüphesiz ben Resûlullah'ın (s.a.v.) ona gönderdiği elçisiyim. Kapıcısı dedi ki: Falan falan güne çıkmayınca kadar ona ulaşamazsın. el-Haris'in kapıcısı Rum asıllı ve ismi Mura (ãÑî) idi, bana Resûlullah'ı (s.a.v.)

ve onun davet ettiği şeyi soruyordu. Ben de ona anlatıyordum. Kalbi yumuşuyor, ağlamaktan kendini alamıyordu. Şöyle diyordu: İncil'de okudum, O peygamberin vasıflarının aynısını buldum. Onun Şam'dan çıkacağını zannediyordum. Onun Karez¹⁷⁴ toprağından çıktığını görüyorum. Şüphesiz ben ona iman ediyor ve onu tasdik ediyorum. Ben el-Haris b. Ebî Şemir'in beni öldüreceğinden korkuyorum. Şüca dedi ki: Bana ikramda bulunuyordu ve güzel bir şekilde beni misafir edip el-Haris'ten ümitsiz olduğunu bana haber verip şöyle diyordu: O, Kayser'den korkuyor Şuca şöyle dedi: el-Haris bir gün tacını başına koyup çıktı. Yanına girmeme izin verdi.

Ona Resûlullah'ın (s.a.v.) mektubunu verdim. Mektubu okuduktan sonra attı ve şöyle dedi: Kim mülkümü benden alacak? Onun üzerine gideceğim. O, Yemen'de de olsa ona gideceğim. Bana insanları toplayın! Gece oluncaya kadar yerinde oturmuş durumu değerlendiriyordu. Atların nallanmasını emretti. Sonra şöyle dedi: Gördüklerini arkadaşına bildir. Benim durumumu mektup ile Kayser'e bildirdi. Kayser İlya'da iken mektup ona ulaştı. Resûlullah'ın (s.a.v.) kendisine gönderdiği Dihyetü'l-Kelbi yanında idi. Kayser, el-Haris'in mektubunu okuyunca, ona şunları yazdı: Sakın onun üzerine yürüme! Ondan vazgeç, İlya'da bana kavuş. Şuca' dedi ki: Ben daha orada iken mektup döndü. Kapıcı beni çağırdı ve şöyle dedi: Ne zaman çıkıp arkadaşına gitmek istersin? Yarın dedim. Yüz miskal altının bana verilmesini emretti. Yiyecek ve giyecek ile beni gizlice gönderdi ve dedi ki: Benden Resûlullah'a (s.a.v.) selam söyle, dinine tabi olduğumu kendisine bildir. Şüca' şöyle dedi: Peygamber'e (s.a.v.) geldim ve durumu ona bildirdim. Şöyle dedi: Onun mülkü yıkılsın! Mura'nın selamını ona söyledim ve söylediklerini ona bildirdim. Resûlullah (s.a.v.) şöyle dedi: O doğru söylemiştir.

ez-Zeyle'i kitabının sonunda şöyle dedi: Peygamber'in (s.a.v.) mektubu Şam emiri el-Haris b. Ebî Şemir el-Gassani'ye Şuca' b. Veheb ile gönderilmiştir. Vakıdı'nın yanında da böyledir. İbn Hişam'a göre ise, kendisine mektup gönderilen kişi el-Haris b. Ebî Şemir yerine, Cebele b. Eyhem'dir. Sonra dedi ki: Vakıdı de yukarıda geçenleri nakletmiştir.

13- Peygamber'in (s.a.v.) Hevze b. Ali el-Hanefi'ye Gönderdiği Mektup

23- İbn Seyyidinnas'tan: Peygamber'in (s.a.v.) Selit b. Amr el-Amiri (Selit b. Amr b. Abd'i Şems b. Abd'i Vud b. Nasr b. Malik b. Hasl İbn Amir b. Luey el-Kureşi el-Amiri) ile Yemame'nin Sahibi Hevze b. Ali el-Hanefi'ye gönderdiği mektup:

¹⁷⁴ İbn Manzur dedi ki: el-Karez: Kendisiyle dabaklama yapılan bir ağaçtır. Denilir ki o, kendisiyle derilerin dabaklandığı selem ağacının yaprağıdır... Karez'in koçu ve Karez'i karez memleketine mensuptur. O Yemendir çünkü o, Karez'e mensuptur. *Lisanü'l-Arap*, Karez bölümü V, 3593.

ÈöÓúãö Çááóóãö ÇãÑóóÍúãóãö ÇãÑóóÍóíãö

Allah'ın Resûlü Muhammed'den Hevze b. Ali'ye. Hidayete tabi olanlara selam olsun. Bil ki: Benim dinim, insan ve hayvanların ayaklarının ulaştığı son noktaya kadar egemen olacaktır. Müslüman ol kurtul.

Sana elinin altındakilerini bahşedeyim.

Selit, Peygamber'in (s.a.v.) mühürlü mektubu ile Hevze'nin yanına gelince, onu misafir etti ve ona iyi davrandı. Selit ona mektubu okudu. O ise mektuba çok farklı bir cevap vermiştir. Peygamber'e (s.a.v.) cevaben şöyle yazmıştır. Davet ettiğin şeyler ne kadar iyi ne kadar güzel! Ben kavmimin şairi ve hatibiyim. Araplar bana saygı duyarlar. Bana bazı yetkiler ver ki ben de sana tabi olayım.

Selit'i bir mükâfatla mükâfatlandırdı. Ona Hecer¹⁷⁵ kumaşından elbiseler giydirdi. Bütün bunlarla Peygamber'in (s.a.v.) yanına geldi. Olanları ona anlattı ve mektubunu ona verdi. Peygamber (s.a.v.) mektubu okudu ve dedi ki: Yerden bir yeşil hurma koruğu (ÓİÇÈÈ) bile istese onu vermem. Kendisi ve ellerindekiler helak olsun! (ÈÇİ æÈÇİ ãÇİ İİİ) Peygamber (s.a.v.) fetihten dönünce. Cebrail (s.a.v.), Hevze'nin öldüğünün haberiyle ona geldi. Bunun üzerine Peygamber (s.a.v.) şöyle dedi:

Yemame'ye gelince; orada peygamberlik iddia eden yalancı birisi çıkacaktır. Benden sonra da orada öldürülecektir.¹⁷⁶ Konuşanlardan birisi dedi ki: Ey Allah'ın Resûlü! Onu kim öldürecek? Resûlullah (s.a.v.) ona şöyle dedi: Sen ve arkadaşların! Öyle oldu da.

Vakidi şunları zikretmiştir: Hevze, Hıristiyanların büyüklerinden biri olan Şam Reisinin yanında bulunuyordu. Reis, Peygamber'i (s.a.v.) ona sordu. Hevze dedi ki: Beni İslâm'a davet eden mektubu bana geldi. Ona olumlu cevap vermedim. Reis dedi ki: Niye olumlu cevap vermedin? Hevze dedi ki: Ben dinime bağlı kaldıkça kavmimin hükümdarıyım. Eğer ona tabi olursam, hiçbir şeye sahip olmam. Reis dedi ki: Aksine Allah'a yemin ederim ki, ona tabi olursan, O seni mutlaka hükümdar yapacaktır. Şüphesiz ona tabi olmanda senin için hayır vardır. Şüphesiz o, Meryem oğlu İsa'nın müjdelediği Arap peygamberdir. Şüphesiz o, yanımızdaki İncil'de Muhammed Allah'ın Resûlüdür ifadesiyle yazılıdır. Vakidi, Haberin kalan kısmını da zikretmiştir. ez-Zeyle'i de bu hadisenin tümünü, Müseylime'nin ölümüne kadar olanı, zikretmiştir.

14- Peygamber'in (s.a.v.) Müseylimetu'l-Kezzab'a Gönderdiği Mektup

¹⁷⁵ el-Bekri dedi ki: Hecer; Bahreyn'in bir şehridir. *Mu'cemu Ma İsta'cem*, IV, 1342'ye bkz.

¹⁷⁶ Müseylimetu'l-Kezzab orada meydana çıktı ve öldürüldü.

24- Abdulmelik İbn Hişam'dan: İbn İshak şöyle dedi: Müseyleme b. Habib (Müseyleme b. Sümame b. Kebir b. Habib el-Hanefi el-Vaili, Ebû Sümame) Resûlullah'a (s.a.v.) mektup yazdı. Mektupta şunlar yazılı idi: Allah'ın elçisi Müseyleme 'den Allah'ın Resûlü Muhammed'e selam olsun.

Sonra: Ben bu işte sana ortak kılındım. Yeryüzünün yarısı bize yarısı Kureyş'e aittir. Kureyş müteccaviz bir kavimdir.

Peygamber'e (s.a.v.) iki elçi bu mektupla geldi.

İbn İshak şöyle dedi: Eşca'dan (kabilesinden) bir şeyh, Seleme b. Nuaym İbn Mes'ud el-Eşca'i'den, o da babası Nuaym'den bana rivayet edip dedi ki: Resûlullah (s.a.v.) onun mektubunu okuduğunda onlara şöyle dediğini duydum: Siz ikiniz ne diyorsunuz? Dediler ki: Müseylime'nin dediği gibi diyoruz. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) şöyle dedi: Allah'a yemin ederim ki, eğer elçiler öldürülmeyecek olmasaydı ikinizin de boynunu vuracaktım.

Sonra Müseylime'ye mektup yazdı. Mektup şöyledir:

ÈöÓúäö Çááóöäö ÇáÑóóÍúäöäö ÇáÑóóÍöíäö

Resûlullah Muhammed'ten Müseylimetu'l-Kezzab'a. Hidayete tabi olanlara selam olsun. Devamla, Şüphesiz yeryüzü Allah'ındır. Kullarından istediğini ona varis kılar. (Akibet müttakilerindir.)

Şüphesiz birçok sahih yol ile Müseylimetu'l-Kezzab'ın kalabalık bir gurup ile Medine'ye geldiğini ve Peygamber'in (s.a.v.) Sabit b. Kays b. Şemmas (Sabit b. Kays b. Şemmas el-Hazreci el-Ensari) ile yanına gittiğini rivayet ettik. Müseyleme, Peygamber'e (s.a.v.) şöyle dedi: Kendinden sonra işi bana verirsen sana tabi olurum. O an Peygamber'in (s.a.v.) elinde bir hurma dalı vardı. Peygamber (s.a.v.) ona dedi ki: Eğer benden bunu istesen onu bile sana vermem. Allah'ın senin hakkındaki kararından kendini kurtaramazsın. Eğer yüz çevirirsen şüphesiz Allah seni soydan mahrum kılar. Şüphesiz ki, hakkında rüya gördüğüm adam sensin. Peygamber (s.a.v.) rüyasında; sanki elinde altından iki bilezik görmüş, onlar onun dikkatini çekmiş, bunun üzerine Allah, onlara üflemesini vahyetmiş, o da üflemiş ve her iki bilezikte uçmuştur. Peygamber (s.a.v.) demiş ki: Her iki bileziği benden sonra çıkacak iki yalancı diye yorumladım. Onlardan birisi Ansi (Ayhele b. Ka'b b. Avfu'l-Ansi el-Mezheci) diğeri ise Yemame sahibi Müseylime'dir.

Müseylime Yemame'ye döndüğünde Peygamber'e (s.a.v.) şunları yazdı: Allah'ın Resûlü Müseyleme'den Allah'ın Resûlü Muhammed'e.

Şüphesiz yeryüzünün yarısı bizim yarısı da Kureyş'indir. Lakin Kureyş bize karşı saldırgan bir kavimdir.

Peygamber'de (s.a.v.) yukarıda verilmiş olan mektubun benzerini ona yazdı.

15- Peygamber'in (s.a.v.) el-Haris b. Abdi Kūlal el-Himyeri'ye Gönderdiđi

Mektup

25- İbn Seyyidinnas'dan: Elçiler, Peygamber'e (s.a.v.) Himyerli meliklerin/prenslerin Müslüman olduklarını bildiren mektup ile geldiler. O hükümdarlar: el-Haris b. Abdik lal (el-Haris b. Abdi Kulal b. Nasr b. Sehl b. Arib b. Abdi Kulal b. Ubeyd b. Fehd b. Zeyd el-Himyeri), Nuaym b. Abdik lal, Melik Numan. Bunlar Zi Ruayn'ın, Meafir'in ve Hemdan'ın h k mdarlarıydılar. Zur'a Zu Yezan'de Müslüman olduğunu bildirmiştir.

Resûlullah (s.a.v.) onlara şunları yazdı:

“È                                    ”

Resûlullah Muhammed Peygamberden el-Haris İbn Abdi Kulal, Nuaym b. Abdi Kulal ve Melik Nu'man'a Zi Ru'ayn, Me'afir ve Hemdan Hükümdarları;

Kendisinden başka ilah olmayan Allah'a hamdimi size iletirim.

Gerçek şu ki; elileriniz Rum diyarından bize gelmiş Medine'de bizimle g r şm ştir. G nderdiğinizi bize tebliğ ettiler ve sizdeki durumu bana bildirdiler. Müslüman olduğunuzu ve müşrikleri  ld rd ğ n z  bize haber verdiler.

Allah hidayeti ile size doğru yolu göstermiştir. Kendinizi d zeltirseniz, Allah'a ve Peygamberine itaat ederseniz, namaz kılarırsanız, zekâtı verirsiniz, ganimetlerden Allah'a ait beşte birini Peygamberin payını ve seçkin payını ayırıp verirsiniz, Mü'minlere farz kılınan akardan kaynak ve göğün suladığından onda bir, kovayla sulanandan yirmide bir olan zekâtı ( şr )  derseniz (güvenlikte olursunuz).

şüphesiz kırk deve de bir   yaşına girmiş bir dişi deve (İbnet-u lebun), otuz deve de erkek   yaşına girmiş bir erkek deve (İbn-u lebun) ve her beş deve de (kullin) bir koyun, her on deve de iki koyun vardır. Her kırk sığırda bir sığır ve her otuz sığırda iki yaşına basmamış erkek veya dişi bir buzağı (Tubey', Ceza' veya ceze'a) verilir. Her kırk koyunda ağzıyla otlanan bir koyun vardır.

şüphesiz bunlar, zekât konusunda Allah'ın M 'minlere belirlediği farzıdır. Kim iyilik için daha fazla verirse, kendi için iyilik yapmış olur. Kim bunu yerine getirir, Müslümanlığını açığa vurur ve müşriklere karşı M 'minlere yardım ederse şüphesiz o M 'minlerdendir. Onların lehine olan onun da lehine onların aleyhine olan onunda aleyhinedir. (Ona Allah'ın ve Resûlünün zimmeti vardır.)

(şüphesiz o Yahudi ve Hristiyanlardan Müslüman olanlar, şüphesiz o M 'minlerdendir. Onların lehine olan onun da lehine onların aleyhine olan onunda aleyhinedir.) Kim Yahudi ve Hristiyan olarak kalırsa, ondan men olunmaz; cizye vermesi

gerekir: Her bulüğe eren erkek olsun, kadın olsun, hür olsun veya köle olsun Meafir¹⁷⁷ değerinde dinar veya o değerde elbise vermesi gerekir. Kim bunu Resûlullah'a (s.a.v.) verirse şüpheşiz ona Allah'ın ve Resûlü'nün zimmeti vardır. Kim bundan kaçınırsa şüpheşiz o Allah ve Resûlü'nün düşmanıdır.

Şüpheşiz Allah'ın Resûlü Muhammed, Zur'a Zi Yezen'e elçiler göndermiştir. Elçilerim size geldiğinde onlara iyi davranmanızı tavsiye ederim. Onlar: Muaz b. Cebel, Abdullah b. Zeyd, Malik b. Ubade, Ukbe b. Nemr, Malik b. Mürre ve arkadaşlarıdır.

Sizdeki muhaliflerinizden cizyeyi toplayın, onları elçilerime ulaştırın. Onların Emirleri Muaz b. Cebel'dir. Sizden mutlaka razı olarak dönsün.

Şüpheşiz Muhamed, Allah'tan başka ilah olmadığına, kendisinin Allah'ın kulu ve Resûlü olduğuna şehadet eder. Sonra Malik b. Mürare er-Rehavi, senin Himyer'in ilk Müslümanlarından olduğunu ve müşriklerden ayrıldığını bana söyledi. Seni hayırla müjdeliyorum. Himyer'e iyi davranmanı emrediyorum.

Üzölmeyin münakaşa etmeyin. Çünkü Resûlullah (s.a.v.) sizin zenginlerinizin ve fakirlerinizin mevlasıdır.

Sadaka, Muhammed'e ve ehl-i beytine helal değildir. Şüpheşiz o, zekâttır. Onunla Müslümanların yoksullarına ve yolcuya yardım edilir.

Şüpheşiz Malik haberi bildirmiş ve sırrı korumuştur. Size ona iyi davranmanızı emrediyorum.

(Ben size adamlarımın iyilerini, dindarlarını ve bilginlerini gönderdim. Onlara iyi davranmanızı emrediyorum. Çünkü onlar kendilerine böyle davranılması gereken kişilerdir.)

Allah'ın selamı, rahmet ve (bereketi) üzerinize olsun.

16- Peygamber'in (s.a.v.) Kavmine İletmesi için Rifa'e'ye Gönderdiği Mektup

26- İbn Seyyidinnas'tan: Hudeybiye barışı döneminde, Hayber savaşından önce Rifa'e b. Zeyd el-Cüzami Resûlullah'a (s.a.v.) gelmiş, ona bir köle hediye etmiş, Müslüman olmuş ve Müslümanlığı güzel olmuştur. Resûlullah (s.a.v.), kavmine iletmesi için ona bir mektup yazmıştır. Mektubu şudur:

ÈöÓúäö Çááóóäö ÇáÑóóÍúäóäö ÇáÑóóÍöíäö

Bu, Allah'ın Resûlü Muhammed'den Rifa'e b. Zeyd'e gönderilmiş bir mektuptur. Şüpheşiz ben onu genel olarak kavmine ve onun kavminden sayılabileceklerle, onları Allah'a

¹⁷⁷ el-Me'afir, Yemen'de bir yerin adıdır. Me'afiriye elbiseleri oraya nisbet edilir. Bekri'nin *el-Mu'cem Ma İsta'cem*, adlı eseri XIV, 1241'e bkz.

ve Resûlü'ne davet etmek üzere elçi olarak gönderdim. Onlardan her kim ki kabul ederse o, Allah'ın ve Resûlü'nün taraftarıdır. Her kim de yüz çevirirse ona iki ay süreyle güven vardır.

Rifa'e kavminin yanına varınca kavmi ona olumlu cevap verdiler, Müslüman oldular sonra Harre'ye (Medine ile Şam arasında bir yer adı), Harretü'r-Riclae'ye, gittiler ve oraya yerleştiler.

İbn İshak şöyle dedi: Yezid b. Ebî Habib el-Mısri bize rivayet edip dedi ki: Rifa'e b. Zeyd el-Cüzami Hudeybiye barışı döneminde Hayber'den önce Resûlullah'a (s.a.v.) geldi. Resûlullah'a (s.a.v.) bir köle hediye etti, Müslüman oldu ve Müslümanlığı da güzel oldu. Resûlullah (s.a.v.) onun kavmine bir mektup yazdı. Mektubunda şunlar yazılı idi:

ÈöÓúãö Çááóóãö ÇáÑóóÍúãóãö ÇáÑóóÍóíãö

Bu Allah'ın Resûlü Muhammed'den Rifa'e b. Zeyd için bir mektuptur ve yukarıda geçenleri zikretmiştir.

17- Peygamber'in (s.a.v.) Hemdan Heyetine Gönderdiği Mektup

27- İbn Seyyidinnas'tan: Hemdan heyeti Resûlullah'a (s.a.v.) geldi. Onlardan bazıları şunlardır: Malik b. Nemit, Malik b. Eyfe', Dimam b. Malik es-Selmani ve Amire b. Malik el-Harifi'dir. Üstlerinde pamuktan yapılmış Yemen yapımı elbiseleri, (Mukta'atu'l-Haberat) başlarında Âden sarıkları, el- Mehriye¹⁷⁸ ve el-Erhebiye¹⁷⁹ develeri üzerinde Tebuk dönüşü Resûlullah (s.a.v.) ile karşılaştılar. Malik b. Nemit Resûlullah'ın (s.a.v.) huzurunda şiir okuyordu.

Resûlullah (s.a.v.), onlara istediklerini ikta ettiği bir mektup yazdı. Malik b. Nemit'i onlara emir yaptı. Onlara yazdığı mektup şudur:

ÈöÓúãö Çááóóãö ÇáÑóóÍúãóãö ÇáÑóóÍóíãö

Bu Resûlullah'tan, Harif köylerinin, Cinabü'l-Hideb (Yemen'de bir yer adı) ve kum tepelerinin halkı ile onların başı şair Malik b. en-Nemit'e ve kavminden onunla beraber Müslüman olanlara, bir mektuptur.

Namazlarını kıldıkça ve zekâtlarını verdikçe yüksek ve alçak yerlerdeki onlarıdır. Meyvelerini yiyebilirler otlaklarında hayvanlarını güdebilirler. (Bu konuda sizin için hem Allah'ın ahdi, hem de Resûlünün zimmeti vardır. Şahitleri Muhacirler ve Ensardır.)

¹⁷⁸ Basılmış nüshada: el-Mehdiyye ve el-Mehriyye şeklindedir. Seçkin develer demektir. Yemen'de bir kabilenin develerine nisbet edilir.

¹⁷⁹ el-Erhebiye: Erhebe nisbet edilen devedir. Erheb, Hemdan'dan bir kabiledir.

18- Peygamber'in (s.a.v.) Dûmetülcendel Hâkimi Ükeydir'e Gönderdiği Mektup

28- el-Kays b. en-Nu'man es-Sükuni'den: Resûlullah'ın (s.a.v.) süvari birliği çıktı. Dûmetülcendel'in hükümdarı Ükeydir bunu duydu. Bunun üzerine Resûlullah'a (s.a.v.) gidip şöyle dedi: Ey Allah Resûlü! Senin süvari birliğinin hareket ettiği haberi bize ulaştı. Ben toprağımdan ve malımdan korktum. Bana öyle bir mektup yaz ki, o birlik o mektupta benim için yazılanlara muhalefet etmesin. Muhakkak ben üzerime düşen görevi kabul ediyorum.

Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) ona mektup yazdı. Sonra Ükeydir, Kisra'nın onlara giymeleri için verdiği ipekten yapılmış bir kaftan çıkardı ve şöyle dedi, Ey Allah'ın Resûlü! Bunu benden kabul et. Onu sana hediye ediyorum. Resûlullah (s.a.v.) ona şöyle dedi, kaftanımı al ve geri dön. Şüphesiz ki kim onu dünyada giyerse ahirette ondan mahrum kalır. Ükeydir onu alıp evine döndü. Resûlullah'ın (s.a.v.) hediyeyi reddetmesi onu üzmüştü. Bunun üzerine şöyle dedi, Ey Allah'ın Resûlü! Biz öyle bir aileye mensubuz ki hediyelerimizin bize geri çevrilmesi bize çok ağır geliyor. Hediyemi benden kabul et. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) ona şöyle dedi, git onu Ömer b. el-Hattab'a ver.

Ükeydir şöyle dedi, Ömer (r.a.) Resûlullah'ın (s.a.v.) söylediklerini duymuştu. Bunun üzerine ağladı ve gözlerinden yaş aktı. Bir yanışın onun tarafından vaki olduğunu zannetti. Resûlullah'ın (s.a.v.) yanına gitti ve dedi ki: Ey Allah Resûlü! Bana bir şey olmuş mudur? Bu kaftan hakkında söylediklerini söyledin sonra onu bana gönderdin. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) o kadar güldü ki, elini veya elbisesini ağzının üzerine koydu. Sonra şöyle dedi: Onu giymen için sana göndermedim. Lakin onu satıp parasından yararlanman için sana gönderdim.

19- Peygamber'in (s.a.v.) Mutrrif b. Bühsül'e Gönderdiği Mekup

29- el-Cüneyd b. Eymen b. Derve babasından o da dedesinden: Temim oğullarından el-A'şa denilen ve ismi Abdullah b. el-A'ver (A'şa Beni Mazın b. Amr b. Temim) olan bir adam, aynı kabileye mensup Muâze denilen bir kadın ile evliydi. Günlerden bir gün Koca Hecer'den ailesine gıda maddesi almak için çıkmıştı. Kadın ise kocasının sözünü dinlemeyerek kaçıp yine o kabileden olan Mutarrif b. Bühsül b. Ka'b b. Kuşe' b. Dulef b. Umeym b. Abdullah denilen bir adama sığındı. O da kadını himayesine aldı.

Abdullah gelince karısını evde bulamadı. Ona, karısının kendisine isyan ettiğini ve Mutarrif b. Bühsül'e sığındığı haberini verdiler. Mutarrif'e gitti ve şöyle dedi: Ey amcamın oğlu! Karım senin yanındadır. Onu bana ver. Mutarrif dedi ki: Yanımda değildir. Eğer yanımda olsa bile sana vermem. Mutarrif ondan daha güçlüydü. Bunun üzerine Abdullah Resûlullah'a (s.a.v.) gelip (şikâyetini arz ettiği) şu şiiri söylemeye başladı:

“Ey insanların efendisi ve Arapların hâkimi! Acılardan bir acıyı (hanımımı) sana şikâyet ediyorum.

Ceylanların gölgesinde muhteris bir kurt gibidir, oysaki ben Recep ayında ona gıda aramaya çıkmıştım.

Bana isyan ederek beni bırakıp kaçtı. Sözüünü tutmadı ve benden saklandı.

Beni sık dallı ağaçların ortasına attı. Onlar yenebildiklerini ne de kötü yenerler”.

Resûlullah (s.a.v.) şöyle dedi, “Onlar yendiklerini çok kötü yenerler.” Daha sonra adam karısı Muaze’yi ona şikâyet etti. Karısının Mutarrif b. Bühsül denilen adamın yanında olduğunu söyledi.

Resûlullah (s.a.v.) ona (aşağıdaki cümleyi de içeren) şu mektubu yazdı.

“Bak! Bu adamın karısını Muaze’yi ona vermen gerekir.”

Resûlullah’ın (s.a.v.) mektubu gelince kendisine okundu. Şöyle dedi: Ey Muaze! Bu Resûlullah’ın (s.a.v.) senin hakkındaki mektubudur. Ben seni kocana teslim ediyorum. Muaze şöyle dedi: Yaptığım iş için beni cezalandırmayacağına dair söz ve güvence al. Onun için bu sözü aldı. Mutarrif karısını ona teslim edince şu şiiri söylemeye başladı:

Yeminler olsun ki, Muaze’ye olan sevgimi
Ne laf taşıyıcılar ne de zaman değiştirebilir.
Değiştiremez Ne de yaptığı kötülük Muaze’yi
Güya saptırıcı adamlar o kötülüğü izale etmişler
Benden sonra ona sesleniyorlar ya.

20- Peygamber’in (s.a.v.) ed-Dehhak b. Süfyan’a Gönderdiği Mektup

30- Sabit b. Hazn veya Hazm’den: Peygamber (s.a.v.) ed-Dehhak b. Süfyan’a (ed-Dehhak b. Süfyan b. Ka’b el-Kelbi Ebû Said Şüca) mektup yazdı. Mektupta, ed-Dibabi’nin karısına, kocasının diyetine varis kılmasını talep etmiştir.

21- Peygamber’in (s.a.v.) İsimi Verilmeyen Bir Adama Gönderdiği Mektup

31- Ebu Bürde’den: Resûlullah (s.a.v.) Ehl-i Kitap’tan bir adama mektup yazdı. Mektupta şunlar yazılı idi:

Sen Müslüman ol.

Ebu Bürde dedi ki: Peygamber (s.a.v.) daha mektubunu bitirmeden o adamdan bir mektup geldi. Mektupta Peygamber’e (s.a.v.) selam söylüyordu. Peygamber de (s.a.v.) mektubunun sonunda onun selamına cevap verdi.

22- Peygamber'in (s.a.v.) Bekr b. Vail'e Gönderdiği Mektup

İbn Hibban (Ebû Hatem Muhammed b. Hibban el-Besti) "Sahih" adlı eserinde otuz altıncı nev'in beşinci kısmında Enes'in Hadisi'nden rivayet edip dedi ki: Şüphesiz Peygamber (s.a.v.), Bekr b. Vail'e mektup yazdı. Mektupta şunlar yazılı idi: Müslüman olunuz kurtulunuz. İbn Hibban dedi ki: Onlardan, Beni Debi'a'dan bir adamdan başka mektubu okuyamadılar. Bunlara Beni'l-Katib adı veriliyordu. ez-Zeyle'i de kitabının sonunda ondan rivayet ederek bunu zikretmiştir.

23- Peygamber'in (s.a.v.) Halid b. el-Velid'e Gönderdiği Mektup

İbn İshak ve başkalarının zikrettiğine göre Peygamber'in (s.a.v.) Halid b. el-Velid'i (Halid b. el-Velid b. el-Muğire el-Mahzumi el-Kureşi) Beni'l-Haris b. Ka'b'a gönderirken kendisine verdiği mektup şudur:

ÈöÓúãö Çááóóãö ÇãÑóóÍúãóãö ÇãÑóóÍóíãö

Allah'ın Resûlü Muhammed'den Halid b. el-Velid'e. Selam sana. Kendinden başka ilah olmayan Allah'a hamdimi sana iletirim.

İmdi; mektubun elçinle bana geldi. Elçin, el-Haris İbn Ka'b oğullarıyla savaşmadan önce Müslüman olduklarını, onları İslâm'a davetine icabet ettiklerini, Allah'tan başka ilah olmadığına, Muhammed'in onun kulu ve Resûlü olduğuna şahadet ettiklerini Allah'ın hidayetiyle onları doğru yola erdirdiğini bana bildiriyor. Onları müjdele ve onları uyar. Gel ve seninle birlikte elçileri de gelsin. Allah'ın selamı, rahmet ve bereketi üzerine olsun.

24- Peygamber'in (s.a.v.) Amr b. Hazm el-Ensari'ye Gönderdiği Mektup

Peygamber'in (s.a.v.) Amr b. Hazm el-Ensari'yi, el-Haris b. Ka'b oğullarına gönderişini, İbn İshak ve başkaları rivayet etmişlerdir. Abdullah b. Ebî Bekr şöyle dedi: Resûlullah (s.a.v.) onların heyetlerini kabulden sonra Amr b. Hazm'ı, onları dini konularda bilgilendirmek onlara sünneti ve İslâm'ın esaslarını öğretmek ve zekâtı tahsil üzere el-Haris b. Ka'b oğullarına gönderdi. Resûlullah (s.a.v.) ona (Amr b. Hazm'a) talimatlarını ve emirlerini içeren bir mektup yazdı:

ÈöÓúãö Çááóóãö ÇãÑóóÍúãóãö ÇãÑóóÍóíãö

Bu Allah ve Resûlü'nden bir açıklamadır. "Ey iman edenler! Akitleri(n gereğini) yerine getiriniz."¹⁸⁰ Bu Peygamberin Yemen'e gönderirken Amr b. Hazm'a verdiği bir ahittir. Ona bütün işlerinde Allah'tan korkmasını emretti. "Allah, (kötülükten) sakınanlar ve güzel amel edenlerle beraberdir."¹⁸¹ Ona Allah'ın emrettiği gibi hak ile almasını, insanlara iyiliği müjdelemesini ve onlara bunu emretmesini, insanlara Kur'ân'ı öğretmesini ve Kur'ân 'da ilim sahibi olmalarını sağlamasını emretti. Ayrıca insanları kötülükten alıkoymasını, herkesin Kur'ân'a temizken dokunması gerektiğini, insanların lehine ve aleyhine olan şeyleri onlara öğretmesini, İnsanlara karşı hakta yumuşak, haksızlıkta sert davranmasını emretti. Çünkü Allah zulmü sevmez ve ondan sakındırır. Şöyle buyurur: "Bilin ki, Allah'ın lâneti zalimlerin üzerindedir!"¹⁸²

İnsanlara cenneti ve amelini müjdelemesini, ateşten ve karanlıklarından korkutmasını, dini anlayıncaya kadar insanlarla ülfet etmesini, haccın esaslarını, sünnetlerini, farzlarını ve Allah'ın hac hakkında emrettiklerini öğretmesini emretmiştir. Hac, büyük Hac'dır. Küçük hac ise umredir.¹⁸³

İnsanların tek parça küçük elbise içerisinde namaz kılmalarını yasaklamasını; ancak iki ucunu omuzlarına atabilecek bir elbise olursa ayrı. Avret mahallini göğe dikecek bir elbise içinde, kabalrı üzerinde oturup bacaklarını dikerek ellerini önden bağlamayı yasaklamasını emretmiştir. Birinin başındaki saçını kesip ensesinde yumak yapmasını yasaklamasını da emretmiştir. İnsanlar arasında bir tahrik olup da insanlar kabilelerini ve aşiretlerini çağırırlarsa onları bundan nehiy etmekle emir olunduğu gibi tek ve ortaksız Allah'a dua etmeleri gerektiğini söylemekle de emrolunmuştur. Kim Allah'a çağırmaz, kabile ve aşiretlere çağırırsa, onların duaları tek ve ortaksız Allah'a oluncaya kadar onların kılıçla kesilmelerini emretmiştir. İnsanlara abdesti güzelce almalarını, Allah'ın emrettiği gibi yüzlerini ve dirseklere kadar ellerini, topuklara kadar ayaklarını yıkamalarını, başlarını meshetmelerini de emretmiştir.

Namazı vaktinde kılmayı, rükûu ve [secdeleri] tam yapmayı, sabah namazını erken kılmayı, öğle namazını güneş meyledince öğle sıcaklığında kılmayı, ikindi namazını güneş batmaya yönelirken kılmayı, akşam namazını gece girince kılmayı, gökte yıldızlar tam belirinceye kadar ertelememeyi, yatsıyı gecenin ilk vaktinde kılmayı emretti. Cumaya

¹⁸⁰ el-Maide, 5/1.

¹⁸¹ en-Nahl, 16/128.

¹⁸² Hud, 11/18.

¹⁸³ Bazıları Arefesi Cuma'ya denk gelen hacca Haccu'l-Ekber derler ve bu haccın yedi veya yetmiş hacca bedel olduğuna inanır. Bu doğru değildir. Çünkü her senenin nahr günü Haccu'l-Ekber'dir. O, Zilhicce'nin onuncu gününe denk geldiği gündür. Bizim için Resûl (s.a.v.)'in Amr b.Hazm için olan anlaşmasında belli oldu ki Hacc Haccu'l-Ekber'dir. Umre ise Haccu'l-Asgar'dır.

çağrıldığı zaman süratle gitmeyi ve gitmeden gusletmeyi ona emretti. Ganimetlerden beşte bir Allah hakkını almayı ona emretti.

Mü'minlere zekât konusunda farz kılınanlar: Akardan; kaynak ve göğün suladığında onda bir, kovayla sulananda beşte bir. Her on deveden iki koyun ve her yirmi deveden dört koyundur. Her kırk sığırdan bir inek ve her otuz sığırdan iki yaşına girmiş erkek ya da dişi dana; Saime koyunda, her kırkta bir koyun.

Şüphesiz bunlar Allah'ın zekât konusunda Mü'minlere farz kıldığı zorunlu miktarlardır. Kim iyilik için daha fazla öderse, bu onun için hayırdır.

Yahudi ve Hıristiyanlardan, kendiliğinden samimi bir şekilde Müslüman olan ve İslâm dinini benimseyen Mü'minlerden olur. Mü'minlerin Lehide olanın aynısı onların da lehine Mü'minlerin aleyhine olanların aynısı onların da aleyhinedir. Kim Hıristiyan ve Yahudi olarak kalırsa, dininden zorla döndürülemez.

Her bülüğa erene (cizye olarak) erkek olsun, kadın olsun, hür veya köle olsun tam bir dinar veya karşılığı elbise vermesi gerekir.

Kim bunu yerine getirirse, şüphesiz ona Allah'ın zimmeti ve Resûlü'nün zimmeti vardır. Kim bunu menederse şüphesiz o, Allah'ın, Resûlü'nün ve bütün mü'minlerin düşmanıdır.

[Allah'ın salâvatı Muhammed'in üzerine olsun. Allah'ın selamı, rahmeti ve bereketi üzerinize olsun.]

25- Peygamber'in (s.a.v.) Sümame b. Üsal'e Gönderdiği Mektup

Birden fazla ravi şunu zikretti: Sümame (Sümame b. Üsal b. en-Nu'manu'l-Yemami) Mekke'ye gelip umre yaptığında, Mekke halkı ona dediler ki: Ey Sümame! Din mi değiştirdin? O cevaben şöyle dedi: Hayır! Lakin Müslüman oldum ve Muhammed'e biat ettim. Allah'a yemin ederim ki, Peygamber (s.a.v.) izin verinceye kadar, Yemame'den¹⁸⁴ size bir tek tane bile gelmeyecek. Yemame Mekke'nin ziraat yeri idi. Oradan onlara yiyecek götürülüyordu. Yemame'ye döndüğünde, Peygamber (s.a.v.) izin verinceye kadar bunu Mekke halkına yasakladı. Mekke halkı, Peygamber'in (s.a.v.) onlar için Sümame'ye mektup yazmasını ondan istemek üzere haber gönderdiler. Peygamber de (s.a.v.), onlara gıda maddelerini geri vermesi konusunda Sümame'ye bir mektup yazdı. O da emri yerine getirdi. Bu mektup bahsi geçen mektup değildir. O, İbn Seyyidinnas'ın "es-Sire" adlı eserinde

¹⁸⁴ Yemame: Kuzey batı tarafından Umman topraklarına bitişik olan bir şehirdir. Onun adı Ceva idi. Bir Kadından dolayı Yemame olarak isimlendirildi. O, Yemame'nin Zerkasıydı. Onun haberi için: *er-Ravdu'l-Mi'tar Fi Haberil-Aktar* s. 619-621'e bkz.

zikrettiğidir. Orda şöyle diyor: Peygamber (s.a.v.), Sümeme b. Usal ve Hevze b. Ali el-Hanefiyyin'e mektup yazıp, Selit b. Amr el-Amiri ile onlara gönderdi.

26- Peygamber'in (s.a.v.) Ebû Basir ve Ebû Cendel'e Gönderdiği Mektup

Ebû Basir ve Ebû Cendel, Kureyş'ten firar ettiler, onlar ve onlarla beraber olanlar Kureyş kervanının geçtiğini duyduklarında mutlaka önünü keserlerdi. Siyer ehlinden bir cemaat şunları zikretmişler: Onlar Kureyş'e bunları yaptıklarında, Kureyş, Resûlullah'a (s.a.v.) akrabalık hakkı için, onlara ihtiyaçlarının olmadığını ve onları yanlarına almasını isteyen bir yazı yazdı.

Resûlullah (s.a.v.) onların yanına gelmesi ve onlarla beraber olan Müslümanların memleketlerine ve ailelerine kavuşması için Ebû Basir ve Ebû Cendel'e mektup gönderdi. Resûlullah'ın (s.a.v.) mektubu onlara geldiğinde Ebû Basir ölüm döşeğindeydi. Resûlullah'ın (s.a.v.) mektubu elinde okuyor iken öldü. Ebû Cendel onu öldüğü yere defnetti. Kabrinin yanına bir mescit yaptı.

Ebû Cendel onunla beraber arkadaşlarından insanlar olduğu halde Resûlullah'a (s.a.v.) geldi. Diğerleri ailelerine döndüler.

Ca'fer ed-Deybuli'nin Uydurduğu Peygamber'in (s.a.v.) Birkaç Mektubu

32- Amr b. Hazm'dan: Şüphesiz bunlar, Resûlullah (s.a.v.) o ahaliye ikta ettiği 'atalardır:

ÈöÓúã Çááóóã ÇáÑóóÍúãóã ÇáÑóóÍöíã

Bu Allah'ın Resûlü Muhammed'den Azim b. el-Haris el-Muharibi (Âzim b. el-Haris b. Zalim b. Hudad b. Zuhel b. Terif b. Muharib b. Hasfetu'l-Muharibi) için bir mektuptur. Şüphesiz o Feccu'r-Revhâ vadisi onundur. O arazide onun dışında hiç kimse hak iddia edemez.

(Bunu) el-Erkam (el-Erkam b. Ebî'l-Erkam el-Mahzumi) yazdı.

ÈöÓúã Çááóóã ÇáÑóóÍúãóã ÇáÑóóÍöíã

Bu Allah'ın Resûlü Muhammed'den Azim İbni'l-Haris el-Muharib'ye bir mektuptur. Şüphesiz Ramis'teki el-Mucme'a (arazisi) onundur. Hiç kimse o arazide ona hak iddia edemez.

(Bunu) el-Erkam yazdı.

ÈÖÓúãö Çááóóãö ÇáÑóóÍúãóãö ÇáÑóóÍöíãö

Bu Allah'ın Resûlü Muhammed'den Hüseyin b. Nedle el-Esedî için mektuptur. Şüphesiz, Termud, Kesfe onundur. Onun dışında hiç kimse o arazide hak iddia edemez.

(Bunu) el-Muğire yazdı.

ÈÖÓúãö Çááóóãö ÇáÑóóÍúãóãö ÇáÑóóÍöíãö

Bu Allah'ın Resûlü Muhammed'den Cefal b. Rabi'a b. Zeyd el-Cuzamiyyin için mektuptur. İrem onlarıdır. O yeri ellerinde tutmalarını kimse engelleyemez. Hiç kimse o arazide onlara hak iddia edemez. Onlara karşı çıkanın, hiçbir hakkı yoktur. Onların hakları sabittir.

(Bunu) el-Erkam yazdı.

ÈÖÓúãö Çááóóãö ÇáÑóóÍúãóãö ÇáÑóóÍöíãö

Bu Resûlullah Muhammed'in (s.a.v.) el-Ehebb oğullarına (Beni'l-Ehebb) verdiği (ikta) yazısıdır. Onlara Falisa'yı vermiştir.

(Bunu) el-Erkam yazdı.

ÈÖÓúãö Çááóóãö ÇáÑóóÍúãóãö ÇáÑóóÍöíãö

Bu Resûlullah Muhammed'in (s.a.v.) Raşid b. Abdirabbîhi's-Sulemi'ye verdiği (ikta) yazısıdır. Ruhat'ta, bir ok atımlık iki yeri (Ğalveteyn) ve bir taş atımlık bir yeri ona vermiştir. [O arazide onun dışında hiç kimse hak iddia edemez.] Kim onu iddia ederse, onun hakkı yoktur. Raşid'in hakkı korunmuştur.

(Bunu) Halid b. Said (Halid b. Said b. el-As b. Umeyye b. Abdi Şems b. Abdi Menaf b. Kusay el-Kureşîyyu'l-Emevi, Ebû Said) yazdı.

ÈÖÓúãö Çááóóãö ÇáÑóóÍúãóãö ÇáÑóóÍöíãö

Bu Peygamber Muhammed (s.a.v.)'ten Avsece b. Harmele el-Cühenî'ye (Avsece b. Harmele b. Cezime b. Sebre b. Hadice el-Cuhenî) verdiği yazıdır. Ona Zulmerve'den Zabye'ye, Ca'alata'ya, Cebelu'l-Kabili'ye (kadar vermiştir.) Onun dışında hiç kimse o arazide ona karşı hak iddia edemez. Ona karşı çıkanın hakkı yoktur. Avsece'nin hakkı sabittir.

(Bunu) el-Ala b. Ukbe yazdı.

ÈÖÓúãö Çááóóãö ÇáÑóóÍúãóãö ÇáÑóóÍöíãö

Bu, Allah'ın Resûlü Muhammed'ten (s.a.v.) Adiya oğullarına bir mektuptur. Şüphesiz onlar için zimmet vardır, Cizye ödemeleri gerekir. Düşmanlık ve sürgün yoktur. Geceleri uzanıp istirahat etsinler, gündüzleri de çalışsınlar.

(Bunu) Halid b. Said yazdı.

ÈÖÓúãö Çááóóãö ÇáÑøóÍúãöãö ÇáÑøóÍöíãö

Bu Allah'ın Resûlü Peygamber Muhammed'ten Arid oğullarına bir mektuptur. Resûlullah'tan yiyimlik olarak, her hasatta on vesk buğday, on vesk arpa, elli vesk hurma her yıl tam hasat döneminde bu hakları verilecektir, hiçbir halde onda haksızlığa uğratılmayacaklardır.

(Bunu) Halid b. Said yazdı.

ÈÖÓúãö Çááóóãö ÇáÑøóÍúãöãö ÇáÑøóÍöíãö

Bu Allah'ın Resûlü Muhammed'ten Temim b. Evs ed-Dari (Temim b. Evs b. Harice b.ed-Dari Ebû Rukiye) için bir mektuptur. Şüphesiz Aynun, bütün köyleri ile ovaları, dağları, suyu ve arazileri, üzümü, bitkileri ve sığırları onun ve ondan sonraki neslinindir. Bunlarda hiç kimse ona karşı hak iddia edemeyecek ve haksızlık ederek bu yerlere girmeyecektir. Kim haksızlık ederse veya onlardan [bir şey] alırsa, şüphesiz Allah'ın Meleklerin ve bütün insanların laneti onun üzerinedir.

(Bunu) Ali (Ali b. Ebî Talib b. Abdulmuttalib el-Haşimi el-Kureşi, Ebu'l-Hasan Emiru'l-Mü'minin) yazdı.

ÈÖÓúãö Çááóóãö ÇáÑøóÍúãöãö ÇáÑøóÍöíãö

Bu, Resûlullah Muhammed'ten Cuheyne'de Şemh oğullarına verdiği ikta yazısıdır. Sufeyne'den ellerinde tuttıkları ve sürdükleri yerleri onlara vermiştir. Onlara karşı çıkamın, hakkı yoktur. Onların hakkı sabittir.

(Bunu) el-Ala b. Ukbe yazdı.

ÈÖÓúãö Çááóóãö ÇáÑøóÍúãöãö ÇáÑøóÍöíãö

Bu Allah'ın Resûlü Peygamber Muhammed'ten el-Hürr b. Rabia oğullarına bir mektuptur. Şüphesiz onlar ülkelerinde güvendedirler ve şüphesiz üzerinde Müslüman oldukları onlarındır.

(Bunu) el-Muğire yazdı.

ÈÖÓúãö Çááóóãö ÇáÑøóÍúãöãö ÇáÑøóÍöíãö

Bu, Allah'ın Resûlü Muhammed'in Kurra b. Abdullah b. [Ebî] Necih en-Nehdiyın oğullarına verdiği yazıdır: Bütün Mizelle'nin toprağını, suyunu, ovasını ve dağlarını onlara verdim. Koruluk ise, onlar onda hayvanlarını otlatacaklar.

(Bunu) Muaviye b. Ebî Süfyan (Muaviye b. Ebî Süfyan Sahr b. Harb b. Umeyye b. Abdişems b. Abdimenaf b. Kusay b. Kilab el-Kureşiel-Emevi el-Mekki) yazdı.

ÈÖÓúãö Çááóóãö ÇáÑóóÍúãóãö ÇáÑóóÍóíãö

Bu Peygamber Muhammed'ten Abbas b. Mirdas es-Sulemi'ye (el-Abbas b. Mirdas es-Sulemi, Mudar'dan Ebu'l-Heysen) verdiği (ikta) yazısıdır: Ona Mezmur'u verdi. Kim ona karşı (hak talebiyle) çıkarsa, Onun için onda hiçbir hak yoktur. Onun hakkı haktır.

(Bunu) el-Âla b. Ukbe yazdı ve tanıklık etti.

ÈÖÓúãö Çááóóãö ÇáÑóóÍúãóãö ÇáÑóóÍóíãö

Bu Resûlullah Muhammed'in el-Adda b. Halid'e ve Amir b. İkrime'den ona bağlı olanlara verdiği yazıdır. [Şüphesiz o,] el-Misba'e ile ez-Zec arasındakini ve Levabe'yi de onlara verdim.

ÈÖÓúãö Çááóóãö ÇáÑóóÍúãóãö ÇáÑóóÍóíãö

Bu, Allah'ın Resûlü Peygamber Muhammed'den (s.a.v.) Cemil b. Ridam el-Uzri için verdiği yazıdır. er-Remde'yi ona verdim onda hiç kimse ona karşı hak iddia edemez.

(Bunu) Ali yazdı.

ÈÖÓúãö Çááóóãö ÇáÑóóÍúãóãö ÇáÑóóÍóíãö

Allah'ın Resûlü Muhammed'den Mü'minlere (bir mektuptur) şüphesiz Vecc vadisinin dikenli ağaçları (yasaktır) onun ağaçları budanmaz ve avı öldürülmez. Kimin bundan bir şey yaptığı görülürse, şüphesiz o, sopa cezasına çarptırılır ve onun elbiseleri çıkarılır. Eğer biri bunda aşırı giderse, şüphesiz o, yakalanır ve Peygamber Muhammed'e ulaştırılır. Şüphesiz bu Peygamber Muhammed'tendir.

Halid b. el-Velid Peygamber'in (s.a.v.) emriyle yazdı. Kimse Muhammed'in (s.a.v.) emrettiklerini çiğneyip kendisine zulmetmesin.

ÈÖÓúãö Çááóóãö ÇáÑóóÍúãóãö ÇáÑóóÍóíãö

Bu Peygamber Muhammed'in (s.a.v.) Muaviye b. Cervel ed-Debbabiyyin oğullarına mektubudur. Onlardan Müslüman olan, namaz kılan, zekât veren Allah'a ve Resûlüne itaat eden, ganimetlerden Allah'ın beşte bir hakkını ve peygamber Resûlü'nün (s.a.v.) payını

veren, müşriklerden ayrılan, Müslümanlığını açığa vuranlar Allah ve peygamberinin emanıyla güvendedir. Üzerinde Müslüman oldukları toprakları ve suları onlarındır. Koyunlarının otlanacağı yer, yurtlarının ötesindedir. Üstünde Müslüman oldukları bölgeleri sabittir.

(Bunu) Ez-Zübeyr b. el- Avvam (Ebû Abdullah Zübeyr b. Avvam b. Huveylid el-Esedi el-Kureşi) yazdı.

ÈÖÓúãö Çááóóãö ÇáÑøóÍúãóãö ÇáÑøóÍóíãö

Bu Allah'ın Resûlü Muhammed'den Amir b. el-Esved (Tai) el-Müslim'e bir mektuptur. Şüphesiz namaz kıldıkları, zekât verdikleri ve müşriklerden ayrıldıkları sürece, üzerinde Müslüman oldukları memleketleri ve suları onun ve kavmi olan Tai'nindir.

(Bunu) el-Muğire (Muğire b. Şu'be es-Sakafi) yazdı.

ÈÖÓúãö Çááóóãö ÇáÑøóÍúãóãö ÇáÑøóÍóíãö

Bu, Allah Resûlü Peygamber Muhammed'ten (s.a.v.) et-Tai'li Cüveyn oğullarına bir mektuptur. Onlardan Allah'a iman edenlere, namaz kılanlara, zekât verenlere, müşriklerden ayrılanlara, Allah'a ve Resûlüne itaat edenlere, ganimetlerden Allah'ın ve Resûlünün beşte bir (humus) payını verenlere, Müslüman olduğunu kanıtlayanlara, Allah'ın ve Muhammed b. Abdullah'ın emanı (güvencesi) vardır. Şüphesiz üzerinde Müslüman oldukları toprakları ve suları onlarındır. Arkasında koyunlarının geceleyip, sabahları yiyip dolaştıkları yerler onlarındır.

(Bunu) ez-Zubeyr yazdı.

ÈÖÓúãö Çááóóãö ÇáÑøóÍúãóãö ÇáÑøóÍóíãö

Bu Peygamber Muhammed'ten (s.a.v.) Tai'li Ma'n oğullarına! Sonra Ba'l'lılara bir mektuptur. Şüphesiz namaz kıldıkları, zekât verdikleri, Allah'a ve Resûlüne itaat ettikleri, müşriklerden ayrıldıkları, Müslümanlıklarını açığa vurdukları ve yol emniyetini sağladıkları sürece üzerinde Müslüman oldukları memleketleri, suları ve arkasında koyunlarının geceleyip, sabahları yiyip dolaştıkları yerler onlarındır.

(Bunu) el-Âlâ yazmış ve tanık olmuştur.

ÈÖÓúãö Çááóóãö ÇáÑøóÍúãóãö ÇáÑøóÍóíãö

Bu Peygamber Muhammed'ten Cureş (Yemen'de bir yer adı) halkına bir mektuptur. Şüphesiz üzerinde Müslüman oldukları korulukları onlarındır. Kim koru sahibinin izni olmaksızın (hayvanını) otlatırsa malı haramdır. Zuheyr b. el-Humata'nın Has'am'daki oğlunu yakalayınız. Çünkü o, onların kefilidir.

Ömer b. el-Hattab ve Muaviye b. Ebî Süfyan tanıklık etmiş, Muaviye yazmıştır.

ÈÖÓúãö Çááóóãö ÇãÑóóÍúãóãö ÇãÑóóÍóíãö

Bu Allah'ın Resûlü Muhammed'in ez-Zubeyr'e verdiği (ikta) yazısıdır. Yukarısıyla, aşağısıyla Mevri'u'l-Karye, Mevkit ve Hinu'l-Melhame arasındaki bütün Sevarik'i ona (ikta) vermiştir. Bu konuda kimse ona karşı çıkamaz.

(Bunu) Ali yazdı.

ÈÖÓúãö Çááóóãö ÇãÑóóÍúãóãö ÇãÑóóÍóíãö

Bu Allah Resûlü Peygamber Muhammed'in (s.a.v.) Harise oğullarından Vakkas b. Kumame es-Sulemi ve Abdullah b. Kumame es-Sulemiye verdiği yazıdır. Eğer onlar sözlerini tutarlarsa, el-Muhaddeb'i onlara verdim. Orası, el-Hedde'den el-Vabide'ye kadarki aradır.

Bu mektupların sonunu, İbn İshak'tan rivayet edildiği üzere bahsi geçen Amr b. Hazm ile yaptığı sözleşmesi ile tamamlamıştır. İbn İshak, Abdulmelik'in senediyle, o da babasından, o da dedesinden, o da Amr b. Hazm'dan rivayetle şöyle demiş: Şüphesiz bu, Resûlullah'ın (s.a.v.) Kendisini Yemen'e gönderirken sözleşmesidir. Besmeleyi zikretmiş, sonra geçen metnin tümünü sonuna kadar serdetmiştir.

Bir Fayda

el-Maverdi, -ed-Davudi'nin zikrettiği gibi- Peygamber (s.a.v.), hükümdarlardan yedi tanesi ile mektuplaştı, diyor. Şöyle ki Peygamber (s.a.v.), Dihye'yi Rum/Bizans hükümdarı Kayser'e, Abdullah b. Huzafe es-Sehmi'yi Faris hükümdarı Kisra'ya, Amr b. Umeyye ed-Damri'yi Habeş hükümdarı Necaşi'ye göndermiştir. Hatib b. Ebî Belte'a'yı İskenderiye hükümdarı Mukavkis'e, Amr İbnu'l-As es-Suheyymi'yi Umman'ın iki hükümdarı el-Cüledî el-Ezdi'nin iki oğluna, Selit b. Amr'ı Sumane b. Usal'e ve Yemame hükümdarı Hevze b. Ali'ye, el-Â'la b. el-Hadrami'yi Bahreyn hükümdarı el-Münzir b. Sava'ya göndermiştir. Şüca' el-Esedi'yi [Şam hududu hükümdarı el-Haris b. Ebî Şemr el-Gassani'ye, Şüca' b. Vehbi Cebele b. el-Eyheme, el-Muhacir b. Ebî Umeyye el-Mahzumi'yi Yemen Hükümdarı el-Haris b. Abdi Kulal el-Himyeri'ye gönderdi.]

Bu konuda İbn Sa'd'ın da zikrettiği gibi Peygamber (s.a.v.) [Hudeybiye dönüşünden sonra altıncı senenin Zilhicce ayında elçileri gönderdi. Elçilerden bir gurup bir günde çıktı. Peygamber'in (s.a.v.) gönderdiği ilk] Elçi, Necaşiye gönderdiği Amr b. Umeyye'dir. Necaşi Resûlullah'ın (s.a.v.) mektubunu aldı, gözlerinin üzerine koydu ve [saygı ve hürmeten tahtından indi, sonra da Müslüman oldu]

Nimetiyle ve iyilikle kitabın tamamlamasını kismet eden Allah'a hamd olsun.

Kitabın İsmiyle İlgili Bir Fayda

el-Heyssem rivayet edip dedi ki: Mücalid b. Said oturuyordu. Nebeti bir adam geldi ve ihtiyacı için konuştu, sonra gitti. Dönüp yanındakilerle karşı karşıya gelince, ona dediler ki: Ey Amr! Kâtipler halkın kötüleridir. Dedi ki: Ne biliyorsunuz? Muaviye, Resûlullah'ın (s.a.v.) kâtibi idi. Sonra Halife oldu. Zeyd b. Sabit, Resûlullah'ın (s.a.v.) vahiy kâtibi idi, sonra Ömer b. el-Hattab'ın kâtibi oldu. Osman b. Affan, Ebû Bekr'in kâtibi idi, sonra Halife oldu. Mervan b. el-Hakem, Medine'deki Divanu'l-Cünd kâtibi idi, hilafeti talep etti ve onun ardında öldürüldü. Ubeydulla b. Evs el-Gassani, Muaviye'nin kâtibi idi. Ziyad b. Ebihi, el-Muğire b. Şu'be'nin kâtibi idi ve Utbe b. Gazvan'a da yazdı. Sonra Ebî Musa el-Eş'ari'ye kâtiplik yaptı, sonra İbn Ömer'e kâtiplik yaptı, sonra İbn Abbas'a kâtiplik yaptı.

Abdullah b. halef Ebû Talha et-Talhat, Ömer b. el-Hattab'ın Kufe Divanının kâtibiydi. Said b. İmran, Ali b. Ebî Talib'in kâtibi olup İbnu'z-Zubeyr'in valiliğinde Kufe'nin Kadısı oldu. eş-Şa'bi, Abdullah b. Muti'in kâtibiydi. Said b. Cubeyr, Abdullah b. Utbe b. Mes'ud'un ve er-Rebi' b. Ziyad el-Harisi'nin Horasan'daki kâtibi idi. Muhammed b. Seyrin, Enes b. Malik'in Faris'teki kâtibi idi. Kabise b. Zueyb, Abdulmelik b. Mervan'ın kâtibiydi. Kays b. Utarit, el-Velid b. Ukbe'nin kâtibiydi.

SONUÇ

Bu çalışma, güzide İslâm ulemasından biri olan İbn Tolun'un hayatı, eserleri ve özellikle Peygamber'in (s.a.v.) *İ'lamu's-sailin 'an kükübi Seyyidi'l-Mürselin* adlı eserini konu edinmiştir. Bu eser Hz. Peygamber dönemi siyasi ve diplomatik faaliyetlerin daha iyi anlaşılması açısından önemli bir kaynaktır.

Evensel bir din olan İslâm'ın sözle ve yazıyla bütün insanlığa duyurulması ve insanların İslâm'a davet edilmesi temel bir ilkedir.

İnsanlar arasında ırk, renk ve dil farkı gözetilmeden bütün insanlığa risalet vazifesiyle görevlendirilmiş olan Hz. Muhammed (s.a.v.) son peygamberdir. Peygamber Efendimizin (s.a.v.), Allah (c.c.) tarafından risalet vazifesiyle gönderilmesinden vefatına kadar, İslâm'a şifahi olduğu kadar yazılı olarak da davet etmiş; birçok devlet ve kabile başkanlarına İslâm'a dâvet mektupları göndermiştir.

Her dönemin tarihini o dönemin yazılı belgeleri en iyi şekilde yansıttığına göre Hz. Peygamber (s.a.v.) dönemine ait belgeler de İslâm tarihinin bu dönemini aydınlatan en iyi belgeler niteliğindedir.

İbn Sirin, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) mektuplarının önemini şu sözlerle ifade etmektedir. "Bir kitap edinseydim Hz. Peygamber'in (s.a.v.) mektuplarını edinirdim." İbn Tolun'un eseri Hz. Peygamber'in (s.a.v.) mektuplarına tahsis edilmiş müstakil bir çalışma olması bakımından önem arz etmektedir.

İbn Tolun'un eseri Hz. Peygamber (s.a.v.) devri vesikalarının mahiyetine ışık tutmasının yanı sıra o dönemin diplomasisini, elçilik faaliyetlerini de aydınlatır. Mesela Hz. Peygamber'in vesikalarını belirli bir formatta, edebi değeri yüksek, ifade-i meram açısından tam ve kusursuz, dönemin vesika niteliklerini gözetten bir yapıda olduğu görülür.

Hız. Peygamber (s.a.v.) devri vesikalarını incelerken doğrudan konuyla ilgili olan dönemin okuma yazma durumu, yazı, yazı malzemeleri, diplomasisi ve elçilik gibi konu, mesele ve faaliyetleri de ihmal edilemez. Bu iki konu doğrudan birbiriyle ilişkilidir. Hız. Peygamber (s.a.v.) devrinde Medine'ye 9 (630) yılında İslâmiyet'i kabul ettiklerini bildirmek üzere pek çok elçilik heyeti gelmiş ve bundan dolayı o yıla "senetü'l-vüfûd" denilmiştir. Gelen elçilerin çoğu kendi dinlerine ve geleneklerine göre saygıdeğer insanların önünde secde ediyorlardı; ayrıca bedevî Araplar arasında, konuşurken muhatabının sakalını tutma gibi âdâb-ı muaşeret dışı âdetler vardı. Bir elçi heyeti geldiğinde, bizzat Resûlullah'ın (s.a.v.) yetiştirdiği teşrifat görevlileri onlara huzura nasıl kabul edileceklerini anlatır ve Hız. Peygamber'in (s.a.v.) önünde yapmamaları gereken davranışlar hakkında uyarıda bulunurlardı. Resûl-i Ekrem (s.a.v.) ile görüşmek isteyen elçilerin hâcib (mabeyinci)

tarafından usul öğrenmeleri için bekletildikleri de olurdu. Buna rağmen elçiler bazen kurallara riayet etmezlerdi. Benzer aksaklıklar Müslüman elçilerin gittikleri ülkelerin göz kamaştırıcı saraylarında, kralın önünde secdeye kapanma âdeti gibi İslâm'a uymayan protokol kaideleri sebebiyle de meydana geliyordu. Hz. Peygamber (s.a.v.) elçileri mescidde "üstüvânetü'l-vüfûd" (elçiler sütunu) denilen yerde kabul eder, en güzel elbiselerini giyer, ashabın ileri gelenlerine de güzel giyinmelerini söylerdi. Resûl-i Ekrem (s.a.v.) savaş döneminde de elçileri karargâhında kabul eder ve onlara imkân ölçüsünde izzet ve ikramda bulunurdu. Meselâ Tebük Seferi'nden dönmek üzere olduğu bir sırada kabul ettiği, Herakleios'un Tenûh kabilesine mensup bir Arap olan elçisi bunlardan biridir. Hz. Peygamber (s.a.v.) elçilik heyetlerine dönüşleri için de yol azığı hazırlatırdı. Ölüm döşeğinde yaptığı vasiyet arasında elçilere hizmette kusur edilmemesi ve onlara iyi davranılma-sı da yer almaktadır. Resûl-i Ekrem (s.a.v.) ayrıca Medine'de elçilik heyetlerinin kalması için bir ev yaptırarak inşaatında bizzat çalışmış ve ashaptan bazılarını onlara yardımcı olmak için görevlendirmiştir. Elçilerin sahabelerin evinde ağırlandığı da olurdu; meselâ Necran heyeti Ebû Ey-yûb el-Ensârî'nin evinde ağırlanmıştı. Bazı elçilik heyetleri de Mescid-i Nebvî'nin yanında kurulan çadırdaki misafir edilmişti. Hz. Peygamber (s.a.v.), elçilik heyetlerinin sınırdaki karşılanmalarını ve Medine'ye gelinceye kadar kendilerine refakat edilmesini ister, kendisi de onları kaldıkları yerde her gece ziyaret ederdi.

Resûlullah (s.a.v.), siyasî veya dinî misyonlar için göndereceği elçileri en liyakatli ve muktedir kişiler arasından seçer, onlarda özellikle ahlâk ve yüz güzelliği, ikna gücü, idrak kabiliyeti, dürüstlük, bilgi, hitabet yeteneği gibi vasıflar arardı. Siyasî görevle yolladığı elçiler arasında Amr b. Ümeyye ed-Damrî gibi o sırada henüz Müslüman olmayanlar da bulunmaktaydı. Suriye, Irak ve Habeşistan'a elçi gönderirken daha önce o bölgelere gitmiş olanları tercih ederdi. Elçilerin gönderildikleri ülkelerin dilini bilmelerine dikkat edilirdi. Ashaptan Farsça, Rumca, Kıptîce, Habeşçe ve Süryânîce bilenler vardı; ayrıca Hz. Peygamber (s.a.v.) Zeyd b. Sâbit'e İbrânîce öğrenmesini emretmişti. Dinî görevle gönderilenlerin hepsi İslamî konulara vâkıf ve dinî hükümleri titizlikle yerine getiren Müslüman elçilerdi. Diplomatik münasebetlerde hediyeleşme eski bir âdet olduğundan Hz. Peygamber (s.a.v.) de elçilerin getirdikleri hediyeleri kabul etmiş, onlara karşılık vermiş ve bunu ashabına da tavsiye etmiştir. Gelen hediyelerin tamamı devlet hazinesine konurdu.

KAYNAKLAR

- Ahmedi, Ali b. Hüseyin, *Mekatibu'r-Resul*, Beyrut ts.
- Avcı, Casim, *İslâm Bizans İlişkileri*, İstanbul 2003.
- Brockelman, Carl, *İslâm Ulusları ve Devletleri Tarihi*, çev. Neşet Çağatay, TTK Y., Ankara 2002.
- Buhari, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail (194-256), *Sahihu'l-Buhari*, Riyad ts.
- Buz, Pınar- Kufan, Şit, *DİA*, Şam md., XXXVIII, 315.
- Birişik Abdulhamit, *DİA*, Katade b. Diame mad. XXV, 22-23.
- Erşahin, Seyfettin, *İslâm tarihi ve Medeniyeti, Anadolu ve Balkanlarda Kurulan Türk İslâm Devletleri* md., IV. Ünite, Ankara Ü. Uzaktan Eğitim Y.
- Hamidullah, Muhammed, *el-Vesaiku's-Siyasiyye, Hz. Peygamber Döneminin Siyasi-İdari Belgeleri*, çev. Vecdi Akyüz, İstanbul 1997.
-Hz. Peygamber'in Altı Orijinal Diplomatik Mektubu, çev. Mehmet Yazgan, İstanbul 2007;
- *İslâm Peygamberi*, çev. Mehmet Yazgan, İstanbul 2011.
- Harun, Abdusselam, *Tehzibu Sireti İbn Hişam*, Beyrut ts.
- İbn Hudeyde el-Ensari, Ebu Abdillan Muhammed b. Ali b. Ahmed (73/1381), *el-Misbahu'l-Mudi' Fi Kuttabi'n-Nebiyi'l-Ümiyyi ve Rûsûlihi İla Müluki'l-Ard Min Arabiyyin ve Acemiyyin*, thk. Muhammed Azimüddin, Beyrut 1405/1985.
- İbn Kesir, el-Kafız İmadüddin Ebu'l-Fida İsmail b. Kesir el-Kureşi ed-Dimeşki (701-774), *Tefsirü'l-Kur'âni'l-Azim*, Müessesu'r-Reyyan.
- İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Menayya' el-Haşimi el-Basri (168-230), *et-Tabakatu'l-Kübra*, thk. Muhammed Abdulkadir Ata, Beyrut 1418/1997.
- İbnü'l-Esir, İzzeddin b. el-Esir Ebi'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Cezeri (555-630), *Usdu'l-Ğabe Fi Ma'rifeti's-Sahabe*, Beyrut 1414/1993.
- İbn Tolun, Ebu'l-Fazl Şemsedin Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Tolun es-Salihi ed-Dimeşki el-Hanefi (880-953/1475-1546), *İlamu's-Sailin Ân Kutubi Seyyidi'l-Mürselin (Sallahu Aleyhi ve Selem)*, thk. Abdulkadir el-Arnaut ve Mahmut el-Arnaut, Beyrut 1407/1987;
- *el-Fülkü'l-Meşhun Fi Ahvali Muhammed İbn Tolun*, Dimeşk 1348.
- Kavas, Ahmet, "*İbn Tolun*" md., *DİA*, XX,415.

Kettani, Muhammed Abdulhay b. Abdulkebir (1886-1962), *Hz. Peygamber'in Yönetimi: et-Teratibu'l-İdariye*, çev. Ahmet Özel, İstanbul 2003.

Kureyşi, M. Tarık, *Bir Yaşam Biçimi Olarak İslâm*, M. A. A'zami Makalesi, İstanbul 1991.

Sönmez, Abidin, *Resûlullah'ın Diplomatik Münasebetleri ve Barış Antlaşmaları*, İstanbul 2007;

.....*Resûlullah'ın İslâm'a Davet Mektupları*, İstanbul, 2011.

Süheyli, Ebu'l-Kâsım Abdurrahmân b. Abdillâh el-Has'amî (508-581/1114-1185), *er-Ravdü'l-Unuf Fî Şerhi's-sîreti'n-Nebeviyye Li İbn Hişâm*, thk. Mecdi b. Mansur b. Seyyid eş-Şura, Beyrut 2009.

Şulul, Kasım, *Kafiyeci'de Tarih Usulü*, İstanbul 2003.

.....*İlk Kaynaklara Göre Hz. Peygamber Devri Kronolojisi*, İstanbul 2011.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, ts.

Vakıdi, Muhammed b. Ömer b. Vakıd (130-207), *Kitabu'l-Megazi*, thk. J. Maresden B. Jones, Beyrut, 1427/2006.

Ek 1: *İ'lâmu's-Sâilîn'in Senedleri*¹⁸⁵

1- Cemal b. el-Mibred'de okurken bize haber verdi, Ebu Hafsu'r-Rami size haber verdi, Ebu Bekr b. Muhib bize haber verdi, Ebu Zekeriya b. Sa'd bize haber verdi, Ebu'l-Kasım b. Beki "H" Ummu Abdurrezzak el-Ermeviye, Ummu Muhammed el-Ömeriye'den o da Ummu Abdullah el-Kemaliye'den o da Ebi'l-Kasım b. Beki'den Ali bir senetle sifahen bana rivayet etti. Ebu'l-Kasım b. Beskuval bize haber verdi, Ebu Muhammed el-Kurtubi bize haber verdi, Ebu Ömer b. Abdilberr bize haber verdi, Ebu Ömer el-Eşbili bize haber verdi, babam Ebu Muhammed bize haber verdi, İbn Yunus bize haber verdi, Beki b. Mahled bize haber verdi, Ebu Bekr b. Şeybe bize haber verdi, Abdurrahim b. Süleyman, Abdurrahman b. Harmele el-Eslemi'den rivayetle dedi ki:

2- Ebu'l-Abbas el-Fuvlazi bize haber verdi, Tac(üddin Muhammed b. İsmail b. Muhammed) b. Berdis (v. 830/1426) Ebu'l-Fida b. Habbaz bize haber verdi, el-Erbili bize haber verdi, el-Furâvî bize haber verdi, el-Fârisî bize haber verdi, el-Celvedî bize haber verdi, İbrahim b. Süfyan bize haber verdi, Müslim b. Haccac bize haber verdi, Yusuf b. Hammad el-Ma'ni bana tahdis etti, Abdula'la bize tahdis etti, o Said'den, o Katade,den o da:

3- Ebu'l-Beka Muhammed b. el-İmad el-Ömeri Ebu'l-Vefa İbrahim b. Muhammed el-Halebi'den rivayetle bize haber vermiştir. İbnu'l-Mulekkın olarak meşhur olan Sirac Ömer b. Ali el-Vadi Aşi bize haber vermiştir.

4- Ümmu Abdurrezzak Hatice binti Abdülkerim el-Ermeviye bize haber verdi, Ümmu Muhammed Aişe binti Muhammed b. Abdulhadi bize haber verip dedi ki, Ebu'l-Abbas el-Haccar bize haber verdi, Ebû Abdullah b. Zübeydi bize haber verdi, Ebu'l-Vakt es-Seczi bize haber verdi, Davudi bize haber verdi, Serahsi bize haber verdi, Ferberi bize haber verdi, Buhari bize haber verdi, İshak bize rivayet etti, Yakub b. İbrahim bize rivayet etti, babam, Salih'ten o da İbn Sihab'dan rivayetle bize bildirdi, Ubeydullah b. Abdullah..

5- Aişe (binti Muhammed b. Abdulhadi) dedi ki, Ümmu Abdullah Zeyneb binti Kemal el-Makdisiyye İbn Baki'den rivayetle bize haber verdi, İbn Beşkuval bize haber verdi, İbn Abdilber bize haber verdi, Ebû Ömer el-Eşbili bize haber verdi, babam bize haber verdi, İbn Yunus bize haber verdi, İbn Mehled bize haber verdi, Ebû Bekr b. Ebî Şeybe bize haber verdi, Abdurrahman b. Süleyman, Abdurrahman b. Harmele el-Eslemi'den rivayetle bizlere söyle dedi: Said b. Müseyyeb'in söyle dediğini işittim.

6- Kendisinde okuduğumda Ebû Bekr b. Ebî Ömer bize haber verdi, Ebu'l-Hasan b. Urve bize haber verdi, Ebû Zekeriya er-Rahbi (H) bize haber verdi, yukarıda da geçtiği gibi

¹⁸⁵ Senetler *İ'lâmu's-Sailin 'An kutubi Seyyidi'l-Mürselin'in* tercümesinde de aynı numaralarla numaralandırılmıştır.

haber verip demiş ki: Ümmu Muhammed binti Abdulhadi ve Ebû Zekeriya bize haber verdi, Şihab b. Sahne bize haber verdi, Seczi bize haber verdi, Davudi bize haber verdi, Serahsi bize haber verdi, Ferberi bize haber verdi, Buhari bize haber verdi, Ebu'l-Yemam b. Nafi bize rivayet etti, Şuayb Zühri'den rivayetle bize haber verdi, Übeydullah b. Abdullah b. Utbe b. Mes'ud'un Abdullah b. Abbas'ın kendisine haber verdiğini ona da Ebû Süfyan (Sahr) b. Harb (b. Umeyye b. Abdi Şems b. Abdi Menaf) (hicretten 57 yıl önce doğdu - v. 31) şu haberi aktardığını bana haber verdi:

7- Ebu'l-Hasan Ali b. Abdullah b. Ebî Ömer işitme yoluyla (sam'an aleyhi) bize haber verdi, Hafız Ebû Bekr Muhammed b. Ebî Bekr b. Nasiruddin beşincinin sonunda hazır bulunarak bize haber verdi, et-Tac Muhammed b. İsmail b. Berdis kendisinden ders alırken bize haber verdi, ebu'l-Fida b. Habbaz bize haber verdi, Ebû Abdullah el-Erbili bize haber verdi, Ebû Abdullah el-Furavi bize haber verdi, Ebu'l-Husayn el-Farisi bize haber verdi, Ebu'l-Ahmed el-Celudi bize haber verdi, Ebû İshaku'l-Fakih bize haber verdi, el-Hafız Ebu'l-Husayn el-Kusayri rivayet etti, İshak b. İbrahim el-Hanzeli, İbn-u Ebî Ömer, Muhammed b. Rafi ve Abdu b. Humeyd bize haber verdi, söz, İbn Rafi'e aittir. İbn-u Rafi' ve İbn-u Ebî Ömer söyle dedi: Abdurrezzak bize rivayet etti, diğer ikisi ise, Abdurrezzak bize haber verdi demişler, Ma'mer Zühri'den o da Ubeydullah b. Utbe'den o da İbn Abbas'tan rivayetle Ebû Süfya'nın bu haberi bütün detayı ile aktararak şöyle dediğini bize haber verdi:

8- el-Mahyevi Yahya b. Muhammed el-Hanefi bize haber verdi, Muhammed'in annesi Aişe İbnetu Muhammed ez-Zeyn, Abdurrahim'in kızı olan Muhammed'in annesinden rivayetle bize haber verdi, Ebû kasım b. Baki bize haber verdi, Ebu'l-Kasım b. Beşkuval bize haber verdi, Ebû Muhammed el-Kurtubi bize haber verdi, Ebû Ömer b. Abdilber bize haber verdi, Ebû Ömer el-İşbili bize haber verdi, babam Ebû Muhammed bize haber verdi, İbn Yunus bize haber verdi, Beki b. Mahled bize haber verdi, Ebû Bekr b. Ebî Şeybe bize haber verdi, Abdurrahman b. Süleyman Abdurrahman b. Harmele el-Eslemi'den rivayetle dedi ki, Said b. el-Museyyeb'i dinledim şöyle diyordu:

9- Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed el-Hazreci bize rivayet etti, ümmu Abdillâh İbnetu'ş-Şems bize rivayet etti, Ebu'l-Haccac el-Mezzi bize haber verdi, İbnu'd-Derci ve İbnu'l-Haddad bize haber verip dediler ki: Ebû Cafer es-Seydelani bize haber verdi, Fatima bintu Abdillâh bize haber verip dedi ki: Ebû Bekr b. Reyde bize haber verdi, Ebu'l-Kasım b. et-Taberani bize haber verdi, Muhammed b. Abdullah ve Huseyn b. İshak bize rivayet edip dediler ki: el-Cummani bize rivayet etti, Yahya b. Seleme b. Kuheyl babasından, o da Abdullah b. Şeddad'dan, o da Dihyetu'l-Kelbi'den rivayetle söyle dedi:

10- Ebû Ömer Yusuf b. Hasan b. Hasan b. Abdulhadi bize rivayet etti, dedem bize haber verdi, es-Salih b. Ebî Ömer bize haber verdi, Fahr el-Buhari bize haber verdi, Ebu'l-Yumni el-Kindi ve Ebû Hafs b. Teberzed bize haber verip, el-Kindi dedi ki: Ebu'l-Kasım el-Hariri bize haber verdi, Ebû Talib el-Uşari bize rivayetle, İbn-u Taberzed söyle dedi: Ebû Bekr ve el-Ensari el-Kerhi bize rivayet ederek söyle dedi: Ebû Talib el-Uşari bize rivayet etti, Ebu'l-Huseyn b. Şem'un bize haber verdi, Osman b. Ahmet bize rivayet etti, İshak b. İbrahim el-Huttali bize rivayet etti, Ömer b. İbrahim bize rivayet etti, Necih Ebû Ma'şer, Muhammed b. Ka'b'dan o da Dihye b. Halife'den rivayetle şöyle dedi:

11- Ebû Ömer Yusuf b. Hasan es-Salihi bize haber verdi, Ebû Abdullah en-Nu'mani bize haber verdi, İbn Cema'a bize haber verdi, Ebû Abdullah el-Kureşi bize haber verdi, İbn Seyyidinnas bize haber vererek şöyle dedi:

12- Ebû Abdullah b. Ebî Sıddık el-Adevi bize haber verdi. Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Yusuf b. Kureyh bize haber verdi, es-Salih b. Ebî Ömer bize haber verdi, Fahr b. el-Buhari bize haber verdi, Hanbel bize haber verdi, İbnu'l-Huseyn bize haber verdi, İbnu'l-Muzhib bize haber verdi, Kati'i bize haber verdi, Abdullah b. el-İmam Ahmed bize haber verdi, babam bana rivayet etti, Veki ve İbn Cafer bize rivayet edip dediler ki: Şu'be, Hakimden o da Abdurrahman b. Ebî Leyla'dan bize rivayet etti. İbn-u Cafer dedi ki: Ben İbn Ebî Leyla'nın, Abdullah b. Ukeym el-Cuheni'den rivayet ettiğini duydum, şöyle diyordu:

13- İmam Ahmed'e dayandırılan rivayet şöyledir: Half b. el-Velid bize rivayet etti, İbad bize rivayet etti – yani İbn İbad – Halid b. Hiza' bize el-Hakim b. Uteybe'den, o da İbn Ebî Leyla'dan, o da Abdullah b. Ukeym el-Cuheni'den rivayetle şöyle dedi:

14- Ebu'l-Beka Muhammed b. el-İmad el-Ömeri'yi dinlerken (Sem'an Aleyhi) bize haber verdi, Aişe binti eş-Şeraihi bize haber vererek söyle dedi: Ebû Hafs b. Emeyle bize haber verdi, Ebu'l-Hasan el-Buhari bize haber verdi, Ebû Hafs b. Taberzed bize haber verdi, Ebu'l-Feth er-Rumi bize haber verdi, Ebû Bekr el-Hatip bize haber verdi, Ebû Ömer en-Nesri bize haber verdi, Ebû Ali el-Lü'lui bize haber verdi, Ebû Davud es-Sicistani bize haber verdi, Müslim b. İbrahim bize rivayet etti, Kurra bize rivayet ederek dedi ki: Yezid b. Abdullah'ı dinledim şöyle dedi:

15- Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ömer, Ümmu Muhammed bint-i el-Muhtesib'den, o da Ümmu Abdullah bint-i el-Kemal'den Âli bir senedle bana rivayet edip dedi ki: Ebu'l-Kasım b. Beki bize haber verdi, Ebu'l-Kasım b. Beşkuval bize haber verdi, Ebû Muhammed el-Kurtubi bize haber verdi, Ebû Ömer b. Abdi'l-Berr bize haber verdi, Ebû Ömer el-İşbili bize haber verdi, babam Ebû Muhammed bize haber verdi, İbn Yunus bize

haber verdi, İbn Mahled bize haber verdi, İbn Ebî Şeybe bize haber verdi, Veki', Kurra b. Halid es-Sedusi'den o da Yezid b. Abdullah İbn eş-Şehir'den rivayetle şöyle dedi:

16- Ebu'l-Hasan b. el-Behai's-Salihi bize haber verdi, Ebû Bekr b. İbrahim bize haber verdi, el-Hafız İbn-u'l-Muhibb bize haber verdi, Ebu'l-Kasım b. Beki bize haber verdi. İbn Beşkuval bize haber verdi, el-Kurtubi bize haber verdi, İbn Abdilberr bize haber verdi, el-İşbili bize haber verdi, babam bize haber verdi, İbn Yunus bize haber verdi, İbn Mahled bize haber verdi, İbn Ebî Şeybe bize haber verdi, Ebû Usame, Mucalid'den rivayetle şöyle dedi:

17- es-Sirac Ömer b. Ali el-Hatib bize haber verdi, Ebu'l-Ferec b. et-Tehhan bize haber verdi, Ebû Abdullah b. Ebî Ömer bize haber verdi, Ebu'l-Hasan b. el-Buhari bize haber verdi, Ebu'l-Ferec b. el-Cevzi bize haber verdi, Ebu'l-Fadl b. Nasır bize haber verdi, Ebû Sa'd b. el-Mutarraz bize haber verdi, Ebû Nuaym b. el-Hafız bize haber verdi, Habib b. el-Hasan bize rivayet etti, Muhammed b. Yahya b. Süleyman bize rivayet etti, Ahmed b. Muhammed b. Eyyub bize rivayet etti, İbrahim b. Saad, Muhammed b. İshak'tan (H) Ebû Nua'ym'ın şöyle dediğini rivayet etti: Abdullah b. Muhammed bize rivayet etti, Muhammed b. el-Huseyn bize rivayet etti, Muhammed b. İsa ed-Damgani bize rivayet etti, Museyleme b. el-Fadl, Muhammed b. İshak'tan o da Muhammed b. Ebî Muhammed'den o da İbn Abbas'ın azatlısı İkrime'den o da İbn Abbas'tan:

18- Ebû Nuaym'e dayandırılan rivayet şöyledir: Ömer b. Muhammed bize rivayet etti, İbrahim b. es-Süddi bize rivayet etti, en-Nadr b. Seleme bize rivayet etti, İbrahim b. Yahya b. Hanisi babasından o da İbn İshak ve Muhammed b. Ali b. Yahya el-Kinani'den o da babasından o da İshak'tan rivayetle şöyle dedi: Zeyd b. Sabit'in azatlısı İkrime'den veya Said b. Cubeyr'den o da İbn Abbas'tan bana rivayetle şöyle dedi:

19- Ebu'l-Feth Muhammed b. Muhammed el-Mezzi bize haber verdi, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Osman el-Hanefi bize haber verdi, Ebu'l-Hasan Muhammed b. el-Hasan el-Fersisi bize haber verdi, Ebu'l-Feth İbn Seyyidinnas bize haber verip şöyle dedi:

20- Ebu'l-Abbas Ahmed b. Hasan es-Salihi bize haber verdi, Ebû Abdullah es-Salihi bize haber verdi, Ebû Bekr İbn-u'l-Muhib bize haber verdi, el-Kadi Süleyman bize haber verdi, el-Hafız Diyauddin bize haber verdi (H) ve Ebû Abdullah Muhammed b. es-Şihab el-Ömeri Âli bir senedle Ümmu Muhammed'den el-Ömeriye'den, o da Ümmu Abdullah el-Makdisiye'den bana yazıp dedi ki: el-Hafız Diyauddin bize haber verip şöyle dedi: Ebî Cafer Esbihan'da bana okudu ben de dinliyordum. el-Hasan b. Ahmed el-Haddad size haber verdi, Ebû Nuaym el-Esbihani bize haber verdi, Abdullah b. Cafer bize haber verdi, İsmail b. Abdullah bize rivayet etti, Musa bize rivayet etti -O İbn İsmail'dir- Abdulaziz b. Ziyad Ebû Hamza el-Habati bize rivayet etti,

21- el-Burhan İbrahim b. Osman el-Merdavi bize haber verdi, en-Nezam b. Müflih bize haber verdi, Ebû Bekr b. el-Muhib bize haber verdi, Ebû Zekeriyya b. Sa'd bize haber verdi, İbn Beki bize haber verdi, İbn Beşkuval bize haber verdi, el-Kurtubi bize haber verdi, İbn Abdilber bize haber verdi, el-İşbili bize haber verdi, babam bize haber verdi, İbn Mahled bize haber verdi, İbn Ebî Şeybe bize haber verdi, Ubeydullah b. Musa bize rivayet etti, İsrail, Ebî İshak'tan o da eş-Şa'bi'den rivayetle bize haber verdi.

22- Kendisinde okuduğumda eş-Şems Muhammed b. Muhammed el-Mısri bize haber verdi, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah el-Garafi bize haber verdi, eş-Şems Muhammed b. el-Hasan el-Fersisi bize haber verdi, Ebu'l-Feth İbn Seyyidinnas bize haber verip dedi ki:

23- Ebu'l-Lutf Muhammed b. Muhammed el-Hanefi bize haber verdi, eş-Şihab Ahmed b. Abdulkadir el-Hanefi şifahen bize haber verdi, es-Sirac Ömer b. Ali b. el-Mulekin'i dinlerken bize haber verdi, Ebu'l-Feth İbn Seyyidinnas bize haber verip şöyle dedi:

24- Ebu'l-Mehasin Yusuf b. Hasan es-Salihi bize haber verip dedi ki: Şeyhimiz Şihabüddin b. Zeyd bana okudu ben de dinliyordum. Aişe binti Abdulhadi size haber verdi, el-Melik Esedüddin b. Eyyub bize haber verdi, Hatib Murda bize haber verdi, İbn Haydar bize haber verdi, İbn-u Rufa'e bize haber verdi, el-Hal'i bize haber verdi, İbnu'n-Nehhas bize haber verdi, Ebû Said bize Haber verdi, İbn Zenceveyh bize haber verdi, Ebû Said bize haber verdi, Abdulmelik İbn Hişam bize haber verip dedi ki:

25- Ebû Bekr b. Muhammed Ebî Bekr b. Ebî Ömer bize haber verdi, Ebu'l-Vefa İbrahim İbn Muhammed b. Halil bize haber verdi, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Hemdan el-Ezre'i el-Hafız Fethüddin Muhammed b. Muhammed el-Ya'muri'den bize haber verip dedi ki:

26- Ebu'l-Mehasin Yusuf b. Hasan b. Abdulhadi bize haber verdi, Ebû Abdullah en-Nu'mani bize haber verdi, İbn Cema'a bize haber verdi, Ebû Abdullah el-Kuresi bize haber verdi, İbn Seyyidinnas bize haber verip dedi ki:

27- el-Cemal b. Yusuf b. el-Bedr el-Ömeri bize haber verip şöyle dedi: et-Taki Muhammed b. Muhammed el-Hafız bana yazıp dedi ki: et-Taki Ebu'l-Feth Muhammed b. Muhammed b. Hatem bana yazdı, Muhammed b. Muhammed İbn

28- el-Bedri Hasan b. Muhammed b. Ubeyd bize haber verdi, Ebû Hafs er-Ramini bize haber verdi, Ebû Bekr b. el-Mühîb bize haber verdi, Dedem Ebu'l-Abbas bize haber verdi, en-Necib Abdulletif el-Harrani bize haber verdi, Ebu'l-Ferec b. el-Cevzi bize haber verdi, Ebu'l-Hasan ed-Dineveri bize haber verdi, Ebu'l-Hasan el-Kazvini bize haber verdi, Ömer b. Muhammed bize rivayet etti, Abdullah b. Muhammed bana rivayet etti, Ebû Hemmam bize rivayet etti, Babam bana rivayet edip dedi ki: Ubeydullah b. İyad b. Lekit es-Sedusi'yi

dinledim şöyle dedi: Babamı el-Kays b. en-Nu'man es-Sükuni'den rivayetle söyle dediğini duydum:

29- el-Mahyevi Yahya b. Muhammed ed-Dımeşki bize haber verdi, Ümmü Muhammed binti'ş-Şems, Ebî'l-Haccac el-Mizzi'den rivayetle bize haber verdi, Ebû Zur'a el-Kanevani, el-Mueyyed b. el-İhve ve Zahir bize haber verip dediler ki: el-Hasanu'l-Helal bize haber verdi, er-Razi bize haber verdi, Ebu'l-Kasım b. Fenaki bize haber verdi, er-Ruyani bize haber verdi, Ömer b. Ali bize rivayet etti, Ubeyd b. Abdurrahman bize rivayet etti, el-Cüneyd b. Eymen b. Derve b. Nadle b. Bühsül babasından o da dedesinden bize rivayet etti.

30- Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed el-Himsi bize haber verdi, Aişe bintü Muhammed Zeynep binti Abdurrahim'den o da Yusuf b. Halil'den rivayetle bize haber verdi, Ebû Muhammed Abdurrezzak b. Nasr bize haber verdi (H) ve el-Cemal Yusuf b. Hasan el-Adevi bize haber verdi, Dedem bize haber verdi, es-Salah b. Ebî Ömer bize haber verdi, el-Fahr b. el-Buhari, Ebî Muhammed Abdurrezzak b. Nasr'dan rivayetle bize haber verdi, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Ebî'l-A'la bize haber verdi, Ebu'l-Hasan el-Ezdi bize haber verdi, Ebû Ali bize haber verdi,

Ebu'l-Kasım Abdullah b. Muhammed el-Hamıd bize haber verdi, Muhammed b. İbrahim bize rivayet etti, Halid b. Abdurrahman bize rivayet etti, Muhammed b. Abdullah eş-Şa'bi Zufer b. Vesime'den o da el-Mugire b. Şu'be'den rivayetle dedi ki: Şüphesiz Sabit b. Hazn veya Hazm şöyle dedi:

31- Ebû Hafs Ömer b. Halil es-Salihi bize haber verdi, Ebû Hafs Ömer b. İbrahim es-Salihi bize haber verdi, Ebû Bekr b. el-Muhibb bize haber verdi, İbn Sa'd bize haber verdi, İbn Beki bize haber verdi, İbn Beşkuval bize haber verdi, el-Kurtubi bize haber verdi, İbn Abdilber bize haber verdi, el-İşbili bize haber verdi, Babam bize haber verdi, İbn Yunus bize haber verdi, İbn Mahled bize haber verdi, İbn Ebî Şeybe bize haber verdi, Veki: Amr b. Osman b. Mevhib'den rivayetle dedi ki: Ebu Bürde'yi dinledim.

32- Bu haberi Ebu'l-Beka Muhammed b. el-İmad el-Ömeri bize haber verdi, Ebu'l-Vefa İbrahim b. Muhammed el-Halebi bize haber verdi, Ebû Bekr b. Ebî Muhammed es-Salihi bize haber verdi, Ebu'l-Haccac Yusuf b. ez-Zeki el-Mizzi bize haber verdi, (H) Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. el-Fahr, Ümmü Muhammed Aişe bint-i eş-Şemsü'l-Makdisi'den o da Ebî'l-Haccac Yusuf b. ez-Zeki el-Mizzi'den Ali bir senetle bana yazdı. Ebu'l-Feth b. Abdulmelik el-Makdisi bize haber verdi, Ebu'l-Berekat b. Mula'ib bize haber verdi, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed bize haber verdi, Ebû Ali eş-Şafii bize haber verdi. Ebu'l-Hasan b. Firas bize haber verdi, Ebû Ali en-Neysaburi bize haber verdi, Ebû Ca'fer ed-Deybuli bize haber verdi, Ebû Yunus Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Medini bize

rivayet etti, Atik b. Yakup bize rivayet etti, Abdülmelik b. Ebî Bekr [b.] Muhammed [b.] Ömer b. Hazm babasından o da dedesinden o da Amr b. Hazm'dan bana rivayet edip söyle dedi: